

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) MİLLİYETÇİ
TARİH ANLAYIŞI**

HAZIRLAYAN
HÜSEYİN KANBUR

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FUAT HACISALİHOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “*Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Milliyetçi Tarih Anlayışı*” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13 /02/ 2019

Hüseyin KANBUR
12530300027

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih.... Anabilim Dalı
Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik öğrencisi
Hüseyin KANBUR'in hazırladığı "Erken Cumhuriyet (1923-1938) Dönemi
Milliyetçi Tarih Analizi"
başlıklı tez 17.01.2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek
Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	<u>Fuat HACISALİHOĞLU</u>	<u>ODÜ</u>	
Jüri Üyeleri	<u>Fatih ÜNAL</u>	<u>ODÜ</u>	
	<u>Selma KARAKAŞ</u>	<u>GEÜ</u>	

ONAY

26.02.2019
Prof. Dr. Necip Fazıl DURU
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı sonrası ulus-devlet temelinde kurulan yeni Türk devleti, siyasal alanda olmasa da kültür ve tarih politikaları bağlamında Türk Tarih Tezi'nin somut olarak ortaya konulduğu 1930'lara kadar genel anlamda bir süreklilik göstermektedir. Türk Tarih Tezi'yle birlikte içte Türk inkılâbının amaçlarına matuf bir toplumsal yapı meydana getirme, dışta ise Batı'nın Türklere yönelik tarihsel gerçeklikle örtüşmeyen asılsız iddialarını bilimsel temelde çürütme amacı güdülmüştür. Bu tarih anlayışı ekseninde hazırlanan ders kitapları, düzenlenen kongreler esas olarak bu amaçlara hizmet etmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi tarih politikaları farklı boyutlarıyla hukuk, siyaset bilimi, sosyoloji vb. gibi birçok bilim dalına mensup araştırmacı tarafından araştırma konusu yapılmış ve önemli bir literatür oluşmuştur. Bu çalışmalara bakıldığında yapılan çalışmaların genel anlamda konuyu tarihsel bağlamda ele aldıkları görülmektedir. Çalışmada konunun tarihsel boyutunun ortaya konulması temel öncelik olmasının yanında konunun daha iyi anlaşılmasında farklı boyutlarıyla ele alınması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma bu gerçeklikten hareketle tarihsel perspektifi ön plana çıkarmanın yanında söz konusu farklı bakış açılarını da ortaya koyma çabası taşımaktadır.

Çalışmanın kapsamının belirlenmesinde, kaynakların temin ve değerlendirilmesinde, kısacası çalışmanın her aşamasında akademik danışmanlığın çok ötesinde her zaman bir dost sıcaklığı gördüğüm değerli hocam, danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU'na maddi, manevi destekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM**MİLLİYETÇİ TARİH ANLAYIŞI**

1.1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
1.1.1. Millet (Ulus).....	6
1.1.2. Milliyetçilik (Ulusçuluk).....	14
1.1.3. Milli (Ulus) Devlet.....	20
1.1.4. Milli (Ulus) Devlet Bağlamında Tarihin Rolü.....	22

2. BÖLÜM**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) MİLLİYETÇİ TARİH ANLAYIŞI**

2.1. TARİHİ VE DÜŞÜNSEL ARKA PLAN.....	25
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Uluslar Çağı.....	25
2.1.2. Siyasal Bir ideoloji olarak Türkçülük Düşüncesinin Tezahürü.....	30
2.1.3. Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Ekseninde Gelişen Tarih Anlayışı.....	35
2.1.4. Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışını Etkileyen Düşünceler.....	44

2.1.5. Türkiye’de Ulus-Devletin İnşasına Giden Tarihsel Süreç.....	48
2.2. TÜRK ULUSUNUN YENİDEN KURGULANIŞI, LABORATUVAR ÇALIŞMALARI.....	53
2.2.1.Yeni Türk Devletinin Tarih Politikaları	53
2.2.2.Türk Tarih Tezi	60
2.2.3. Kongreler.....	68
2.2.4. Kitaplar.....	76
3. BÖLÜM	
MİLLİYETÇİ ÇİZGİDE AYRIKSI YÖNLER	81
3.1. Mehmed Fuad Köprülü.....	81
3.2. Zeki Velidi Togan.....	89
3.3. Hüseyin Nihal Atsız.....	96
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	107

ÖZ

KANBUR, Hüseyin, *Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Milliyetçi Tarih Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019.

Bu çalışma, milliyetçi bir paradigma bağlamında inşa edilen ve Türk Tarih Tezi olarak en müşahhas formunu bulan Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) milliyetçi tarih anlayışını konu edinmektedir. Atatürk dönemine tekabül eden bu dönemin tarih anlayışının tarihsel ve düşünsel arka planındaki millet, milliyetçilik ve ulus-devlet gibi kavramlar analitik bir çerçevede kuramsal boyutlarıyla incelenmiştir. Bu kuramsal çerçeve ile birlikte milliyetçi tarih anlayışı, Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte sahip olduğu tarihi ve düşünsel anlamdaki süreklilik esasına göre ele alınmıştır. Türkçülüğün siyasi bir ideoloji olarak şekillenmesiyle birlikte aydınlar ve siyasi seçkinler yeni tarih tasavvuruna uygun pragmatik bir tarih anlayışını savunmuşlardır. Türkçülüğün tarihsel gelişimine paralel olarak inşa edilen dönemin tarih anlayışı Türk Tarih Tezi'nin 1930'larda somut olarak ortaya konulmasına kadar bir süreklilik göstermiştir. Konu bu tarihsel gelişim çizgisine sadık kalınarak ele alınmıştır. Ayrıca milliyetçi tarih çerçevesinde değerlendirilmesine rağmen zaman zaman resmi anlayışla ihtilafa düşen milliyetçi aydınların tarih anlayışı da çalışmaya dâhil edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Millet, Milliyetçilik, Ulus-Devlet, Türk Tarih Tezi, Türk Tarih Kongresi*

ABSTRACT

KANBUR, Hüseyin, *Early Republican Period (1923-1938) Understanding of Nationalist History*, Master Thesis, Ordu, 2019.

This study tells about the understanding of nationalist history of Early Republican Period (1923-1938) which was built up in the context of nationalist paradigm and which finds its the most concrete form as a Turkish History Thesis. This era corresponds to Atatürk Period and its concepts such as nation, nationalism and nation state in the historical and intellectual background of the understanding of history have been investigated in an analytical framework with theoretical dimension. Within this theoretical framework, understanding of nationalist history was considered according to the continuity principle from Ottoman to Republic of historical and intellectual meaning that it had in the transition duration from Ottoman to Republic. Within the formation of Turkism as a political ideology, intellectuals and political elites have advocated a pragmatic understanding of history that were suitable for the formation of a new history. Historical understanding of the era which was built in the context of Turkism and in parallel with the historical development of Turkism has continued until the Turkish History was put into concrete form in the 1930s. This thesis has been written by paying attention to this historical developmental duration. This thesis also includes the study of the nationalist intellectuals' understanding of history, which is sometimes disregarded by official understanding although it is evaluated within the frame of nationalist history.

Key Words: *Nation, Nationalism, Nation-State, Turkish History Thesis, Turkish History Congress.*

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BTTK	: Birinci Türk Tarih Kongresi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Haz.	: Hazırlayan
İTTK	: İkinci Türk Tarih Kongresi
M.Ö.	: Milattan Önce
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOTTH	: Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti
TTTC	: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Milliyetçiliğin siyasal bir ideoloji olarak inkişafı çok uluslu yapılar olan imparatorlukları sarsarken daha rafine alt siyasi örgütlenmeler olarak ulus-devlet yapılarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti uluslar çağı olarak kabul edilen bu tarihsel süreçte çok uluslu yapısı sebebiyle azınlıkların milliyetçilik referanslı ayrılıkçı başkaldırılarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru Türkler ise görece geç sayılabilecek bir dönemde milliyetçiliğin büyümesine kapılmışlardır. Farklı kaynaklardan beslenen, dönemin özgün koşullarında şekillenen ve Türkçülük olarak adlandırılan Türk milliyetçiliği, II. Meşrutiyetle birlikte resmi bir ideoloji olarak Osmanlı Devleti'nin kaderinin şekillenmesinde başat rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışında çok önemli rol oynayan milliyetçilik düşüncesi ironik bir biçimde imparatorluk bakiyesi üzerine kurulacak olan yeni Türkiye'nin inşasında ana kaynak olmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) olarak nitelendirilen Atatürk dönemi Türkiye'sinde ulus-devletin inşa süreciyle eş zamanlı olarak bütün milliyetçi ideolojilerde yaygın olarak görüldüğü gibi ortak kültürel değerler ekseninde bir toplumsal yapı oluşturulmasında tarihe özel bir önem atfedilmiştir. Bu durum doğal olarak tarihe bilim olmanın ötesinde ideolojik bir misyon yüklenmesine sebep olmuştur. Üzerinde bulunan topraklarda meşruiyet sağlamaya yönelik olarak ortaya konulan bu tarih anlatısı aynı zamanda içte ve dışta yeni devletin aleyhine yönelik birçok iddiaya görece bilimsel cevap niteliği de taşımaktadır.

İnsan toplumsal bir varlık olmasının sonucu olarak sosyo-kültürel anlamda bir dil, tarih ve topluluğa ilişkin aidiyet bilincine sahiptir. Her dönemde gözlemlenen bu sosyolojik ve tarihsel olgu dönemin koşulları gereği sosyolojik ve psikolojik temelde bir takım farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklarla birlikte toplumsal aidiyet bilinci ulusal, etnik, dinsel, örgütsel ve teritoryal gibi farklı görünümde ortaya çıkabilmektedir. Modernizm öncesi toplumsal yapılardan modern toplumsal örgütlenmelere geçişle modern birey söz konusu aidiyet alanlarındaki gerek tercih gerekse de kendi tercihinin dışında ideolojik,

sosyolojik ve psikolojik parametrelere bağlı olarak kendi kimliğini inşa etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin uluslar sorunuyla karşı karşıya kalması ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin egemenliğine yönelik tehditkâr politikaları Türkçülüğün dolayısıyla Türk ulusal kimliğinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Modernleşme süreci ile Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan yeni aidiyet bilinci Türkçülüğ anlayışı ekseninde şekillenmiştir. Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir milletten bahsetmek mümkün değildir. Tanzimat dönemiyle klasik Osmanlı millet sisteminden modern millete geçişte önemli bir eşik aşılmakla birlikte, Batıyla özdeş modern millet ancak Cumhuriyetle beraber ortaya çıkacaktır. Osmanlı Devleti'ndeki klasik millet sistemi kendi içinde özgün kimlik ve kültürel düzeyde özerkliğe sahip topluluklardan meydana gelmekteydi. Bu sebeple farklı hukuki statüye sahip etnik ve dinsel toplulukların devlete yönelik aidiyet anlayışları farklılıklar göstermekteydi. Özellikle gayrimüslim tebaa bu anlayışta devlete karşı bir sadakat bilinci geliştirmiş olmakla birlikte devletle gerçek anlamda özdeşleşmemiştir. Bu süreçte daha çok imparatorluğu kurtarma refleksiyle farklı dinsel ve etnik grupları eşit vatandaşlık temelinde bir Osmanlı milletine dönüştüren hukuki bir değişim yaşanmıştır. Osmanlılık olarak adlandırılan bu anlayış özünde dini aidiyetlere dayanan tebaanın yerine devlete bağlılığı eşit vatandaşlık üzerinden tanımlayan bir dönüşümü ifade etmektedir. Teritoryal ortak payda üzerine inşa edilen ve yeniden tanımlanan Osmanlı Devleti vatandaşlığı söz konusu ortak vatana sadakat ve bağlılığı esas almaktaydı. Özellikle II. Abdülhamit'in saltanatıyla birlikte Osmanlılık düşüncesin devleti kurtarmak için yeterli görülmemesiyle birlikte İslamcılık düşüncesi ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti içindeki azınlıkların devlet bünyesinde tutulamayacağının yaşanılan acı tecrübelerle görülmesinden sonra devleti ortak paydası İslam olan topluluklara dayalı olarak ayakta tutma politikası olan İslamcılık özellikle I. Dünya Savaşında Arap coğrafyasında Osmanlı Devleti'ne yönelik milliyetçi başkaldırırlarla uygulanabilirliğini kaybetmiştir.

Osmanlılık ve İslamcılık gibi Osmanlı Devleti'ni bir arada tutma projelerinin zaman içinde geçerliliğini kaybetmesiyle Türkçülüğ güçlü bir alternatif olarak Osmanlı aydınının ve siyasi seçkinlerin gündemindeki yerini

almıştır. Dönemin siyasal gelişmeleri; Osmanlı Devleti'nin uluslar sorunuyla karşı karşıya kalması, Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti'nin egemenliğine yönelik tehditkâr politikaları da Türkçülüğün dolayısıyla Türk ulusal kimliğinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıplarının travmatik etkisi ile içe dönük psikolojiyi ve kaybolan toplumsal özgüveni yeniden tesis etmeye yönelik olarak kurucu unsur Türklerin milliyetçiliğini önceleyen tarih politikalarına ağırlık verilmiştir. Bu minvalde İttihat ve Terakki iktidarı ile siyasal alanda hâkim ideoloji haline gelen Türkçülük dönemin konjonktürüne uygun olarak eğitim anlayışının şekillenmesinde başat rol üstlenmiştir. Bu anlamda milliyetçiliğin öngördüğü eğitsel aygıtların inşasında tarihe pragmatik olarak politik bir vazife yüklenmiştir. Bu yaklaşımı en somut olarak dönemin ders kitaplarında gözlemlemek mümkündür. Çünkü milliyetçilik bağlamında toplumu kolektif bir kültürel yapıya dönüştürmek, milli ruh ve aidiyet bilincinin kazandırılmasında eğitim sistemi eşsiz bir potansiyele sahiptir.

II. Meşrutiyetten Cumhuriyete düşünsel anlamda süreklilik gösteren bu tarih anlayışı 1930'larda büyük bir dönüşüm yaşayacaktır. Bu dönüşümün dönemin tarihsel ve politik konjonktürü ekseninde şekillendiği görülmektedir. Çünkü bu dönemde siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda yapılan inkılâplarla Türk modernleşme tarihinin en radikal aşaması gerçekleşmiştir. Bu sebeple Batı medeniyetine entegre olma idealine uygun, Batı normlarında toplumsal ve kültürel bir yapının inşasında eğitim sistemi çok önemli bir araç olarak ön plana çıkmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet Türkiye'si kendi ideolojik yaklaşımı doğrultusunda milliyetçi bir tarih anlayışı ortaya koymuştur.

Bu çalışma erken cumhuriyet dönemi olarak nitelendirilen Atatürk döneminde milliyetçi bir paradigma ekseninde inşa edilen tarih anlayışını tarihsel ve kuramsal arka planıyla ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda üç bölümden müteşekkil olan çalışmanın ilk bölümünde kuramsal temelli milliyetçilik çalışmalarının temel öznelere olan millet, milliyetçilik ve ulus-devlet¹

¹ Çalışmanın kavramsal ve kuramsal altyapısını oluşturan millet, milliyetçilik ve ulus-devlet gibi kavramlar akademik literatürde zaman zaman bazı nüans farklılıkları olmakla birlikte ulus, ulusçuluk ve milli devletle eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada ise bu

gibi kavramlar hem tarihsel hem de kuramsal boyutlarıyla analitik bir çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca temelinde pragmatizmin olduğu ulus-devlet tarih ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, Türkçülük düşüncesinin inkişafını hazırlayan tarihsel koşullar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Batı'daki Türkoloji çalışmalarının Osmanlı aydınları üzerindeki etkileri ile Rusya'dan gelen Türkçü aydınların Türkçülüğün tezahüründeki etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türkçülüğün Osmanlı aydınları arasında yayılışı sonrasında yapılan çalışmalara da değinilmiştir.

Türkçülük düşüncesi milliyetçiliğin doğası gereği içinde bulunduğu tarihsel koşullar sebebiyle özgün bir gelişim çizgisi izlemekle beraber belirgin bir Batı etkisi barındırmaktadır. Bu sebeple milliyetçilik eksenli tarih anlayışı üzerinde etkili olan tarih anlayışları üzerinde durma gereği hissedilmiştir.

Çalışmanın ana eksenini oluşturan bu bölümde ayrıca ulus-devletin inşasıyla Batı normlarına uygun toplumsal kimlik kurgusunun ne şekilde temel önceliklerden biri haline geldiği üzerinde durulmuştur. Toplumsal anlamda hedeflenen bu dönüşümün en önemli aygıtı olarak Osmanlı deneyiminde olduğu gibi genelde eğitim sistemi özelde ise tarihe özel bir misyon yüklenmiştir. Bu sebeple kongreler ve devlet matbaalarında basılan tarih kitapları ile resmi tarih tezinin milliyetçi ideoloji ile ne kadar uyum içinde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır

Üçüncü bölümde ise resmi tarih teziyle zaman zaman örtüşen bir anlayış sergilemiş olsalar da çoğu noktada alternatif bir duruş sergileyen Hüseyin Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan ve M. Fuad Köprülü gibi dönemin milliyetçi tarihçilerinin tarih anlayışlarına da yer verilmiştir.

Çalışmanın kuramsal boyutunu oluşturan milliyetçilikle ilgili literatüre bakıldığında farklı alanlardan birçok araştırmacının konuyu multidisipliner bir zeminde farklı boyutlarıyla ele aldıkları görülmektedir. Bu çeşitlilik milliyetçilik çalışmalarına ilginin arttığının da göstergesi niteliğindedir. Yapılan bu çalışmalar

---

kavramalar eş anlamlı olarak kabul görmekte birlikte yaygın kullanıma uygun olarak millet, milliyetçilik ve ulus-devletin kullanımı tercih edilmiştir.

değişen koşullara göre daimi bir adaptasyona sahip olan milliyetçiliğe yönelik farklı yaklaşımlara zemin hazırlamıştır. Bu doğal bu farklılıklar temel konulardaki uzlaşmazlıkların da artarak devam etmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de gerek milliyetçiliğe gerekse de ulus-devletin tarih politikalarına yönelik ciddi bir literatür oluşmuştur. Farklı disiplinlere mensup yerli ve yabancı kesimlerce yapılan çalışmaların konuyu genelde tarihsel bağlamda ele aldıkları görülmektedir. Konu sadece bu bağlamda anlaşılması bir hayli zor bir içeriğe sahiptir. Bu sebeple konunun farklı boyutlarıyla ele alınması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma kuramsal boyut ve tarihsel süreklilik esas alınarak erken cumhuriyet dönemi milliyetçi tarih anlayışını ortaya koyma hedefi taşımaktadır.

Bu amaca yönelik çalışmanın kuramsal alt yapısı oluşturulurken milliyetçilik çalışmalarının önemli referansları arasında yer alan çalışmalardan faydalanılmıştır. Milliyetçiliğin kuramsal boyutuna yönelik çalışmalar geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların sayısı çok fazla olsa da referans olarak kabul gören bazı çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Milliyetçilik çalışmalarında yeni bakış açıları getiren bu çalışmalar içinde Eric J. Hobsbawn’ın Milletler ve Milliyetçilik’i, Benedict Anderson’ın Hayali Cemaatler’i, Anthony D. Smith’in Milliyetçilik-Kuram İdeoloji Tarih’i, Ernest Gellner’in Uluslar ve Ulusçuluk’u, Umut Özkırımlı’nın Milliyetçilik Kuramları özellikle faydalanılan çalışmalar olmuştur. Osmanlı Devleti’nde milliyetçi tarih perspektifiyle kaleme alınmış çalışmalar kullanılmak suretiyle dönemin milliyetçi anlayışının ana hatları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Türkçülüğün en önemli ideologları olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve daha birçok ismin çalışmalarından faydalanılmıştır. Erken cumhuriyet döneminde ise resmi tarih tezinin somut olarak ortaya konulduğu dönemin ders kitapları, kongre bildirileri çalışmanın temel dayanaklarını oluşturmuştur. Dönemin okullarında okutulmak üzere hazırlanan tarih ders kitapları, TTTC Tarih-I,II,III,IV, Türk Tarihinin Ana Hatları, Ortamektep İçin Tarih gibi ders kitapları, Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongrelerine ait bildiriler de dönemin tarih anlayışının ortaya konulmasında en fazla yararlanılan kaynaklar olarak ön plana çıkmıştır. Dönemin diğer Türkçü aydınlarının tarih anlayışı noktasında ise bu isimlerin kaleme aldığı çeşitli eserler ziyadesiyle faydalanılan çalışmalar olmuştur.

1. BÖLÜM

MİLLİYETÇİ TARİH ANLAYIŞI

1.1. KAVRAMSALVE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Millet (Ulus)

Türkçeye *millet* (ulus) olarak tercüme edilen *nation*, Latince kökenli bir kelime olup *nasci* (doğmak) ve *natio* (doğumla birlikte ait olma ya da doğum yeri) terimlerinden doğmuş² zaman içerisinde Batı dillerinin tamamında kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Arapça kökenli bir kavram olan millet ise *imla* kökünden türetilmiştir. Etimolojik olarak *düzeltilmiş*, *doğrulanmış* anlamlarına gelen millet, İslami terminolojiye özgü bir kavram olarak Müslümanların perspektifinden *dinleri düzeltilmiş*, ehli kitap olarak tanımlanan kesimleri ifade etmek için kullanılmıştır.³ *Ulus* ise Moğolca *üleşirmek*ten türemiş, Türkçe’de kullanım yoğunluğu dönem dönem değişmekle birlikte milletle eş anlamlı kullanılan bir kavramdır.⁴

Millet kavramının 18. yüzyılın sonlarına doğru siyasi bir karakter kazanmasıyla milletin ve milliyetçiliğin ne olduğu hususundaki kuramsal tartışmalar bu alanın ilk ve aynı zamanda en *sorunlu ve tartışmalı*⁵ kavramı olmasına neden olmuştur. Millet, doğası gereği çok farklı disiplinin çalışma alanına girmesinden dolayı multidisipliner bir kavram haline gelmiştir. Bu sebeple her disiplinin kendi yöntem ve terminolojisinden yola çıkarak kavrama yaklaşması çok geniş bir anlam yelpazesinin oluşmasına sebep olmuştur.

Milletin siyasi bir kavram olarak geçmişi iki asır öncesine kadar uzanmaktadır. Bu tarihsel süreçte dinamik yapısı sayesinde içerik ve anlam bağlamında sürekli bir değişkenlik gösteren millet kavramının 21.yüzyıla gelindiğinde bağımsız bir disiplin haline gelen milliyetçiliğin kuramsal temelli

² Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, (Çev.: Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 379.

³ Mümtazer Türköne, (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 27, 28.

⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2011, s.2415.

⁵ Anthony D. Smith, *Milliyetçilik-Kuram, İdeoloji, Tarih*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara, 2013, s.21.

çalışmalarında en önemli bileşeni olduğu görülmektedir.⁶ Milliyetçiliğin kavramsallaştırdığı bir kavram olan milletin tanımına yönelik tartışmalar milletin tarihi kadar eskidir ve bu tartışmalarda milletin milliyetçilikle birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Bu sebeple bu iki kavramın bir bütünü bileşenleri olarak ele almanın bir zorunluluk olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁷ Milliyetçilik araştırmalarında ortaya çıkan bu zorunlulukla birlikte en önemli uzlaşmazlık alanının tanım konusu görülmektedir.⁸

Dolayısıyla millet ve milliyetçiliğin kuramsal tartışma alanlarından biri de kuşkusuz milletlerin ortaya çıkış süreciyle yani kökeniyle ilgilidir. Milletin tanımında gözlemlendiği gibi milletlerin kökeniyle ilgili tartışma farklı kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlkçi (*primordialist*) olarak adlandırılan yaklaşım milletleri doğal ve aynı zamanda insanlığın ilk çağlarından beri var olan yapılar olarak kabul ederken, modernist yaklaşım milletler ve milliyetçiliğin modern süreçlerle (kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, milli devletlerin kurulması) veya onların sonucu olarak ortaya çıktığı tezini savunmaktadır. Anthony D. Smith'in başını çektiği temelde modernist yaklaşımın eleştirisini esas alan Etno-sembolcü yaklaşım ise modern milletlerin modernizm öncesinin etnik gruplarının devamı olduğunu ve milliyetçiliğin içeriğini de bu etnik toplulukların geçmişten geleceğe taşıdığı mitler, semboller ve geleneklerin meydana getirdiği tezine dayanır. Bu görüşe göre bağdaştırıcı bir tanım sunan Smith'e göre millet; *"anavatan olarak kabul edilen yerde ikamet eden, ortak mitlere ve paylaşılan tarihe, farklı bir kültüre, tek bir ekonomiye, bütün üyeleri için ortak yasalara ve göreneklere sahip olan, adlandırılmış insan topluluğu"*⁹

Millet kavramı kuramsal olarak ortaya konulurken gerek milletleri meydana getiren maddi manevi kültür öğeleri arasındaki farklılıklar gerekse de araştırmacının ideolojik tercihi gibi sebeplerden ötürü değişik tanımlar yapılmıştır. Bu farklılaşmalara rağmen genel manada milleti tanımlamada ortak bir paydada buluşarak homojen bir kültürel eğilim ön plana çıktığı görülmektedir. Milleti sadece nesnel ya da öznel öğeler üzerinden tanımlayan

⁶ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s.19.

⁷ Eric. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.23.

⁸ W. Corner, *Ethnationalizm: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton, 1994, dördüncü ve sekizinci bölümler, Aktaran; Özkırımlı, 2013, s.70.

⁹ Smith, 2013, s.25.

yaklaşımlar tek başına millet kurgusu oluşturmada yetersiz kalınca milleti, bazen ırk, dil din, vatan¹⁰ gibi nesnel öğelerle bazen de duygu birlikteliği gibi öznel değerlerle milleti betimleme yoluna gidilmiştir. Bu öğeler genel anlamda milletin tanımlanmasında milletle özdeşleştirilse de milleti tanımlamada tek başlarına yeterli değildirler.¹¹ Tüm farklılıklara rağmen tanımlamaların bu kuramsal yaklaşımlardan referans alarak yapılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Kolektif özel bir ad, ortak soy miti, tarihi anılar ve özel bir yurtla olan bağ¹² üzerinden tanımlanan etnisite çoğu zaman milletle eş değer gibi görülmesinin yanı sıra milleti teşkil eden öğelerden biri olarak kabul görmektedir. Burada etno-merkezci yani etnik topluluklarla milleti aynı kategoride değerlendiren yaklaşımın aksine antropolojik tipler arasındaki farklılıklar toplum içindeki kaynaşma ve iticilik unsurlarından sadece biri olarak görülmektedir.¹³ Çünkü aynı ulus-devlet çatısı altında kendilerini farklı etnik gruplara ait hisseden gruplar görülebilmektedir. Ayrıca tarihsel bağlamda ele alındığında milletle ırkın farklılıkları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Millet bir ulus-devlet tasarımı olarak iradi bir yapıda zuhur ederken ırk toplumların bilinçli tercihlerinin ötesinde biyolojik ve tarihsel bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁴

Millete yönelik tanımlama çabaları kavramın doğası gereği kaotik bir atmosferde ilerlese de genel olarak milleti tanımlarken kuramcılarının bazılarının dil, din, ırk gibi nesnel bazılarının ise öznel argümanları tercih ettiklerini görüyoruz.¹⁵ Millet ve milliyetçiliğin kuramsal olarak ele alınmasında önemli bir dönüm noktası olan Ernest Renan'ın, 1882 Martı'nda Sorbonne'da *millet nedir?* başlığıyla verdiği konferansta, günümüzde sıklıkla kullanılan ırk, din, dil gibi nesnel unsurlar üzerinden milleti tanımlamaya sıcak bakmadığını görüyoruz.¹⁶ O milletlerin oluşumunda toplumsal hafızanın, ortak yaşanmışlıkların ve kolektif duyguların insan topluluklarına millet vasfı kazandıran temel argümanlar olduğunu savunmuştur. Renan milleti nesnel öğelerden meydana gelen siyasi bir

¹⁰ Smith, 2013, s.25.

¹¹ Şener Aktürk, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili ve Çok Etnili ve Gayri Etnili Rejimler", *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006, s.23.

¹² Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Yayınları, Ankara, 2002, s.48.

¹³ Max Weber, "*Millet*", Mümtazer Türköne (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012. s.66.

¹⁴ M. Ali Kılıçbay, *Uyruktan Vatandaşa, Geçimden İktisada*, İmge Yayınları, Ankara, 1996, s.90.

¹⁵ Özkırımlı, 2013, s.71.

¹⁶ Özkırımlı, 2013, s.56.

yapıdan ziyade müşterek duyguların meydana getirdiği bağlılık üzerinden tanımlayarak milletin iradi boyutuna vurgu yapmaktadır. Renan yaklaşımının doğruluğu üç dilli ve dört ırktan meydana gelen İsviçre örneği üzerinden ortaya koymuştur.¹⁷

Modern anlamda milletin tanımına yönelik bazı tartışmalarda ulus-devletle milletin ilişkilendirildiği görülmektedir. Millet modernite sürecinde ulus-devlet yapısıyla ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda sanayi toplumuna geçişin nedenlerinden biri olmuş, özgün koşullardan nihai şeklini almış bir sürecin yansıması olarak kabul görmüştür. Günümüzde ise devletlerin büyük çoğunluğu millet esaslı bir yapıya sahiptir ki, bu süreç içerisinde devletlerin en önemli meşruiyet aracı millet olmuştur.¹⁸ Bununla birlikte ulus-devlet yapılarının öncüsü sayılan İngiltere ve Fransa örneklerine bakıldığında devletin millettten önce geldiği görülmektedir.¹⁹ Bu durum beraberinde milletlerin icat veya hayal ürünü oldukları yönündeki yaklaşımları akıllara getirmektedir.²⁰ Bu bağlamda bakıldığında milletin modernliğini savunan birçok araştırmacı milletlerin ulus-devlet yapıları tarafından kurgulandıklarını dile getirmektedirler. Çünkü ulus-devlet yapıları kolektif kültürel ortaklığa dayanan bir politik yapı öngörmektedir. Bu sebeple diğer alt düzeydeki ortaklıklardan farklı olarak tüm sınıfları tek bir üst kimlik, millet kimliği altında birleştirmektedir.²¹ Benedict Anderson ise milleti *muhayyel topluluk*²² olarak tanımlayarak tahayyül unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Diğer yandan sosyolojik ve tarihsel anlamda insanlığın son iki yüzyılına damgasını vurmuş olan millet olgusunun hiç yoktan var edildiği çok gerçekçi gözükmemektedir.²³ Ulus-devletlerin kendi siyasi ve toplumsal kurum ve aygıtlarını geliştirmiş olması ulus-devlet öncesi milletin varlığını ortadan kaldırmamaktadır.

¹⁷ Ernest Renan, "Millet Nedir?", Mümtazer Türköne (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s.49.

¹⁸ Mehmet Karakaş, *Küreselleşme Ve Türk Kimliği*, Elips Yayınları, Ankara, 2006, s.103.

¹⁹ Yves Santamaria, "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", Jean Leca, (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev.: Siren İdemem), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.21.

²⁰ Elie Kedourie, "Milliyetçilik ve Self-determinasyon", Mümtazer Türköne (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s.111.

²¹ Numan Durak Aksoy; Halis Adnan Arslantaş, "Ulus, Ulusçuluk Ve Ulus-Devlet", *TÜBAR-XXVIII/Güz -2010*, s.35.

²² Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s.20.

²³ Özcan Yeniçeri, *Bağlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*, Kripto Yayınları, Ankara, 2016, s.123.

Milletin tanımlanmasında ortak payda olan kültürel homojenlik çok önemli bir veri olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple milleti ortak kültürel değerlerin bir araya getirdiği bir toplumsal yapı olarak tanımlamak mümkündür. Etnisiteyi temel alan tanımlarda ise nesnel unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kurguda dil tarih ve kültürel ortaklığın yanı sıra milleti meydana getiren bireylerin de aynı soydan gelmeleri ya da en azından aynı soydan geldiklerine inanmaları gerekmektedir.²⁴ Bu bağlamda milleti, belli tarihsel süreç içerisinde ve belli bir coğrafyada insanların iradi çabaların sonucu olarak ortaya çıkan tarihsel bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür.²⁵

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan ve bir anlamda kendi siyasal egemenliğinin reddi olan Türkçülük düşüncesinin, sosyo-kültürel olarak Osmanlı bakiyesi üzerine inşa edilen ulus-devletin kavramsallaştırdığı, Batı'daki millet tanımlamalarıyla konjonktürel değişiklikler olmakla birlikte büyük oranda paralellik gösteren bir seyir takip ettiği görülmektedir.

Millet Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete ciddi bir semantik dönüşüm yaşamış ve Cumhuriyetle birlikte gerçek kimliğini bulmuştur. Tanzimat dönemine kadar klasik manada dini aidiyet temelinde anlam bulan kavrama Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'ndeki sosyo-politik değişim ve Türkçülük düşüncesinin etkisiyle aydın çevrelerde yeni anlamlar yüklenmiştir. Batı'da modernite ürünü *nation* Osmanlı aydınının gündemine geldiğinde *kavm*, *cins* ve *ümme* gibi tercüme edilse de ilerleyen süreçte gerçek anlamında millet olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁶

Millet gibi bu semantik dönüşümden nasibini alan kavramlardan biri olan *Türk* kavramının Osmanlı deneyimi sürecinde çok farklı anlamlar aldığı görülmektedir. *Türk*, Tanzimat dönemine kadar yerleşik yaşama adapte olamamış kesimleri ve köylülüğü niteleme amacıyla kullanılmıştır.²⁷ Bu durum Osmanlı Devleti döneminde Türk kimliğinin imparatorluğun çok uluslu ve çok kültürlü ortamında ihmale maruz kaldığı yönünde bazı iddiaları gündeme getirmektedir.

²⁴ Murat Alakel, "İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar", *Akademik Bakış*, Cilt: 5, S.9, Kış 2011, s.8.

²⁵ Nevzat Gültiken, "Ulus, Ulus-Devlet Ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar Ve Türkiye", C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:7, S.2, 2006, s.159.

²⁶ Beşir Ayvazoğlu, *Tanrı Dağından Hıra Dağına*, (Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar), Kapı Yayınları, İstanbul, 2009, s.25-27.

²⁷ Ayvazoğlu, 2009, s.3.

Buna gerekçe olarak da döneme ait bazı tarih ve edebi metinlerde Türk kimliğine yönelik menfi atıflar gösterilmektedir. Hakikaten de döneme ait birçok metinde hâkim olan bu yaklaşım her ne kadar Türklüğe yönelik menfi bir genelleme gibi görünse de aslında Osmanlı toplumunun bazı asi ve bozguncu kesimlerini nitelemede kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun tam tersi bir vakıadan da bahsedilebilir. Osmanlı Devleti'nin menşeiyle ilgili birçok metinde Osmanlıların şecerelerini milliyetçiliği refere eden bir yaklaşımla Oğuzlara bağladıkları görülmektedir. Tabii olarak Bu dönemde Türk kimliğine yönelik bu vurguların milliyetçilik gibi modern bir kavramla izahı pek mümkün gözükmemektedir. Bu durumu dönemin siyasi konjonktüründen kaynaklanan bir meşruiyet arayışı olarak görmek gerekmektedir.

Milliyetçiliğin ortaya çıkış süreçlerine yönelik yaklaşımlar milliyetçilerin aksine farklı ideolojik çevrelere mensup araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Bu bağlamda yaygın anlayış Türkçülüğün modernite ve inşa ürünü olduğu yönündedir. Bu genel kabul gören anlayışın aksine primordialist bir yaklaşımla Türk milliyetçisi olarak bilinen birçok ismin Türklerde milliyetçilik olarak kabul edilebilecek milli bilincin Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren mevcut olduğu yönündedir. Türk tarihinin çeşitli dönemlerine ait kaynaklarda Türk kimliğine yönelik vurgular bu duruma kaynak olarak gösterilmektedir.²⁸ Kuşkusuz Türklerin binlerce yıllık tarihsel geçmişinde bu söz konusu vakıayı inkar etmek mümkün olmamakla birlikte bu durumu görece çok yeni bir kavram olan milliyetçilikle açıklamak kavramsal olarak anakronik bir durum oluşturmaktadır.

Türkiye'de ulus-devletin inşa sürecinde *millet* artık klasik Osmanlı anlayışındaki dini ortak paydanın çok ötesinde Batı'daki millet (*nation*) gibi ortak nesnel ve öznel değerler etrafında bir araya gelmiş homojen kolektif kültürel bir yapıyı ifade etmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle birçok anlamda Batı değerlerine öykünen yeni ulus-devletin millet gibi temel kavramları anlam bakımından batı ile özdeş hale gelmiştir. Artık *Türk millet*i denildiğinde ortak vatan paydasında aynı kültürel özdeşliğe sahip, yeni ulus-devletin meşru

---

²⁸ Bu durumun kuşkusuz en somut örneklerinden biri olan Orhun Kitabelerinde Türk kimliğini yoğun olarak vurgulayan, primordialist anlayışı refere eden hâkim bir dilin kullanıldığı görülmektedir.

dayanaklarından biri olan ve aynı zamanda hukuki bakımdan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan bireyler ifade edilmektedir.²⁹

Millet kavramı doğası gereği değişen koşullara uyum sağlamasından dolayı farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Bu sebeple Osmanlı'nın son zamanlarında ortaya çıkan ve aynı zamanda ulus-devletin temel düşünsel dayanağı olan Türkçülük düşüncesinin ortaya çıkmasında etkili olan isimlerin millete yüklediği anlam ile ulus-devletin yüklediği anlamın bire bir örtüşmemesi bu durumun doğal sonucu olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi duruma göre pozisyon alan Türkçülük düşüncesinin kendi içinde şekil ve içerik bakımından ciddi değişim geçirmesi *asli öge* Türk milletinin tanımlanmasında da doğal olarak değişimi beraberinde getirmiştir. Türkçülüğün en romantik versiyonu olarak kabul edebileceğimiz Turancılık ile ulus-devletin millet tasavvuru kaçınılmaz olarak kültürel özdeşlik noktasında olmasa da siyasi anlamda ciddi farklılıklar gösterecektir.

Türkiye'de ulus-devlet yapılanmasının düşünsel arka planında çok önemli bir yeri olan ve Türkçülük düşüncesinin ideologlarından Ziya Gökalp milleti tanımlarken; ırk, kavim, coğrafya ve siyaset gibi kavramlar üzerinden milletin tanımlanamayacağını savunmuştur. Gökalp'e göre millet; "*dil, din, ahlak ve güzel sanatlar bakımından ortak, yani aynı eğitimi almış bulunan kişilerden oluşan bir topluluktur.*"³⁰ Burada Gökalp Batı terminolojisinde sıklıkla rastlanan kolektif kültürel ortaklık üzerinden milleti tanımlamıştır. M. Kemal'in fikirlerinin *babası* olarak nitelediği Gökalp'in millet tanımı ile kendisinin millete verdiği anlam arasında bazı farklılıklar olması Türkçülük düşüncesinin dönemin siyasi konjonktürüne bağlı olarak farklı pozisyonlar almasından kaynaklanmaktadır. Gökalp'in Turancılık ağırlıklı bir Türkçülüğü savunması milleti tanımlamada bazı farklılıkların oluşmasına sebep olmuştur. Temelde yeni Türk devletinin ve milletinin inşa sürecinde büyük bir etkiye sahip olan Gökalp'in düşüncelerini bir istisna dışında her alanda görmek mümkündür. Gökalp'in *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* şeklinde formüle ettiği milliyetçilik anlayışına göre Türk milletinin teorik düzlemde sınırlarını "*Türk milletindenim İslam*

²⁹ Sevan Nişanyan, "Kemalist Düşüncede Türk Milleti Kavramı", *Türkiye Günlüğü*, S.33, Mart-Nisan, 1995, s.127.

³⁰ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yayınları, İstanbul, 1999, s.27.

ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim” şeklinde belirlemiştir. Gökalp’in milleti oluşturan öğeler içinde özellikle vurguladığı din olgusunun ulus-devletin inşasında kamusal alandan çıkarılması böylece yeni politik ve toplumsal yapının oluşumunda zihinlerden teokratik ve hanedanlığa dayalı geçmişin silinmesi büyük önem arz etmekteydi. Bu sebeple ulus-devletin inşa sürecinde Gökalp’in düşüncelerinin aksine seküler bir dönüşüm gerçekleşmiştir.³¹

Türk milliyetçiliğinin tarihsel serüveninin çok önemli bir bölümüne bizzat şahit olan M. Kemal’in dönem dönem milletin tanımlanmasında başvurulan nesnel ve öznel faktörlerin kavram üzerindeki etkisi üzerine çeşitli çözümler yapmıştır.³² O, milleti nesnel faktörler üzerinden tanımlamıştır. Ona göre millet; *“dil, kültür ve ideal birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve içtimai heyet, aynı harstan (kültürden) olan insanlardan oluşan toplum”*tur.³³

Milletin kuramsal olarak tanımlanmasındaki zorluğu erken kabul edilebilecek bir dönemde fark eden M. Kemal; herhangi bir topluluğun millet vasfı kazanabilmesi için tüm nesnel ve öznel koşulların tamamının bir arada bulunmasının gerekli olmadığını savunmuştur.³⁴ O, ortak bir vatan, aynı devlet çatısı altında *“birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve muvafakatın”*, *“zengin bir hatıra mirası”*na sahip olmanın, *“sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda ortak iradenin”*,³⁵ ortaya konulması, aynı ortak kaderi paylaşmanın milleti oluşturan temel faktörler olduğunu savunmuştur. Öyle ki bu gerçeklik günümüzde de millet ve milliyetçiliğin kuramıyla uğraşan birçok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir.

Türkçülük düşüncesiyle eşzamanlı olarak Osmanlı aydınının gündemine gelen *vatan* ise Türk ve millet gibi konjonktürel olarak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Fransız Devrimi sonrası yaygın olarak kullanılan anlamına Tanzimat döneminde Yahya Kemal ile kavuşmuştur. Fakat Türkçülüğün ideologları arasında da ortak bir vatan tasavvurundan bahsetmek mümkün

---

³¹ Alakel, 2011, s.15.

³² Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Araştırma Merkez Yayınları, Ankara, 1987, s.46.

³³ Afet İnan, *Medeni Bilgiler Ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara, 1969, s.24.

³⁴ Feyzioğlu, 1987, s.47.

³⁵ İnan, 1969, s.23-24.

değildir.³⁶ M. Kemal'in vatana yüklediği anlam döneminin siyasal gerçekliğine ve rasyonaliteye uygundur. Ziya Gökalp'in *ütöfik ve romantik milliyetçiliğin manifestosu*³⁷ niteliğindeki Turanda çizdiği vatan algısı M. Kemal'in Misakımilli ile sınırlarını belirlediği vatan arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda romantik vatan tasavvurundan rasyonel tasavvura kadar çok geniş yelpazede anlamlar yüklenmiş olsa da Cumhuriyetle birlikte uluslararası anlaşmalarla çizilen Misakımilli sınırlarına çekilmiştir. Cumhuriyetle birlikte ulus-devlet yapısının en önemli tasarımı olan *millet* Türkiye Cumhuriyetinin bütün anayasalarında bu ortak vatan üzerinden tanımlanmıştır.³⁸

1.1.2. Milliyetçilik (Ulusçuluk)

Milliyetçilik tarihsel dönem olarak modern dünya sistemlerine temel oluşturan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Milliyetçiliğin kendisi ve bileşenlerinin ortaya çıktığı coğrafya ve özgün koşullar milliyetçiliğin kavramsallaştırılmasında bir takım zorlukları beraberinde getirmiştir. Milliyetçiliğin kültürel, ekonomik ve siyasal özelliklerinin yanında aynı zamanda bir ideoloji olarak tasarlanmış olması doğal olarak karmaşık ve çok boyutlu bir olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bir ideoloji olarak milliyetçilik tanımlarının da pek paralellik göstermediği zaman zaman karşıt tanımlamalara gidildiği görülmektedir. Karl Deutsch milliyetçiliği siyasi ve sosyal gelişmenin ulaştığı en yüksek seviye yani modern anlamda millet bünyesine erişme hareketi olarak ve küresel bağlamda açık topluma giden bir aşama olarak görürken bazı tanımlarda ise tam tersi, açık toplumu engelleyen bir yapı olarak görülmektedir.³⁹ Tanım konusunda ortaya çıkan zıtlıklara rağmen milliyetçiliği bir ideoloji olarak görenler milliyetçiliği bir yayılma fenomeni ve bir inşa ideolojisi olarak kabul ettikleri görülmektedir.⁴⁰

³⁶ Ayvazoğlu, 2009, s.31.

³⁷ Ayvazoğlu, 2009, s.85.

³⁸ 1924 Anayasası, Madde 88: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur." 1960 Anayasası Madde 54: "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." 1982 Anayasası, Madde 82: "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür."

³⁹ Mehmet Karakaş, "Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği", *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006, s.58-59.

⁴⁰ Christophe Jaffrelot, "Bazı Ulus Teorileri", Jean Leca, (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev.: Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.60-61.

Milliyetçiliğin gelişiminde Batı deneyiminin belirleyici bir konumda olduğu görülmektedir. Milliyetçiliğin ortaya çıkış süreciyle ilgili özgün koşullar farklı içeriklere sahip milliyetçiliklerin oluşmasına zemin oluşturmuştur. Siyasi bir gruba aidiyet bilinci olarak tanımlanan milliyetçiliği hazırlayan sebeplere bakıldığında sanayi kapitalizmi, sanayileşme, kentleşme ve merkezi devletlerin kurulması gibi tarihsel, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir.⁴¹ Yani devletin merkezileşmesiyle ikincil bölgesel ve etnik bağılıkların arka plana itilmesi ile kültürel gelişmeler Batıya özgü milliyetçiliği hazırlayan etkenler olmuştur. Batı tarzı olarak adlandırılan bu milliyetçiliklere Fransa, Almanya ve İngiltere örnekleri verilmesine rağmen bu ülkelerin özgün koşulları dolayısıyla bu ülke milliyetçiliklerinde de ciddi farklılıklar görmek mümkündür. Özellikle Fransa da ulusal monarşinin doğuşuna koşut olarak teritoryal paydaya sahip halkların kendilerini diğer halklardan ayıracak bir kimlik arayışına yönelmeleri mikro milliyetçilikleri ortaya çıkarmıştır. Bu kimlik ve grup bilinci arayışı zamanla içinden çıkılan toplumsal yapının özgün koşullarında küresel bağlamda yeni millet tasarımlarına zemin hazırlamıştır.

Fransız devriminin egemenliği aristokrasiden alıp millete devretmesi milliyetçiliğin gelişiminde önemli bir aşama olmuştur. Alman milliyetçiliği ise romantik bir yaklaşımla Batı karşıtlığı ekseninde ve Fransa'nın yayılcı politikalarına tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁴² Bunun yanında Avrupa milliyetçiliklerin aksine milliyetçiliğin başka bir çeşidi ise sömürgelerde ve sanayi kapitalizminin sebep olduğu küresel emperyalizme karşı ortaya çıkmıştır.⁴³ Aynı zamanda Batı dışı milliyetçilik gelişmiş ülkelerle yaşanan çok boyutlu eşitsizliğin ortaya çıkardığı farkın kapatılmasına yönelik mesafe kapatma çabası olarak kabul edilmektedir.⁴⁴

Millet ve milliyetçiliğe yönelik kuramsal çalışmalarda bu iki kavramın zorunlu olarak birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yani bütün milliyetçilikler millete dayanmakla birlikte millet tek başına milliyetçiliği anlatmada yeterli

⁴¹ Gürsoy Akça, "Postmodernite ve Ulus-Devlet", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.2, Aralık 2005, s.235.

⁴² Liah Greenfeld, "Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu", *Doğu-Batı*, S.39, Ankara, Kasım-Aralık-Ocak 2006-2007, s.32.

⁴³ Nazım İrem, "Aydınlanma ve Sınırlılık Siyaseti Olarak Ulus-Devlet Modernliği", *Doğu-Batı*, S.39, Ankara, Kasım-Aralık-Ocak 2006-2007, s.164-168.

⁴⁴ Ergün Yıldırım, "Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik", *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006, s.23.

görünmemektedir.⁴⁵ Milliyetçilik ve sosyal bilimlerin birçok biriminde tanım konusu bu alanların en ciddi açmazı⁴⁶ olarak kabul edilmektedir. Kuramsal temelli milliyetçilik çalışmalarında çok fazla uzlaşmazlık alanına sahip olan milliyetçilik uzmanlarının uzlaştığı nadir noktalardan birinin tanım konusundaki uzlaşmazlık olduğunu söylemek mümkündür. Milliyetçiliğin yayılma ve gelişim sürecine bakıldığında ne kadar milliyetçilik varsa o kadarda milliyetçilik tanımının olduğu söylemek mümkündür.⁴⁷ Milliyetçilikle ilgili çalışmalarda uzlaşmazlık alanlarının yoğunluğuna rağmen önemli uzlaşma alanlarının biri de kavramın modernliği veya tarih dışılığı meselesi gelmektedir.⁴⁸

Kuramsal temelli milliyetçilik tartışmaları zorunlu olarak, *millet nedir?* sorusuyla başlamaktadır. Bu soruya ilk detaylı cevabı veren kendinden sonraki çalışmalarda da derin izler bırakan Alman filozof Johann Gottfried Herder'dir.⁴⁹ Herder, milleti dil ortaklığı üzerinden tanımlamış, dil olmadan düşüncenin olamayacağını dolayısıyla dilin topluluklar arasındaki farklılaşmayı yani milletin ortaya çıkmasındaki önemine dikkat çekmiştir.⁵⁰ Herder'le başlayan bu süreç zaman içinde milliyetçilik kapsamında farklı yaklaşım ve teorilerin çeşitlenerek günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur.

Milliyetçiliğin kavramsal çerçevesinin oluşmasında ve milliyetçiliğin anlaşılmasında tanım konusunun çözümlenmesi ön koşul olarak kabul edilebilir. Tanım konusunu bir çıkmaza dönüştüren sebeplerin başında kavram kargaşası yani kavramların başka kavramlarla karıştırılması gelmektedir. Devletle milletin anlamdaş kavramlar olarak kullanılması gibi.⁵¹

Millet ve milliyetçiliğin tanımlanırken çok farklı yaklaşımların ortaya çıkması, her iki kavramın yakın ilişkisinden, birbirinden bağımsız bir kavramsal çerçeve çizilememesinden, ayrıca bu iki kavramın karşılıklı etkileşiminin doğal

⁴⁵ Gil Delannoi, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", Jean Leca, (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev.: Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.32.

⁴⁶ Özkırımlı, 2013, s.69.

⁴⁷ Peter Sugar, "From Ethnicity to Nationalism", s.6. Aktaran; Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, (Çev.: Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006, s.380.

⁴⁸ Smith, 2013, s.15.

⁴⁹ Türköne, 2012, s.28.

⁵⁰ İlker Aytürk, "Türk Dil Milliyetçiliğinde Batı Meselesi", *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006, s.95-96.

⁵¹ Walker Corner, "Ethnnationalizm: The Quest for Understanding", *Princeton University Press*, Princeton, 1994, dördüncü ve sekizinci bölümler, Aktaran; Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s.70.

yansıması olarak aralarında kronolojik sıra ilişkisi kurulmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, ilkçiler (primordialists) milletin milliyetçilikten önce var olduğunu, dolayısıyla milletlerin doğal, eski çağlardan beri mevcut bulunduğunu savunurken modernistler ise, milletlerden önce milliyetçiliğin modernite ürünü olarak ortaya çıktığını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla kavramların tanımlanmasında araştırmacının kuramsal bağlamdaki tercihi farklı içeriklere sahip tanımlara sebep olmaktadır.⁵²

Milliyetçiliğin siyasal bir kavram olarak tezahür edip gelişmesi 18. yüzyılın sonlarına doğru başlamış, bu süreçte birbirinden farklı milliyetçilik tipolojileri ortaya konmuştur. Kimlerin hangi milliyetçilik tipolojisi içinde değerlendirileceği ise hep tartışıla gelmiştir. Dinamik bir yapıya sahip olan millet ve milliyetçilik kavramları değişen siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullara göre yeni şekiller alması farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi aynı zamanda *tanım enflasyonuna*⁵³ da sebep olmaktadır.

Milliyetçiliğin tarihsel serüveninde kuramsal gelişimine sayısız araştırmacının farklı düzeylerde katkısı olmuştur. Milliyetçilik çağı olarak kabul edilen 19. yüzyıldaki tartışmalar konuya genel olarak ahlaki ve felsefi bağlamda yaklaşmışlardır. Bu dönemde ön plana çıkan yaklaşımlardan biri milliyetçiliğe sempati ile yaklaşırken, diğer tarafta daha çok Marksistlerin oluşturduğu bir diğer grup ise *eleştirel* bir yaklaşım tarzı ortaya koymuştur. 20. yüzyıla geçiş sürecinde ise milliyetçiliğe kafa yoran araştırmacıların milliyetçiliğe yönelik çözümler yapmak yerine önceki yüzyılın kolaycılığına kaçarak daha önceki yaklaşımlar arasında taraf olmayı tercih etmişlerdir.⁵⁴

İki savaş arası dönem (1914-1945) milliyetçiliğin belli bir sistem çerçevesinde incelendiği ilk dönem olarak ön plana çıkmıştır. Bu dönem çalışmalarında milliyetçiliğin tarihsel bir gelişim süreci sonunda ortaya çıktığı savunulmakta ve karşılaştırmalı çözümlerlere gidildiği görülmektedir. Bu dönemin önemli özelliklerinden bir diğeri ise milliyetçilik türlerini ortaya

⁵² Utku Çağrııcı, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s.51.

⁵³ Özkırmı, 2013, s.73.

⁵⁴ Milliyetçi düşüncenin millete yüklediği derin anlamın Marksizm açısından doğal olarak siyasi ve kuramsal anlamda bir takım zorluklar doğurduğunu savunan Umut Özkırmı, milliyetçiliği Marksizm açısından proletaryayı uluslar arası devrim amacından saptıran bir tür yanlış bilinçlenme olarak nakleder. Özkırmı, 2013, s.44.

koymaya yönelik tipoloji çalışmalarıdır. Bu dönemde Charleton Hayes, Hans Kohn, Louis Snyder gibi düşünürler milliyetçiliğin çeşitli yönlerini ön plana çıkarmak suretiyle çeşitli tipolojiler geliştirmişlerdir.⁵⁵

İlkçilerin diğer yaklaşımlara nazaran kendi içlerinde daha fazla ortak paydaya sahip olduğu genel kabul görmesine rağmen son zamanlara etnisiteye yönelik artan çalışmalar ilkçilerin de diğer yaklaşımlar gibi kendi içinde farklı görüşleri barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacıları kendi içinde *doğalcı*, *biyolojik* ve *kültürel* olmak üzere üç kategoriye ayırmak mümkündür.⁵⁶

1960'lara kadar yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak karşımıza çıkan ilkçi yaklaşım, etnisite çalışmalarının başlamasıyla milliyetçiliğe entegre olmuştur. Genel olarak etnisite yaklaşımını meydana getiren alt kategorilere göre; milletlerin eski çağlardan beri var olduğu ve bunların günümüze kadar fazla bir değişikliğe uğramadan geldiği savunulur. Ayrıca şekilsel değişikliklerin meydana gelmiş olmasına karşın milli özün hep muhafaza edildiğini, yani milleti meydana getiren nesnel özelliklerin din, dil ve ortak unsurların ilk olma niteliği taşıdığını savunur.⁵⁷ Bu bağlamda etnisite milliyetin kökenini teşkil etmekte ve çok eski zamanlardan günümüze uzanmaktadır.

İlkçilerin dışında ikinci grup olan *modernist* yaklaşımın ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir fikir birliği yok gibi görünmesine rağmen Karl Deutsch'un 1953 yılındaki *Nationalizm and Sosial Communication* ve Elie Kedouire'nin 1960 tarihli *Nationalism* adlı çalışmaları bu ekolün ilk örnekleri olarak kabul görmektedir.⁵⁸ Bu yaklaşıma göre milletler ve milliyetçilik modern süreçlerle (kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, milli devletlerin kurulması) veya onların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Modernistlere göre milletler milliyetçiliğin sonucu olarak ortaya çıkar.⁵⁹ Bu aynı zamanda modernistlerin en

⁵⁵ Murat Kılıç, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, S.16, s.114. Ayrıca bu dönem milliyetçilik tipolojileri için bkz. Özkırmı, 2013, s.58-59.

⁵⁶ Özkırmı, 2013, s.91.

⁵⁷ Smith, 2013, s.76-77. Ayrıca bu yaklaşımın geniş kapsamlı eleştirisi için bkz. Özkırmı, 2013, s.91-101.

⁵⁸ Özkırmı, 2013, s.102.

⁵⁹ Smith, 2013, s.132.

temel uzlaşma alanıdır.⁶⁰ 1980'li yıllardan itibaren etno-sembolcülerin yoğun eleştirilerine maruz kalmasına rağmen alanın ilgililerince oldukça kabul gördüğünü söylemek mümkündür

İlkçilerin reddi ve Modernistlerin yetersizliği savına dayanan ve bir tür *orta yol* sentezi sunmaya çalışan üçüncü yaklaşım ise *etno-sembolcü* yaklaşımdır. Yaklaşım; milletlerin çok daha kapsamlı bir zaman dilimi içinde ele alınması gerektiği, modern milletlerin modernizm öncesinin etnik grupların devamı olduğu, etnik toplulukların geçmişten geleceğe taşıdığı mitler, semboller ve geleneklerin milliyetçiliğin içeriğini meydana getirdiği tezine dayanır. Yaklaşımın önde gelen savunucuları arasında Anthony D. Smith ve John Hutchinson'ı saymak mümkündür. Özellikle Smith'in adının bu yaklaşımla özdeşleştiği görülmektedir. Bunun yanında bu yaklaşıma tabi araştırmacıların çok daha homojen bir grup oluşturdukları söylenebilir. Özellikle üzerinde yoğunlaştıkları hususlar, temel savları büyük benzerlikler göstermektedir. İlkçilerden farklı olarak millet ve milliyetçiliğin modernliğini kabul ederler. Bunun yanında; milliyetçiliği salt modern ekonomik ve sosyolojik süreçlerle açıklamanın yetersizliği üzerinde dururlar. Çünkü etno-sembolcülere göre bu yaklaşım çoğu zaman etnik bağlılıkların kalıcılığını göz ardı etmektedir.⁶¹

Milliyetçilik, geçmişte ya da modern zamanlarda var olmuş olduğu öne sürülen topluluğun birliğinin tesisi için siyaseten ortaya atılan bir düşünüş, politika etme biçimidir. Başka bir ifadeyle ulusal egemenlik temelinde ortak değerler ve hukuki esaslar çerçevesinde birlikte yaşama bilincidir.⁶² Ulusal monarşilerin ortaya çıkışına paralel olarak teritoryal paydaya sahip insanlar modern anlamda millet üst kimliği altında birleşmiştir. Bu süreç aynı siyasal çatı altında farklı etnik kökenden gelen, tüm yöneten ve yönetilenlerin türdeşliğini esas alan, millet ve milliyetçiliğin öncelediği ulus-devlet yapılarını ortaya çıkarmıştır.⁶³

⁶⁰ Özkırmı, 2013, s.103. Ayrıca bu yaklaşım ve geniş kapsamlı eleştirisi için bkz. Özkırmı, 2013, s.102-201.

⁶¹ Özkırmı, 2013, s.204.

⁶² Şenol Durgun, *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, Binyıl Yayınevi, Ankara, 2014, s.58.

⁶³ Aksoy-Arslantaş, 2010, s.36.

1.1.3. Milli (Ulus) Devlet

Ulus-devlet ortak vatan üzerinde meşruiyetini milletten alan devlet modelidir. Ulus-devlet 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmış ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında küresel bağlamda fenomen bir siyasal yapılanma modeli olarak büyük bir yaygınlığa ulaşmıştır.⁶⁴ Her ne kadar türdeşliği ön plana çıkaran bir genellemeye gidilse de ulus-devlet yapılarının kendi içinde farklı tipolojilere ayrıldığı ve yapısal farklılıklar gösterdiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Bunun temel sebebi ulus-devlet yapılarının ortaya çıktığı özgün koşullarda aranmalıdır.

Bu noktada ulus-devlet yapılarının ortaya çıkış süreçleriyle ilgili tartışmalara bakıldığında millet ve milliyetçilik konularında olduğu gibi geneli kapsayan tutarlı bir çerçeve çizilemeyeceğini açıkça ifade etmek gerekir.⁶⁵ Çünkü millet ve milliyetçilik gibi ulus-devlet yapıları kavramın doğası gereği sosyoloji, hukuk ve tarih gibi birbirinden farklı ve bağımsız disiplinin çalışma alanına girmekte ve bu durum kavrama disiplinler arası bir mahiyet kazandırmaktadır. Bu sebeple her disiplin kavramı kendi açısından açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum doğal olarak farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşımlardan bazıları konuyu toplumsal dönüşüm ve modernleşme bağlamında ele alırken bazılarının ise bu süreci tarihsel boyutuyla ele aldıkları görülmektedir.⁶⁶

Bu söz konusu yaklaşımlara göre ulus-devlet yapıları modernizm öncesi ulusal monarşilerin kurulduğu döneme kadar uzanmakla beraber modern anlamda milletleşmenin gerçekleştiği dönemde ortaya çıkan bir siyasal yapılanma modelidir. Bu süreci tetikleyen en önemli gelişme de kuşkusuz feodal yapının çöküşüne paralel ortaya çıkan sanayileşme ve onun oluşturmuş olduğu yeni atmosferdir.⁶⁷ Bunların dışında üzerinde durulması gereken bir başka yaklaşım ise kavrama siyasal iktidarların meşruiyet ekseninde yaklaşan, tarihsel çözümlenmelerle kuramsal verileri birlikte değerlendiren disiplinler arası siyasi

⁶⁴ Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, On iki Levha Yayınları, Ankara, 1997, s.2.

⁶⁵ Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s.66.

⁶⁶ Erözden, 1997, s.48.

⁶⁷ Köken, 2002, s.66.

iktidar kuramı yaklaşımıdır.⁶⁸ Genel olarak bakıldığında siyasal iktidarlar güç ve rıza⁶⁹ unsurlarını içermek durumundadırlar. Aksi halde iktidar olarak değil kaba kuvvet olarak kabul görürler. Milletin rızasının varlığı beraberinde iktidarı meşrulaştırıcı birtakım düzenlemeleri getirmektedir. Meşru kabul edilen bir iktidara doğal olarak rıza gösterilir. İktidara rıza gösterilmesinin sebebi ise onun meşruiyetine olan inançtır. Bu çerçevede meşruiyet arayışı her devlet yapılanmasında olduğu gibi ulus-devlet yapısında da karşımıza çıkmaktadır. Bu meşru zemin arayışı doğal olarak bazı kurumsal kurgulara ihtiyaç duyulur. Toplum düzenin sağlanmasında meşru şiddet tekeli elinde bulunduran devlet,⁷⁰ sürdürülebilir bir toplumsal ve siyasal düzen kurgularken kendini meşrulaştırmada kullandığı temel kavram millettir. Ulus-devlet yapıları meşru şiddet tekeli milletin adına kullanılırken, bu sebepten her durumda haklı olduğu tezini savunan bir iktidar şeklinin kuramsal görünümüdür.⁷¹

Ulus-devlet bağlamında millet var olan bir olgudan ziyade bir ideali ifade etmektedir. Çünkü ulus-devlet yapılanmasında millet, aynı dili konuşan, aynı dine mensup, aynı kültürel ve tarihi mirası paylaşan ve aynı ortak düşmana sahip türdeş bir topluluk olarak kurgulanmaktadır.⁷² Ulus-devletin milletinle olan bu bağı vatandaşlık kavramı üzerinden hukuki bir temele dayandırılmaktadır. Ancak idealdeki ulus-devlet kurgusu her zaman ulusun sınırlarıyla ulus-devletin sınırlarının örtüşmesini meşruiyetinin ön koşulu olarak kabul etmektedir.⁷³

Ulus-devlet kurgusunda milletin türdeş bir kültürel yapıyı idealize etmesi, farklı toplumsal kesimleri siyasal, sosyal ve kurumsal olarak uyumlu hale getirme çabası, farklılıkların ulus-devletin tasarladığı toplumsal yapıya dönüştürülmesi doğal olarak milliyetçiliğe yönelik bazı olumsuz anlamlar yüklenmesine zemin hazırlayan *uluslaştırmayı* gündeme getirmiştir. Ulus-devletlerin tarihsel geçmişlerine bakıldığında uluslaştırma çabalarının devlet politikası olarak planlı bir şekilde gerçekleştirildiğini görmek mümkündür. Bu yapılırken genel olarak

---

⁶⁸ Erözden, 1997, s.53.

⁶⁹ Gellner, 1992, s.135.

⁷⁰ Gellner, 1992, s.73.

⁷¹ Erözden, 1997, s.70.

⁷² Türköne, 2012, s.24.

⁷³ Erözden, 1997, s.157.

eğitim sistemi ve zorunlu askerlik gibi araçlardan yararlanılmıştır.⁷⁴ Bütün bu uluslaştırma veya türdeşleştirme çabalarını esasında toplumu ulus-devletin idealine uydurma politikaları olarak görmek mümkündür. Ulusu bir arada tutan Őey ortak geçmiş kurgusu altında tarih bilincine ulaşma durumudur. Bu sebeple ulus-devlet yapıları bu amaca ulaşmak için eğitim başta olmak üzere bir çok argüman kullanabilmektedir. Bu çabaların somut sonuçları gerçekte ulus-devletin meşruiyeti ve devamı açısından byk önem arz etmektedir. Çünkü bu alandaki başarısızlık zaman içerisinde ulus-devletin geleceğine yönelik bir takım olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu olumsuzluklar da doğal olarak ulus-devlet yapılarının geleceği ile ilgili tartışmaları beraberinde getirebilmektedir.⁷⁵

1.1.4. Ulus (Milli) Devlet Bağlamında Tarihin Rolü

Tarih, kavramsal olarak insanlığın geçmişini ifade ettiği gibi aynı zamanda söz konusu geçmişi kendi metodolojik ekseninde araştıran ve anlamlandırma amacı güden bir bilim dalının adıdır.⁷⁶ Herodot'tan başlayarak günümüze kadar geçen süreç içinde insanoğlunun tarihe bakış açısı dönemsel farklılıklar⁷⁷ göstermekle beraber ilgisi sürekli artma eğilimi göstermiştir. Özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan yeni yaklaşım ve yöntemler tarihin profesyonel bir disiplin olarak bilimsel bir karakter kazanmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁸

Tarihe profesyonel bir bilim olarak ilginin artması millet ve milliyetçiliğin politik bir değer olarak ortaya çıktığı döneme denk gelmektedir.⁷⁹ Bu ilgi tesadüfen ortaya çıkan bir ilgi olarak görülmemelidir. Bu ilginin arka planında modern ulus-devlet yapılarının dayandığı meşru dayanak noktası olan milletin bu

⁷⁴ Erözden, 1997, s.158-159.

⁷⁵ Ulus-devlet yapıları içinde ortaya çıkan bazı etnik ve kültürel başkaldırılar ulus-devletlerin geleceğiyle ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaları genel olarak ulus-altııcılık ve ulus-stclk Şeklinde gruplandırmak mümkündür. Bu konuda farklı bir değerlendirme için bkz. Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.

⁷⁶ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, İletifim Yayınları, İstanbul, 2009, s.63.

⁷⁷ Büşra Eranlı, bilimsel bir disiplin olarak kabul eder ve tarihin mitolojik, teokratik, estetik, Őiirsel, laik, romantik, bilimsel, pragmatik ve milliyetçi aşamalardan geçtiğini söyler. Büşra Eranlı, *İktidar ve Tarih "Türkiye'de Resmî Tarih Tezinin Oluşumu" (1929-1931)*, İletifim Yayınları, İstanbul, 2013, s.29.

⁷⁸ Georg G. İggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (ev.: Gl Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.23.

⁷⁹ Asaf zkan, "Millet- Milliyetçilik- Milli Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi'nde Milli Tarih Oluşturma abaları (1911-1918)", *A.. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.37, Erzurum, 2008, s.295.

yapı içerisindeki işlevinin ve içeriğinin yine ulus- devlet tarafından kurgulanması yatmaktadır. Bu kurguda temel yapıtaşları tarihtir. Ulus-devlet yapılarının ortaya çıkmasıyla kültürel farklılıklar politik birer objeye dönüştürülmüştür. Siyasi iktidarın meşrulaştırılmasının yanında toplumda sadakat bilinci oluşturularak toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına çalışılmıştır.⁸⁰ Bütün bunlar yapılırken tarihsel gerçeklik bazen görmezden gelinip inkâr edilerek bazen de abartılarak gerçekten uzak bir tarih ortaya konulmuş olur.

Tarihin doğası gereği tarihsel olay ve olguların farklı yorumlara müsait olması ulus inşası bağlamında ulus-devlete önemli hareket kabiliyeti sağlamış ve nihayetinde tarih, ulus-devlet yapılarının en önemli argümanlarından biri haline gelmiştir.⁸¹ Tarihin ulus-devlet tarafından yeniden kurgulanması bu ideolojik yapının sağlam temeller üzerinde yükselmesini mümkün kılmaktadır. Ulus-devlet ürünü olan kurgusal tarih tasarımı ulus-devlet yapılarının meşruiyet dayanağı olan milletin tarihine diğer topluluklardan farklı eşsiz bir mahiyet kazandırmaktadır. Bu tür bir tarih yazımı aynı zamanda ulus-devlete milleti kendi ideolojik perspektifinden daha kolay kurgulama imkânı sunmaktadır.⁸²

Ulus-devletlerin meşruiyet zemininde tarihle olan ilişkileri bu kurgu içinde pragmatik bir anlayışın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu tarih anlayışı ulusun kolektif bir kültürel yapıya dönüştürülmesindeki en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. İktidar ve tarih arasındaki pek de masum olmayan bu ilişki ulusun kurgulanmasında kuramsal bir işlev görmektedir.⁸³ Söz konusu tarih anlayışı hangi kuramsal çerçeveden bakılırsa bakılsın nihayetinde homojen bir kültürel yapıyı ve ortak bir kimlik etrafında birleşmiş bir yapıya işaret etmektedir. Uluslaştırma süreciyle ulus-devletin meşru dayanağı olan milleti meydana getirmektedir. Örgün eğitim kurumlarının dışında toplumsal yaşamın her anı esasında bu sürecin canlı birer parçası halindedir. Şehir meydanlarını süsleyen heykeller, marşlar, haritalar, ulusal bayramlar vb. esasında toplumda ortak kimlik

⁸⁰ Erözden, 1997, s.125.

⁸¹ Fuat Hacısalihoglu, "Azerbaycan'da Ulusal Tarih Yazımı", *History Studies, Enver Konukçu Armağanı*, C.4, 2012, s.175., Ahmet Şimşek, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Günü*, S.111, 2012, s.85.

⁸² Hacısalihoglu, 2012, s.175.

⁸³ Şimşek, 2012, s.85.

yani aidiyet duygusu oluşturma ve aynı zamanda şanlı bir tarihe sahip olunduğu bilincini benimsetmeye yönelik pragmatik uygulamalardır.⁸⁴

---

⁸⁴ Hacısalihoğlu, 2012, s.177.

2. BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MİLLİYETÇİ TARİH ANLAYIŞI

2.1. TARİHİ VE DÜŞÜNSEL ARKA PLAN

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Uluslar Çağı

18. yüzyıl genelinde Batı dünyasını özelde ise Osmanlı Devleti'ni siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda derinden etkileme potansiyeline sahip olayların meydana geldiği bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin özellikle siyasi yapısında büyük bir değişim yapacak bu olaylardan en önemlisi kuşkusuz Fransız İhtilali'dir. Batı uygarlığı içinde 18. yüzyıla kadar yaşanan düşünsel hareketlerin hiçbirinin İslam coğrafyasına daha dar bir çerçevede Osmanlı Devleti'ne yönelik böyle düşünsel bir değişim potansiyeli ve etkisi olmadığını söylemek mümkündür. Rönesans ve Reformasyon sürecinin dahi Osmanlı Devleti üzerinde böyle bir etki yapamadığı görülmektedir. Buna sebep olarak, Osmanlının veya daha geniş anlamda İslam uygarlığının Batı'ya nazaran çok daha ileri bir uygarlık düzeyine sahip olduğuna dair genel kanaat ve aynı zamanda İslam dünyasının Hıristiyan Batı uygarlığını reddi gösterilebilir. Bununla beraber Osmanlı Devleti aynı zaman dilimi içerisinde Batı'nın bilimsel ve teknolojik birikiminden de yararlanmayı ironik bir biçimde sürdürmüştür.⁸⁵

18. yüzyıl sonu itibariyle Fransız İhtilali'nin imparatorluk⁸⁶ bünyesinde yıkıcı etkilerinin henüz ortaya çıkmadığı Osmanlı Devleti Balkanlar, Anadolu, Arap dünyasının büyük çoğunluğu, Kuzey Afrika ve aynı zamanda Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ile Akdeniz'in büyük çoğunluğuna sahip, çok uluslu yapısını muhafaza etmekteydi.⁸⁷ İmparatorluğun nüfusu bu dönemde takribi olarak 25 milyon civarındadır.⁸⁸ Yaklaşık 4 milyon km² bu coğrafyaya nazaran nüfusun azlığı⁸⁹ ilerleyen süreçte ekonomik ve askeri anlamda Avrupa karşısında önemli bir zaaf teşkil edecektir. Osmanlı Devleti'nin bu özgün yapısı bir yandan

⁸⁵ Bernard Levis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.41,42.

⁸⁶ *İmparatorluk* kavramı Osmanlının çok uluslu yapısına vurgu yapmak maksadıyla kullanılmıştır.

⁸⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.1.

⁸⁸ Karal, 1999, s.1., Erik J. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.23.

⁸⁹ Zürcher, 2000, s.1.

milliyetçilik akımının yükselmesiyle birlikte imparatorluğun hızlı bir yıkılma sürecine girmesine, diğer taraftan da imparatorluğu kurtarma refleksiyle önce Osmanlıcılık ardından İslamcılık ve en sonunda Türkçülük düşüncelerinin doğmasına sebep olmuştur. Nihayetinde Fransız İhtilali'nin milliyetçilik düşüncesi Osmanlı Devleti'nin dağılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Milliyetçilik düşüncesi bu menfi etkinin yanında ironik bir şekilde yine imparatorluğun bakiyesi üzerine kurulan yeni Türk devletinin temel ilkelerinden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti yakınçağın başında 15. ve 16. yüzyıllardaki güçlü siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel görünümünün uzağında bir gerileme süreci içine girmiştir. Bunun yanında geçmişin mirası olan geleneksel yapının (özellikle devletin örgütsel yapısı)⁹⁰ Fransız İhtilali'nin ürünü olan yeni düşünce akımlarının etkisiyle modernleşme bağlamında bir dönüşüm sergilediği görülmektedir.

Bir taraftan Rusya'nın kışkırtması ve halkın ağır yaşam koşulları diğer taraftan Fransız İhtilali'nin çok yönlü yıkıcı etkisi sebebiyle tebaa arasında baş gösteren ayaklanmalar milli bir hüviyet kazanmıştır. Bu süreçte ilk ayaklananlar Sırp olmuştur ve ardından Yunan isyanı bu gerçekliğin çok daha somut olarak gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. İçeride Osmanlı tebaası olan azınlıklar dışarıda ise azınlıkların bağımsızlık isyanlarını siyasal çıkarları için kullanma fırsatı kollayan Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin bu dönem politikalarının belirleyici unsuru haline gelmiştir. *İmparatorluğun en uzun yüzyılı* olarak nitelendirilen 19.yüzyılda Osmanlı Devleti iç ve dış siyasal gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan çoklu denklemin şekillendirdiği bir politika izlerken bir yandan da *modernleşme*⁹¹ sürecinde önemli bir aşama kat etmiştir.⁹²

Osmanlı Devleti için II. Viyana bozgunundan Tanzimat'a kadar geçen süreçte modernleşmenin gerekliliği ve koşulları oluşmaya başlamıştır. Bir

⁹⁰ Karal, 1999, s.2.

⁹¹ *Modernleşme*, Batı dışı toplumların gelişmiş Batı toplumlarının gelişmişlik düzeyine ulaşmak için gerçekleştirdikleri değişim hareketlerini ifade etmektedir. Başka bir deyişle modernleşme Batı üstünlüğünü önceleyen ve Batı dışı toplumları modern toplumlara dönüştürme çabası olarak nitelendirildiği gibi endüstrileşmemiş toplum tipinden endüstrileşmiş toplum tipine doğru değişim olarak da tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda modernist sivil ve askeri kadrolar Batının yüzyılların birikimi olan seviyeye Batıyı model alarak çok daha kısa bir zaman diliminde sıçrama olarak kurgulamaktadırlar. Bu konuda geniş bilgi için bkz.,Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1981.

⁹² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.31.

anlamda Osmanlı modernleşmesi dış baskılardan ziyade iç siyasal dinamiklerin zorlamasıyla ortaya çıkmıştır. Uluslar sorununun ortaya çıkardığı koşullar bu durumun çok daha net bir şekilde görülmesine zemin hazırlamış, yönetici zümreleri ıslahat yapmaya zorlamıştır.⁹³ Osmanlı Devleti'nin özgün koşullarında ortaya çıkan *modernleşme* olgusunun kökleri⁹⁴ 18. yüzyıla kadar uzansa da bu çerçevede önemli reformların 19. yüzyıldan itibaren gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Fransız İhtilali'nin Avrupa ölçeğinde mevcut statükoyu tehdit etmeye başladığı 1789 yılı aynı zamanda Osmanlıda III. Selim'in saltanatının başlangıcıdır. Saltanatı öncesi Avrupa'yı yakından tanıma fırsatı bulan III. Selim bu sayede Avrupa'ya (özellikle de Fransa) ilgi duymaya başlayacaktır.⁹⁵ Saltanatının ilk evresinde aldığı romantik eğitime rağmen kendini bekleyen politik gerçekliğin farkında olan III. Selim'in önceliği Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarmak ve devleti ayakta tutacak olan örgütsel yapıyı sağlam temellere dayandırmak olmuştur.⁹⁶

Nizam-ı Cedit olarak adlandırılan III. Selim dönemi devletin tüm iç çalkantılarına rağmen askerlik başta olmak üzere birçok alanda önemli reformların yapıldığı bir dönem olmuştur. Osmanlı tarihinin tüm ıslahatlarında olduğu gibi ıslahatların kişilere bağlı kalması, toplumsal desteğin sağlanamaması bu dönem yeniliklerinin de kaderi olmuştur. Fakat bütün zaafalarına rağmen Nizam-ı Cedit model alınan Batı dünyasıyla yeni iletişim kanallarının geliştirildiği ve Osmanlı modernleşmesine önemli katkıların sağlandığını bir dönem olmuştur.⁹⁷

Islahatların toplumun çeşitli kesimlerinden ciddi muhalifler bulması, devlet politikası haline gelememesi gibi sebepler 1839'a kadar tahtta kalan II. Mahmut'un politik kişiliğinde belirleyici unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bu sebeple saltanatının ilk yıllarını kendine bağlı bir taban oluşturmakla geçirmiş önemli askeri ve sivil kadrolarına kendine yakın isimleri yerleştirmiştir. Daha

⁹³ Ortaylı, 1999, s.28-29.

⁹⁴ Osmanlı modernleşmesinin tarihi ve coğrafi sınırlarını çizmenin zorluğunu dile getiren İlber Ortaylı, bu süreci sadece coğrafi olarak Türklerin eseri olmadığını İmparatorluğun diğer etnik ve dinsel gruplarının da bu sürece katkı sağladığını, ayrıca Osmanlı modernleşmesinin tarihsel olarak sadece 19. yüzyıla özgü olmadığını ifade etmektedir. Ortaylı, 1999, s.13-32.

⁹⁵ Zürcher, 2000, s.39.

⁹⁶ Karal, 1999, s.13.

⁹⁷ Zürcher, 2000, s.42.

önce politik arenada yaşananlar onun temkinli hareket etmesini anlamlı kılmaktadır.⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin yıkılışında en büyük paya sahip olan milliyetçilik isyanları II. Mahmut'u telaşla ıslahat yapmaya zorlamıştır.⁹⁹ Islahat çalışmalarına merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesiyle başlayan II. Mahmut bu bağlamda ayanların otoritesini tanıma pahasına onları denetim altına almaya çalışmış ıslahatların önündeki en önemli muhalif güç olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmıştır. Güven ortamını tesis ettikten sonra Batı modelinde çok yönlü ıslahatlar yapmış olsa da bu ıslahatlar devletin çöküşüne çare olmamıştır.

1839 yılına gelindiğinde Osmanlı modernleşmesinin önemli bir aşaması olan Tanzimat dönemi başlamıştır. Sultan Abdülmecit uluslar sorununun devleti çok ciddi tehdit altına alması sebebiyle acil ıslahat ihtiyacı duymaktadır. Bu acele ıslahat ihtiyacı doğal olarak devrin kadrolarını ciddi telaşa sokmuştur.¹⁰⁰ Tanzimat ülkenin içinde bulunduğu bu çok boyutlu denklem içinde ülke bütünlüğünü sağlamaya yönelik reformların yönetici kadroların ideallerindeki sonuçları doğurmamıştır. Çöküşle birlikte toplumsal anlamda ilerlemenin sağlandığı, çağdaş demokrasilerin temel kavramlarının siyasal literatürümüze girdiği, gündelik yaşamda sanatta ve edebiyatta Batı etkisinin toplumsal yapımıza hızla sirayet ettiği ve aynı zamanda her anlamda ikiliğin ortaya çıktığı İlber Ortaylı'nın ifadesiyle tam bir *trajedi* dönemidir.¹⁰¹

19. yüzyıl, Fransız İhtilali ürünü milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle Osmanlı tebaası olan farklı etnik grupların ayrılıkçı ayaklanmalarına sahne olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'ni azınlıkları devlet bünyesinde tutmaya dolayısıyla devletin çöküşünü önlemeye yönelik reformlar yapmaya zorlamıştır. Önemli entelektüel kaynaklardan yoksun bu reform hareketleri temelde Osmanlı tebaası olan tüm farklı etnik ve dinsel grupları devlet bünyesinde tutmayı amaçlamaktadır.¹⁰² *İttihad-ı Osmani* olarak formüle edilen bu düşünce

⁹⁸ Zürcher, 2000, s.51.

⁹⁹ Zürcher, 2000, s.47.

¹⁰⁰ Ortaylı, 1999, s.29.

¹⁰¹ Ortaylı, 1999, s.31.

¹⁰² Nevin Yazıcı, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 2002, s.91.

imparatorluk bünyesinden Osmanlı uluslarının kopmalarına paralel olarak zaman içinde önemini kaybedecektir.¹⁰³

19. yüzyıl reformlarının ilham kaynağı olan Osmanlılık düşüncesi gibi *Osmanlı nasıl kurtulur?* sorusunun cevabı olarak ortaya çıkan diğer bir düşünce ise İslamcılık düşüncesi olmuştur. Özellikle II. Abdülhamit döneminde ön plana çıkan İslamcılık düşüncesi azınlıkların imparatorluk bünyesinden kopmaları sonrası ve Osmanlılık ile eş zamanlı gündeme gelmiş,¹⁰⁴ İslamcılık Osmanlı Devleti’ni Müslüman topluluklara dayanarak ayakta tutma düşüncesini savunmuştur. Özellikle I.Dünya Savaşında milliyetçilik düşüncesiyle Arap coğrafyasında Osmanlıya yönelik başkaldırı İslamcılık düşüncesinin de sonu olmuştur.

Milliyetçiliğin çok uluslu siyasal yapıların kaderini tayin ettiği bir dönemde Osmanlı Devleti’nin kurucu unsuru olan Türklerin bu düşünceden çok geç bir dönemde etkilendikleri görülmektedir. Türkçülük¹⁰⁵ olarak ifade bulan Türk milliyetçiliğinin geç tezahür etmesinde Türklerin imparatorluğun asli unsuru olmasının çok önemli rolü vardır.¹⁰⁶ Bu sebeple Türklerin imparatorluk bünyesinde milliyetçilik yapmaları azınlıkların ayrılıkçı isyanlarına meşruiyet kazandıracığı düşüncesiyle bu tür faaliyetler geç bir tarihte özellikle de azınlıkların büyük oranda imparatorluktan kopmalarından sonra gerçekleşmiştir. Türkçülüğün diğer azınlık milliyetçiliklerine göre geç tezahürünün sebebini Rıza Nur hatıralarında *“Türk ülküsü için ölüyorum, fakat bu ülküyü içimde gizli bir çanak gibi saklıyorum ve ondan kimseye bahsetmiyorum. Biliyorum ki böyle yapsam bu hareketim diğerlerinin gizli fikirlerini meşrulaştıracaktır. Bu da devletin parçalanması tükenişi anlamına gelmektedir”*¹⁰⁷ şeklinde gerekçelendirmektedir. Bu durum doğal olarak ilk Türkçülerin Rusya Türkleri ve

¹⁰³ Mümtazer Türköne, “İttihad-ı İslam, İttihad-ı Osmani ve Milliyetçilik”, Mümtazer Türköne), (Der.), *Millîyetler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s.219.

¹⁰⁴ Türköne, 2012, s.213.

¹⁰⁵ Türk milliyetçiliğine diğer milliyetçiliklerden farklı olarak Türkçülük denilmesinin Osmanlı ve İslam kimliğinden farklı bir düşünceyi ifade etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Türköne, 2012, s.33.

¹⁰⁶ Lewis, 1998, s.342.

¹⁰⁷ Fatma Müge Göçek, “Osmanlı Devletinde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.63.

Türk kökenli olmayanlar arasından çıkmasını anlamlı kılmaktadır.¹⁰⁸ Bu söz konusu hassasiyet Türkçülüğün ilk aşamada siyasal bir akım olmaktan ziyade kültürel yönünün ağır basmasına zemin hazırlamıştır. Siyasal bir ideoloji olarak II. Meşrutiyet döneminde Türkçülüğün devletin resmi ideolojisi haline geldiği,¹⁰⁹ ulus-devlet temelinde kurulan yeni Türk devletinin de bu düşünsel yapının bir devamı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

2.1.2. Siyasal Bir ideoloji olarak Türkçülük Düşüncesinin Tezahürü

19. yüzyılda milliyetçilik isyanlarının tetiklediği büyük toprak kayıpları, Avrupalı sömürgeci güçlerin Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını hiçe sayan ve gurur kırıcı politikaları Türkçülüğün tarihsel ve düşünsel arka planında önemli yer tutmaktadır.¹¹⁰ Türkçülük iki farklı coğrafyada iki farklı Türk toplumu arasında özgün koşullardan kaynaklanan iki farklı bağlamda gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'ndeki Türkçülük ile Rusya Türkleri arasındaki Türkçülüğün ortaya çıkış sebepleri arasında ciddi farklılıklar olmasına rağmen ideal anlamında bir paralellik görülmektedir. Osmanlı Türkleri devleti merkeze alan, Rusya Türkleri ise, ulus temelli, kimlik oluşturma ve kültürel kimliğin sürekliliğini esas alan, dolayısıyla kültürel yönü ağır basan bir Türkçülük anlayışı ortaya koymuşlardır. Rusya Türklerinin, siyasal ve kültürel anlamda maruz kaldıkları Rus emperyalizmi ve Panslavist uygulamalar Turancılık gibi Türkçülüğün radikal bir formunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Görüldüğü gibi Rusya Türklerinde Türkçülüğün refleksif bir düşünce olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Türklerin Rusya egemenliği altında yaşadıkları siyasal koşullar milleti önceleyen, dolayısıyla kültürel yönü ağır basan bir Türkçülük anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki Türkçülüğün ise çok farklı koşullarda devlet merkezli olarak ortaya çıkması siyasal bir Türkçülük anlayışının gelişmesini sağlamıştır.¹¹¹

Türkçülüğün tezahüründeki Avrupa etkisi Fransız İhtilali ile sınırlı olmamıştır. 19. yüzyıl Avrupası'nda cereyan eden Türk hayranlığı ve Edward

¹⁰⁸ Türköne,2012, s.33.

¹⁰⁹ Köken, 2002, s.49.

¹¹⁰ Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s.32.

¹¹¹ Karakaş, "Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği", *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006, s.62-67.

Said ifadesiyle *Avrupa emperyalist bilinçaltının dışı vurumu* niteliğindeki Türkoloji çalışmaları bu etkilerin öne çıkanları olarak gösterilebilir.¹¹² Çünkü dünyadaki emperyalist çalışmalar Doğu'daki milletlerin tanınmasını gerektirmiştir. Sonuçta Oryantalizm düşüncesinin doğuşu sömürgecilik faaliyetlerinin gerçekleşmesi için bilimsel zemin oluşturmuştur. Türkoloji de bu çalışmaların sonucu ortaya çıkmıştır.

Osmanlı coğrafyasında milliyetçiliğin dolayısıyla Türkçülüğün ortaya çıkmasında Türkoloji çalışmalarının da önemli bir yeri vardır. Zaten Türkoloji çalışmaları da bu kapsamda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar Türkçülüğün kültürel temelde yükselmesini sağlamıştır. Batı kökenli Türkologların yaptığı akademik çalışmalar Osmanlı tarihçilerinin geçmiş algısında köklü bir dönüşüm sağlamıştır. Türklerin dünya tarihindeki tarihsel rolünün Osmanlı Devleti'ndekinin aksine İslamiyet öncesine uzanması farklı bir tarih yaklaşımının oluşumunu sağlamıştır. Türk tarihi ve edebiyatı üzerine yapılan bu çalışmalar Osmanlı aydınları tarafından yakından takip edilmiştir. Kültürel olarak ortaya çıkan bu yaklaşım ilerleyen süreçte siyasal bir söylem geliştirilerek siyasal anlamlarda ihtiva etmeye başlayacaktır.¹¹³

Türkçülüğün gerçek anlamda siyasi bir söylem haline gelmesi 1908 sonrası gerçekleşmiştir. İttihat Terakki Fırkasının Osmanlı yönetimindeki etkinliğinin artmasına koşut olarak Türkçülüğün devlet politikası haline gelmesi bu düşüncenin somutlaşmasını sağlamıştır. Bundan sonraki süreçte Türkçülük Osmanlı Devleti'ndeki Türkleri merkeze alan Türklerin tarihteki rolünü ön plana çıkaran bir anlayış olarak şekillenecektir. Bu dönüşüm sadece politik bir tercihten öte dönemin siyasal gelişmelerinin etkisiyle Türkçülüğün değişen koşullara göre konumlanmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Balkan Savaşlarının travmatik sonuçlarından sonra yaşanan toprak kayıpları neticesinde imparatorluğun elde

¹¹² Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)*, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s.125-126., Gökalp, 1999, s.9-10., Sarıay, Edward Said'in Batıdaki Türkoloji hareketinin tezahüründe doğunun sömürülmesinin temelini teşkil eden Oryantalizm düşüncesinin olduğunu nakleder. Sarıay, 2008, s.53.

¹¹³ Alaattin Oğuz, "Rusya Türklerinin Türk Milliyetçiliğiyle İlişkileri", *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006, s.113-114.

kalan topraklarında Türklerin çoğunluk haline gelmesi Türkçülüğe yönelimi hızlandırmıştır.¹¹⁴

Altın Orda Devleti'nin yıkılması sonrası güç merkezinin dağılması ve alt siyasal birimlerin yani hanlıkların ortaya çıkışıyla gözünü doğuya çeviren Rusya 16. yüzyıldan itibaren tedrici olarak Türkistan'ı işgale başlamıştır.¹¹⁵ 19. yüzyılın sonlarına doğru artık Doğu Türkleri tamamen Rus egemenliğine girmiştir. Türkistan'ın Rus emperyalizmine maruz kalmasından sonra Ruslar Türk topluluklar üzerindeki egemenliklerini kalıcı kılmak adına asimilasyon politikalarına yönelmişlerdir. Bu Sovyetleştirme, Ruslaştırma politikalarının fikir babası olarak kabul edilen Nikolay İlminski'nin uzun vadeli planına göre; Türk topluluklarının aralarındaki milli bağların koparılması adına her Türk topluluğunun ayrı bir millet olduğu ve bunların farklı dillere sahip oldukları eğitim yoluyla benimsetilmeye çalışılmıştır.¹¹⁶ Hem Çarlık hem de Sovyetler döneminde özellikle milliyet duygusunun yok edilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bununla beraber Rus olmayan toplumların tarihlerine yönelik tahrifat zaman içerisinde entelektüel düzeyde tepkilerin doğmasına sebep olacaktır.¹¹⁷ Türklere daha geniş anlamda Rusya Müslümanlarına yönelik yürütülen bu asimilasyon politikaları milli ve dini anlamda tepkilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türklerin milli kimliklerini yok etmeye yönelik bu faaliyetlere gösterilen düşünsel tepki ileride Türkiye'deki milliyetçilik hareketinin tarihsel ve entelektüel arka planını kurgulayacaktır.

Batı'da yaygınlık kazanan liberal düşünce 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Kırım, Kazan ve Azerbaycan'da, Rus romantizmi ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen modernleşmenin etkisiyle Türk dünyasında kültürel ve siyasal anlamda bir canlanma meydana getirmiştir. İçinde yaşadıkları politik ve

---

¹¹⁴ Karakaş, 2006, s.64.

¹¹⁵ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s.54.

¹¹⁶ Hasan Aksakal, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, S.21, Bahar, 2009, s.24.

¹¹⁷ Mehmet Saray, *Atatürk ve Dış Türkler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.118-126.

kültürel gerçekliğin farkında olan aydın kesim zaman içerisinde Panslavizm'e tepki olarak Pantürkizm'i savunmaya başlamışlardır.¹¹⁸

Rusya'daki Türkçülük faaliyetlerinin en önemli merkezlerinden biri olan Kazan Türklük şuurunun oluşmasında önemli bir yere sahiptir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren yetişmiş isimler olan Abdunnasır Kursavi, Şehabettin Mercani, Hüseyin Feyizhani, Kayyum Nasirhani Kazanda Türkçülük düşüncesinin uyanmasındaki önemli isimlerdir. Burada gelecekteki Türkçülük düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Şehabettin Mercani'yi özellikle anmak gerekir. Mercani eserlerinde özellikle laikleşmenin ulusal bilincin uyanmasındaki rolü üzerinde durmuş ve reformist bir İslami anlayışı savunmuştur.¹¹⁹

Türkçülüğün sadece Rusya ayağında değil tüm Türk dünyasında gelişiminde büyük bir etkiye sahip olan İsmail Gaspıralı ise Kırım Bahçesaray'da yayımladığı *Tercüman* gazetesinde düşüncelerini "*Dilde, fikirde işte birlik*" şeklinde formüle etmiştir. Gaspıralı, Rusya Müslümanlarının varlıklarını korumasının yolunun birlikten geçtiğini savunmuş bu sebeple Müslüman Türklerin birliği için mücadele etmiştir. Fakat yaşadığı dönemdeki Rus baskısı sebebiyle çalışmalarını daha çok kültürel alanlarda yoğunlaştıran Gaspıralı kültürel birlikten sonra olası siyasi bütünleşmeyi gelecek kuşaklara bırakmıştır.¹²⁰

Kırım ve Kazanla eşzamanlı olarak Azerbaycan'da Mirza Feth Ali Ahundzade önderliğinde ulusal uyanışın ilk tezahürü görülmeye başlamıştır.¹²¹ Rusya'daki Türkçülük hareketinin önemli ayaklarından biri olan Azerbaycan'da yetişen bazı önemli isimler Osmanlı Devleti'nde Türkçülüğün gelişmesinde değerli katkılar sunmuşlardır. Bunlar arasında özellikle Hüseyinzade Ali Bey ve Ahmet Ağaoğlu'nu özellikle belirtmek gerekir.¹²²

Rusya'nın Türkçülüğün tezahüründeki dolaylı ikinci etkisi ise Osmanlı Devleti'ne yönelik yayılmacı politikalarından kaynaklanmaktadır. Rusya'nın geleneksel Osmanlı politikasının arka planını sıcak denizlere inme düşüncesi

¹¹⁸ Sarımay, 2008, s.57.

¹¹⁹ Sarımay, 2008, s.57.

¹²⁰ Saray,2008, s.57., Ekinci, 1994, s.35.

¹²¹ Sarımay, 2008, s.61.

¹²² Sarımay, 2008, s.63.

oluşturmuştur. Rusya geleneksel dış politikasının esasını teşkil eden bu düşünceyi gerçekleştirmek için çeşitli politik argümanlar kullanmıştır. Uluslar çağı olarak kabul edilen 19. yüzyıl boyunca Rusya planlı bir şekilde azınlık ayaklanmalarını desteklemiş, Osmanlı toplumunun önemli bir kısmını oluşturan Slavlara yönelik Panslavizm¹²³ siyasetini uygulamaya koymuştur. Hem 18. yüzyıl sonlarından itibaren üstlendiği Ortodoksların hamiliği rolü hem de Panslavist politikalar Rusya'nın geleneksel amaçlarına ulaşmada bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın sürekli olarak sıcak tuttuğu ve Rusya'yı Osmanlı Devleti açısından ezeli düşman haline getiren bu yayılcı politikalar Osmanlı Devleti'nde hem siyasal hem de entelektüel düzeyde *düşman Rusya* algısının oluşmasına sebep olmuştur.¹²⁴

Türkçülük düşüncesinde ortaya çıkmasında çok boyutlu Rus etkisinden ziyade çok daha önemli katkıları olanlar kuşkusuz Rusya'da başladıkları mücadeleyi Türkiye'de devam eden Türkçü aydınlardır. Bu isimlerden kuşkusuz ismi ilk zikredilmesi gereken Yusuf Akçura'dır. Tatar burjuvazisine ait bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Akçura'nın yaşamı Rusya ve Osmanlı Devleti arasında geçmiştir.¹²⁵ Hem Osmanlı Devleti'nin hem de Rusya'nın özgün koşullarında yaşadıkları onun politik ve düşünsel kişiliğinin oluşumundaki önemli faktörlerdir.¹²⁶ Akçura'nın düşünceleri zaman içerisinde önemli değişiklikler göstermekle birlikte o Türk milliyetçiliğinin tarihsel ve düşünsel evrimindeki katkılarından dolayı "*Pantürkizmin babası*" olarak nitelendirilecektir.¹²⁷ Osmanlı Devleti'nin ve Türk dünyasının geçirdiği siyasal dalgalanmalar Akçura'nın düşüncelerindeki değişimi anlamlı kılmaktadır. Akçura'nın Türkçülük anlayışı *ilerici bir toplumsal ve kültürel program* özelliği taşımakla beraber Türkçülüğün önemli ideologlarından Ziya Gökalp'in gölgesinde kaldığı da tarihsel bir

¹²³ *Panslavizm*; Osmanlı, Avusturya ve Prusya egemenliğinde yaşayan Slavların ortak bir kültür ve Edebiyat oluşturmalarına yönelik olarak Rusya tarafında ortaya atılan bir kültür hareketi olarak kabul görse de Rusya'nın geleneksel politikalarını gerçekleştirmeye ve diplomatik çıkarlarına sürdürmeye yönelik bir hareket olarak kalmıştır. Fakat bunun yanında Balkan toplumlarında ulusal bilincin oluşmasında önemli katkısı olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

¹²⁴ Cezmi Eraslan, *II. Abdulhamit ve İslam Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s.107., Murat Durgun, *Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011. s.28.

¹²⁵ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.6.

¹²⁶ Türköne, 2012, s.34.

¹²⁷ Georgeon, 1999, s.3.

gerçektir. Bu durumun ideolojik gerekçeleri olmakla beraber düşüncelerini sistemli bir bütün olarak derlememesi bir sebep olarak gösterilebilir. Fakat bu eksikliğe rağmen *Türkçülüğün manifestosu*¹²⁸ sayılan *Üç Tarz-ı Siyaset*¹²⁹ adlı uzun makalesi Türkçülüğün en önemli metinlerinden bir olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık olarak son iki yüzyılını kapsayan modernleşme olgusu genel olarak imparatorluğu çöküşten kurtaramamasına rağmen geleneksel kurum ve düşüncelerin değişimi için önemli bir yol alınmasını sağlamıştır. Fransız İhtilali'nin dolaylı etkisi Osmanlı Devleti'nin resmi terminolojisine yeni kavramların eklenmesine sebebiyet vermiştir. Vatan, millet, eşitlik özgürlük ve meşrutiyet gibi kavramlar Osmanlı milletler topluluğundan çeşitli etnik grupların kopmasına sebep olduğu gibi aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde asli unsur olan Türklerin milliyetçiliğe yönelmesinde etkili olmuştur.¹³⁰

Görüldüğü gibi Türkçülük düşüncesinin ortaya çıkışında doğrudan veya dolaylı birçok farklı etkenden bahsetmek mümkündür. Gerek Osmanlı Devleti'nin kendine özgü nedenleri gerekse de dış kaynaklı koşullar Türkçülük düşüncesine zemin oluşturmuştur. Söz konusu bu koşullar aynı zamanda Türkçülüğün farklı formlara bürünerek döneminin politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol üslenmiştir.

2.1.3. Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Ekseninde Gelişen Tarih Anlayışı

Türklerin Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olması hasebiyle devletin bekasıyla ilgili kaygıları Türkçülüğün geç tezahür etmesine neden olmuştur. İmparatorluğu meydana getiren diğer etnik gruplar gerek Fransız İhtilali ürünü olan milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle gerekse de Osmanlı Devleti üzerinden

¹²⁸ Georgeon, 1999, s.3.

¹²⁹ Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilen *Üç Tarz-ı Siyaset* Yusuf Akçura tarafından kaleme alınmış ve 1904 yılında Kahire'de Türk gazetesinde yayımlanmıştır. Türk milliyetçiliğinin çığır açan ve en önemli metinlerinden biri olan makalede Akçura dönemin önemli fikir akımlarından İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülüğü ve bu düşünce akımlarının uygulanabilirliğini tartıştıktan sonra Osmanlı'nın kurtuluşunda Türkçülük düşüncesine işaret etmektedir.

¹³⁰ Sarıay, 2008, s.39.

çıkarmak isteyen Avrupa devletlerinin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanarak imparatorluğun bekasına yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkmışlardır. Diğer yandan da kurucu unsur olan Türklerin ilk aşamada kültür temelli milliyetçiliğe yönelmeleri yine devletin bütünlüğünü koruma refleksinden kaynaklanmıştır. Bu sebeple Tanzimat döneminde Türkçülük daha çok dilde sadeleşmeyle gündeme gelmiştir.¹³¹ Türkçülük daha çok emekleme dönemi olarak kabul edebileceğimiz ilk evresinde dil ve edebiyat alanında başlamakla beraber zamanla tarih anlayışı üzerinde de kendini göstermeye başlayacaktı. Bu dönemde Türkçülüğün daha çok kültürel milliyetçilik şeklinde ortaya çıkmasında siyasi kaygıların ağır basması neticesinde millet tanımlanırken kültürel unsurlar ön plana çıkartılmak durumunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde milliyetçiliği önceleyen bir tarih yaklaşımının ortaya çıkmasında Batıdaki Türkoloji çalışmalarının önemli bir yeri vardır.¹³² Türkoloji önce Batı'da egzotik bir merak şeklinde Uzakdoğu ve Sinoloji çalışmalarının bir dalı olarak ortaya çıkmış, zamanla Avrupa içlerine yönelen Osmanlı Devleti'nin ilerlemesine koşut olarak ticari ve siyasi bir hüviyet kazanarak Şarkiyatçılığın önemli bir dalı haline gelmiştir.¹³³ Bu sebeple bu dönem çalışmalarında bu etkiyi açık bir şekilde görmek mümkündür. Dönemin Osmanlı aydınlarında bu ilginin daha ziyade Fransız Türkologlara yöneldiğini söylemek mümkündür. Hatta bu dönem Osmanlı aydınları arasında söz konusu Türkologlarla tanışmak bir geleneğe dönüşmüştür.¹³⁴

Türkoloji çalışmalarına Kırım Savaşından sonra yoğun ilgi görece edebi alanda görülmeye başlamıştır. Ziya Gökalp başta olmak üzere Türkçü aydınlar arasında entelektüel düzeyde geniş bir etkileme alanına sahip olan ilk eser Fransız *Joseph de Guignes*'in *Histoire generale des Huns, des Mongoles des Turcs et des autres Tartares occidentaux (Hunların Türklerin Moğolların ve daha sair Tatarların Tarihi Umumisi)* (1756-1758) adlı eseridir.¹³⁵ Guignes eserinde Ergenekon destanının Çin kaynaklarına dayanan versiyonunu vermek suretiyle

¹³¹ Sarıay, 2008, s.73., Levis, 1998, s.345.

¹³² Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.31.

¹³³ Osman Horata, "Romanya'daki Türkoloji Çalışmaları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.2, s.88.

¹³⁴ Oral, 2006, s.132.

¹³⁵ Gökalp, 1999, s.10.

yüz yıllık bir gecikmeyle de olsa Türkçülüğün romantik kaynaklarından birine ilgi çekmeyi başarmıştır.¹³⁶

Guignes'ten sonra Türkçülerin tarih anlayışının şekillenmesinde önemli bir yeri olan *Societe Asiatique*'nin (Asya Derneği) kurucuları *J. Klaproth* ve *Remusat*'tan bahsetmek gerekir. Şarkiyatçılığa kurumsal bir hüviyet kazandıran bu iki isim Türkleri Kafkas ırkları arasında saymışlar ve Moğollardan ve Tatarlardan ayırmak suretiyle ilerleyen dönemde milliyetçi tarih anlayışının ilgi alanının şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır.¹³⁷

Türkçülüğün ilerleyen dönemlerinde etkisi olan düşünürlerden biri de *Leon Cahun*'dur.¹³⁸ Cahun *I'histoire de l'Asie; Turcs et Mongols des origines a 1405 (Asya Tarihine Giriş: Türkler ve Moğollar) (1896)* adlı eserinde Asya bozkırlarındaki Türklerin tarihteki rolüne dikkati çekmiştir. Aslen edebiyatçı olan Cahun'un söz konusu eseri bilimsel olmaktan uzaktır. Nitekim Türk aydınları üzerinde etkili olan *Gökbayrak* adlı eseri daha ziyade popüler romantik milliyetçiliğin doğuşunda etkin bir rol oynamıştır.¹³⁹ Bu eser daha sonra Kilisli Necip Asım (Yazıksız) tarafından *Türk Tarihi* (1900) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.¹⁴⁰ Dönemin tarih anlayışının gelişiminde önemli bir yere sahip olan Necip Asım (Yazıksız) önemli şarkiyatçılar tarafından Osmanlı dönemindeki ilk yetkin Türkolog olarak kabul edilmektedir. Necip Asım Fransız Türkologların yanında Türklerin Macarlarla aynı kökten geldikleri düşüncesini yoğun olarak işleyen ve aynı zamanda dünyada ilk Türkoloji kürsüsünü kuran Macar Türkologların çalışmalarından çok fazla etkilenmiştir.¹⁴¹ Bunun sonucu olarak 186 öğrenci 1916'da Macaristan'a buradaki Turancılık faaliyetlerini öğrenmeleri için gönderilmiştir.¹⁴²

¹³⁶ Oral, 2006, s.127.

¹³⁷ Oral, 2006, s.128.

¹³⁸ Levis, 1998, s.344.

¹³⁹ Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s.75.

¹⁴⁰ Halil İnalçık, "Hermetik, Oryantalizm, Türkoloji", *Doğu-Batı*, S.20, Ağustos-Eylül-Ekim 2012, Ankara, s.28.

¹⁴¹ Levis, 1998, s.345.

¹⁴² Arthur Benisch, "Ügyvezető-igazgatói jelentés a Magyar Keleti Kultur központ nevelési actiójáról, "[İdari Müdürün Macar Doğu Merkezi'nin Eğitim Etkinliği Üzerine Raporu], *Jelentés két évi működéséről*, s.19. Aktaran: Nizam Önen, *Turancı Hareketler: Macaristan- Türkiye (1910-1944)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s.94.

Türk tarihine yönelik Batılı Türkologların çalışmaları Türk Tarihine yönelik ilginin artmasının yanında bu alandaki çalışmaların ufku da açarak yeni çalışmalara öncülük etmiştir. Bu dönem çalışmalarında ilgi Türk tarihinin başladığı kadim topraklara Orta Asya'ya yönelmiştir. Buna örnek olarak; Danimarkalı Wilhelm Thomsen'in Orhun Yazıtlarını 1893'te yayımlaması gösterilebilir. Orhun Abidelerinin ortaya çıkarılması Türkler arasında ciddi bir heyecan uyandırarak Türkçülüğün gelişimine önemli katkılar sunmuş nihayetinde ileride Türkiyat Enstitüsünün kurulmasında ve Türkoloji'nin Türkiye'de yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁴³ Osmanlı Türklerinin ulusal bilincinin teşekkülünde önemli yeri olan bu çalışmalar Osmanlı Devleti'nde milliyetçi bir tarih anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Cahun'la başlayan romantik milliyetçilik artık somut veriler üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Söz konusu çalışmaların Batılı Türkologların ilgi alanına girmesi ve bunların Batılı Türkologlar aracılığıyla Türk aydınlar tarafından fark edilmesi ironik bir durum oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda Osmanlı dönemi milliyetçi tarih anlayışının ortaya çıkıp gelişmesinde Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarının etkisini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmaların Türkçeye çevrilme süreci Necip Asım'la başlamış ve Hüseyin Namık Orkun'la devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde gerçek formunu bulacak ve Türk Tarih Tezi olarak adlandırılacak olan milliyetçi tarih anlayışının önemli esin kaynaklarından ve aynı zamanda Türkçülük düşüncesinin uyanmasında önemli rolü olan önemli isimlerden biri de Constantine Borzecki'dir.¹⁴⁴ Bir mülteci olarak geldiği Osmanlı Devleti'nde Mustafa Celaleddin ismini almış, bir yüzbaşı olarak Osmanlı hizmetinde bulunmuş ve bir Osmanlı paşası olarak Sırp isyanında hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁵ Mustafa Celaleddin Paşa 1869' da Fransızca olarak kaleme aldığı *LesTurcst: Ancien et Modernes* (Eski ve Yeni Türkler) eserinde Latin ve Yunan kaynaklarından filolojik kanıtlara dayanarak ilkçağdaki birçok kavmin Türk kökenliği olduğunu ileri sürerek Batı medeniyetini kuranların da Türkler olduğunu savunmuştur. Mustafa Celaleddin Paşanın eserini Türklerin Avrupalılar tarafından aşağı bir ırk olarak itham edilmesine tepkinin bir tezahürü olarak

¹⁴³ Halil İncelik, *Rönesans Avrupası, Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.301.

¹⁴⁴ Oral, 2006, s.137., Levis, 1998, s.343.

¹⁴⁵ Türköne, 2012, s.34.

görmek mümkündür. Yalnız onun çok az kanıtla çok fazla konuda hüküm vermesi *filolojik fantezi* olarak çoğu zaman alay konusu olmuştur. Onun özellikle Türklerin kökeniyle ilgilenen birçok isim üzerindeki etkisini Türkçülüğün ileriki aşamalarında somut bir şekilde görmek mümkün olacaktır.¹⁴⁶

Dönemi içerisinde Süleyman Paşa İslamiyet öncesi Türk tarihine yönelik çalışmalar içerisinde yadsınamaz bir yere sahiptir. 1876'da kaleme aldığı *Tarih-i Alem*'de Türklerin Osmanlı döneminde ihmal edilen İslamiyet öncesi tarihlerine yer veren isimlerden biri olmuştur.¹⁴⁷ Batılıların Türk tarihi ile ilgili yazdıklarının iftiralarla dolu olduğunu dile getiren Süleyman Paşa ayrıca Çin yıllıklarında geçen Hiung-nu'ların Türklerin ataları olduklarını iddia etmiştir.¹⁴⁸

Dönemin önemli isimlerinden Türkçülük eksenli tarih anlayışının gelişiminde önemli yeri olan bir başka aydın ise Osmanlı Devleti'nin geleneksel teokratik zihniyetine tepki olarak laikliği ön plana çıkaran Ali Suavi'dir. Aykırı ve sıra dışı bir aydın olan Ali Suavi'nin hem Doğu hem de Batı kültürüne hâkim olması olaylara bakış açısında farklılıklar yaratmasında etkili olmuştur. Ali Suavi'nin milliyetçilik bağlamındaki düşünceleri çağdaşlarıyla benzerlikler göstermektedir. Özellikle Avrupa'daki Türkologların çalışmalarını takip etmiş, Batı'daki ırklar ve ırkların farklılığı konusundaki düşüncelerden etkilenmiştir. Düşüncelerini popülist bir yaklaşımla ortaya koyan Ali Suavi Türklük bilincinin uyanmasında belirgin bir yere sahip olmasının yanında Cumhuriyet dönemi milliyetçi tarih anlayışını da derinden etkilemiş hatta bazı araştırmacılara göre de öncüsü olmuştur.¹⁴⁹ Ona göre; “*tarihteki birçok uygarlığın kökeni Türk'tür. Türkler sonradan Anadolu, Rumeli ve Mısır'a inmişlerdir. Kültür ve medeniyetin oluşumunda çok büyük katkı sağlamışlardır.*” Türklerin kökenine yönelik bu düşüncelerin romantik bir anlayışla ortaya konulduğu görülmektedir. Ayrıca Türk diline yönelik çalışmalarda öncü isimlerden biri olan Ali Suavi Türkçeyle ilgili hem Batı'da hem de Doğuda yazılmış eserlere vakıf olmakla beraber sade bir

¹⁴⁶ Oral, 2006, s.138., Türköne, 2012, s.34.

¹⁴⁷ Levis, 1998, s.345.

¹⁴⁸ Göcek, 2002, s.71.

¹⁴⁹ Oral, 2006, s.138.

Türkçeyi savunmuştur. Bu yönüyle ileride Ziya Gökalp gibi Türkçülüğün en önemli ideologların birini de derinden etkilemiştir.¹⁵⁰

II. Meşrutiyet öncesi gerek Türkçülük düşüncesinde gerekse de onun şekillendirdiği tarih anlayışında dönemin siyasal gerçekliğinin yansımalarını görmek mümkündür. Kültürel içerikli bir hareket olarak ön plana çıkan Türkçülük düşüncesi devletin içinde bulunduğu koşullara göre pozisyon almıştır. Özellikle II. Abdülhamit zamanında tarih anlayışında ciddi bir kırılmanın yaşandığı görülmektedir. Türklük vurgusunun ağırlık kazanmaya başladığı bu dönemde Osmanlıdan Türk diye bahsedilmeye ve devletin tarihi kökeniyle ilgili klasik anlayışın yerini pozitivist bir yaklaşım almaya başlamıştır.¹⁵¹ Bu yaklaşıma göre, Türklerin tarihinin kökeni İslamiyet'in başlangıcında değil çok daha erken devirlerde aranmaktadır.¹⁵²

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı tarihinde olduğu kadar Türkçülüğün tarihinde de önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Türkçülüğün devletin resmi ideolojisi haline gelmesiyle II. Abdülhamit dönemindeki din merkezli Türkçülük anlayışı yerini Ziya Gökalp'in *Türkleşmek İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* şeklinde formüle ettiği Türklüğü önceleyen bir anlayışa bırakmıştır. Büyük oranda Gökalp'in ideolojik çerçevesini çizdiği bu anlayış İttihat ve Terakki iktidarının eğitim ve tarih politikalarına temel oluşturmuştur. Pragmatik bir söylem olan Türk-İslam sentezi militer bir milliyetçiliği ifade etmektedir. Bu yaklaşımın pratik yansımalarını dönemin eğitim ve tarih politikalarında görmek mümkündür. Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonrası vatan topraklarının önemli bir kısmının kaybedilmesi dönemin ders kitaplarında yer almaya başlamış, söz konusu tarihi gelişmeler öğrencilerde milli duyguları harekete geçirecek tarzda sunulmaya başlamıştır. Alınan travmatik mağlubiyetler dönemin aydın ve yöneticilerinde *yok olma* korkusunu tetiklemiş, bu sebeple dönemin milliyetçiliğinde militer yaklaşım çok daha somut şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu militer yaklaşım eş zamanlı olarak ders kitaplarına ve eğitim politikalarına yansımıştır. Bu sebeple okullardaki

¹⁵⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.101-102.

¹⁵¹ Mehmet Ö. Alkan, "II. Meşrutiyette Resmi ideoloji, Resmi Tarih ve Eğitim", Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s.159.

¹⁵² Midhad Sadullah, *Mücmel Tarih-i Umumi Dersleri*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1329, s.4-5. Aktaran; Alkan, 2013, s.159.

beden eğitimi derslerine ağırlık verilmiş, hatta bu derslerde öğrencilere atış talimleri yaptırılmıştır. Bu uygulamaların sebebi ise İttihat ve Terakki iktidarının önde gelen isimlerinin alınan ağır mağlubiyetlerin sebebini milli duyguların eksikliğine bağlamış olmalarıdır. Bu pragmatik uygulamaların bir gereği olarak öğretmenlerin derslerde Osmanlının zaferlerinden bahsetmeleri ve Osmanlı dönemine ait tarihi mekanlara geziler düzenlemesi istenmiştir. Ayrıca Türkçülüğün en önemli bileşenleri olan *vatan*, *millet* ve *devlet* gibi kavramlar İslami terminolojiye özgü kavramlar olan cihat ve gazilik gibi kavramlarla ilişkilendirilerek adeta kutsallaştırılmıştır.¹⁵³

Cumhuriyet döneminde çok daha net bir şekilde görüleceği gibi resmi ideoloji haline gelen Türk milliyetçiliğinin meşruiyet arayışında tarihe ve tarih ders kitaplarına özel önem verilmiştir. Türkçülüğün dönemsel değişimine paralel olarak milliyetçi tarih anlayışı da II. Meşrutiyet öncesine nazaran büyük bir gelişme göstermiş ve bir anlamda Cumhuriyet dönemi milliyetçi tarih anlayışına alt yapı sağlamıştır.

Türk milliyetçiliği düşünsel ve siyasi bir hareket olarak daha önce de ifade edildiği gibi çok farklı siyasi kültürel ve ekonomik faktörün bileşimiyle ve özellikle de Batıya veya Batı'nın Osmanlıya yönelik politikalarına tepki olarak ortaya çıkmıştı. Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi sonrası oluşan görece demokratik ortam ve Balkan savaşları neticesinde demografik dengenin Türkler lehine değişmesi, Türkçülüğün çok daha güçlü düşünsel ve siyasi bir hareket halini almasını sağlamıştır. Özellikle bu dönemde kurulan bazı Türkçü dernekler bu süreçte belirleyici bir rol üstlenmiştir. 1908'de Türk Derneği, 1911'de Türk Yurdu ve 1912'de Türk Ocağının kurulmasıyla birlikte Türkçülük örgütlü bir yapıya kavuşmuştur. Bu örgütlü yapılar ve bunların yayınları kurumsal yapı içerisinde Türk tarihine yönelik genel yaklaşımın şekillenmesinde önemli bir işlev üstlenmişlerdir.¹⁵⁴

Türkçülüğün kurumsal bir hüviyet kazanmasında başat rol oynayan Türk Ocaklarının kuruluş amaçları nizamnamelerde ortaya konulmuştur. 1912 tarihli nizamnamenin 2. maddesinde ocağın kuruluş amacı "*Akvam-ı İslamiyenin bir*

¹⁵³ Alkan, 2013, s.157-172.

¹⁵⁴ Ersanlı, 2013, s.92.

rükn-i mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve i'lasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca Ocak bu amaçlarını gerçekleştirmek için “*Türk Ocağı adı ile kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitaplar ve risaleler neşir edecek, mektepler açmaya çalışacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır*”¹⁵⁵ denilmektedir. Türk Ocakları 1912 tarihli nizamname doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüş, dönemin siyasal koşullarının değişimine paralel olarak 1918 kongresinde nizamname değişikliği gündeme gelmiştir. Özellikle 2. maddenin “*Ocağın maksadı Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye’dir.*” şeklinde değiştirilmek istenmesi büyük tartışmalara sebep olmuştur. Sonuçta 2. madde “*Ocağın maksadı Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır.*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu yaklaşım Cumhuriyet dönemi kongre ve nizamnamelerinde de devam etmiş, bu bağlamda en büyük değişiklik 1927 yılında 2. maddenin “*Türk Ocaklarının fiili işgal sahası Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhiline münhasırdır*” şeklinde değiştirilmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁵⁶ Değişen siyasal koşulların etkisiyle Türk Ocaklarının çalışma esaslarında meydana gelen bu değişim Anadolu coğrafyasını merkeze alan yeni bir tarih anlayışının ortaya çıkışıyla eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Anadoluçuluk olarak adlandırılan bu yeni yaklaşıma paralellik arz eden bu yeni anlayıştan tarih ile toprak arasında çok güçlü bağlar olduğu tezi savunularak II. Meşrutiyet döneminde ön plana çıkan romantik Turancılığa, İslam birliğine tarih ve coğrafyayı yok sayan Batıcılığa muhalif bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür faaliyetlerinin yürütülmesinde çok önemli işleve sahip olan Türk Ocakları ve onun yayın organı olan Türk Yurdu yeni Türk devletinin amaçlarına uygun bir toplumsal dönüşüme çok önemli katkılar sağlamıştır. Buna rağmen Ocağın bütün Türkleri tek çatı altında birleştirme söylemi bir anlamda Türkçülerin tarih anlayışıyla yeni Türk devletinin

¹⁵⁵ Ahmet Ferit (Tek), “Türk Ocakları”, *Nevsal-i Milli*, İstanbul, 1330 (1914), s.188.

¹⁵⁶ Sarıay, 2008, s.154.

¹⁵⁷ Fuat Hacısalihoglu, “Anadolucu Tarih Yazımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, S.40, Ekim 2015, s.254., Mehmet Kaplan, *Hilmi Ziya Ülken, Edebiyatımızın İçinden*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004, s.179.

tarih anlayışı arasında farklılık yaratmış ve zamanla Türk Ocaklarının kapatılarak halkçılık esasına dayanan Halkevlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.¹⁵⁸

Dönemin Türkçü düşüncesinin tarih anlayışı Türklerin tarihi köklerini keşfetme merakı etrafında bir gelişim çizgisi takip etmiştir. Bu doğrultuda dönemin Türkçü düşüncesinin tarih anlayışında özellikle Türklerin kültürel kökeninin ortaya çıkarılmasının en önemli amaçlardan biri olduğu görülmektedir. Bu arayış Türkçü aydınlarla Osmanlıcılık düşüncesini savunanlar arasında tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Ali Haydar 23 Kânun-i Sani 1328 tarihli Türk Yurdu'nda çıkan *Yurt Terbiyesi* adlı yazısında; tarih ders kitaplarındaki konuların Ertuğrul Gazi'yle başlatılmasının abes olduğunu savunmuştur. Yine 1863'te çıkan *Hikmet-i Tarih*'in müellifi Ahmet Vefik Paşa, Türk tarihinin Osmanlılarla başlatılamayacağını Osmanlı öncesi Türk topluluklarının da kapsama dâhil edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Milli tarih oluşturmaya matuf bu çalışmalar içinde büyük katkıları olan Yusuf Akçura'nın Türk Derneği'nde verdiği *Cengiz Han* konulu konferans milli tarih konusunda *manifesto* olarak kabul edilmektedir. Bu konferansta özellikle Cengiz Han ve Timur'a yönelik Osmanlı tarih yazımındaki menfi yaklaşım eleştirilmektedir.¹⁵⁹

Türkçü düşünürlerin Türk Tarihine yönelik başka bir yaklaşımı ise dönemlendirmede kullanılan kategorilerle ilgili olarak ilgilidir. Bu yeni yaklaşımla artık Türk Tarihi Ziyetullah Nuşirevan'da olduğu gibi İslamiyet'le değil Cengiz Han ile başlamaktadır.¹⁶⁰ Burada Nuşirevan'ın Türk tarihine yönelik taksimatında Leon Cahun'un derin izlerini görmek mümkündür. Bunun yanında Türk tarihinin dönemlendirilmesine yönelik Cahun etkisini Yusuf Akçura'da da gözlemlemek mümkündür.¹⁶¹ Akçura, döneminde kaleme alınan ve genel anlamda Batıdan

¹⁵⁸ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.244.

¹⁵⁹ Oral, 2006, s.156.

¹⁶⁰ Nuşirevan Ziyetullah sistematik bir şekilde ele aldığı Türk tarihini dört döneme ayırmıştır. Bunlar; 1- İlkçağ (Kurun-ı Kadim): Destanlar döneminden başlar, Türklerin Batıya göçlerine kadar (M.S.450) 2- Ortaçağ (Kurun-ı Mutavassıta): İlkçağın sonundan, Cengiz Han'a kadar. 3- Son Çağ (Kurun-ı Ahir): Cengiz Han'dan Timur'a kadar ya da Ankara Savaşına kadar. 4- Çöküş Devri (Kurun-ı İnhitat): Ankara Savaşından, Meşrutiyete kadar devam eder. Ziyetullah Nuşirevan, "Türk Tarihinin Karnlara Taksimine Dair Bir Tecrübe-i Kalemiye", *Türk Yurdu*, IV (7-8-9)/83 (1914-1916), 12 Mayıs 1331/2 Mayıs 1915, (TUTİBAY Yayınlarının Çevrimiyazısı) İstanbul, 1985, s.123.

¹⁶¹ Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.60.

tercümelere dayanan umumi tarih kitaplarındaki dönemlendirmelere şiddetle karşı çıkmış ve Türk tarihini İslam öncesi, İslam'dan sonra ve milliyetçilik sonrası Türkler şeklinde taksimata tabi tutmuştur.¹⁶²

Türkçülük eksenli gelişen dönemin tarih anlayışı içerisinde olduğu kadar Cumhuriyet dönemi tarih anlayışı üzerinde kuşkusuz en fazla etkisi olan iki isimden daha bahsetmek gerekir. Bu isimler gerek kurumsal bir yapı içerisinde gerekse de bireysel anlamda düşünceleriyle milliyetçilik ve milli tarihin ideologu olan Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'tır. Bu iki şahıstan yola çıkarak ifade etmek gerekir ki, Cumhuriyet dönemi Türkiye'si'nin temel ideolojisini ve bu ideolojinin kültür ve tarih politikalarına yön verenler Osmanlı toplumunda yetişmiş aydın kimselerdir.

Osmanlı Devleti'nin Cumhuriyet Türkiye'si'ne bıraktığı tarihi kültürel miras iki dönem arasında bir kopuştan ziyade bir süreklilik içermektedir. İleride Türk İnkılâbının temel esasları olacak olan temel kavramlar Osmanlının son döneminde entelektüel hayatımıza giren kavramlar olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi tarih anlayışında karşımıza çıkan Türklerin ilk anayurdu ve tarihi kökenlerine yönelik merak tarih anlayışımızı şekillendirecek kavramlar Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının önemli tarihsel özneleri olarak ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan en önemli miraslardan biri kuşkusuz İttihat ve Terakki iktidarıyla birlikte tarihin bir meşruiyet aracı olarak görülmesi ve tarihe bazı siyasi misyonlar yüklenmesi olacaktır.¹⁶³

2.1.4. Türkiye'de Milliyetçi Tarih Anlayışı Etkileyen Düşünceler

Türkiye'de geçmişi 18. yüzyıla kadar uzanan modernleşme süreci, Batı'yı model olarak Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durdurmaya yönelik bir değişimleri içerir. Ağırlıklı olarak askeri alanda ortaya çıkan bu değişim hareketleri 19. yüzyıla gelindiğinde toplumsal hayat dâhil olmak üzere her alanda kendini göstermeye başlamıştır. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarına yön veren siyasal süreç zaman içerisinde imparatorluğu dış müdahalelere açık

¹⁶² Yusuf Akçura, "Türk Tarihinin Devirlere Taksimi", *Türk Yurdu*, Yıl: 5, S.82, 23 Nisan 1331-6 Mayıs 1915, s.112.

¹⁶³ Ersanlı, 2013, s.67.

hale getirmiştir. Bu söz konusu müdahaleler Batı'ya karşı bir düşmanlık algısı oluşturmuş olsa da Batı her alanda Osmanlıya model olmaya devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde azınlıklar arasında ortaya çıkan milliyetçilik dalgasının geç de olsa Türkler arasında da görülmeye başlaması söz konusu Batı etkisinin bir sonucudur. Türk milliyetçiliğinin farklı formlarda tezahür etmesi, Osmanlı Devleti'nin özgün koşullarından kaynaklandığı gibi Batı'daki milliyetçilik hareketlerinin de derin izlerini taşımaktadır. Türkçülük akımında da görüldüğü gibi milliyetçilik hareketlerinin toplumu homojen bir kültürel yapıya dönüştürmek istemesi neticesinde tarih çok önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaca matuf ortaya çıkan *milli tarih* olgusu Türkçülüğün erken evrelerinden itibaren görülmeye başlamıştır. Bu söz konusu tarih anlayışının ortaya çıkışında Batı'daki tarih anlayışlarının belirleyici bir rolü vardır.¹⁶⁴ Bu söz konusu etkide genel olarak üç tarih anlayışından bahsetmek mümkündür. Bunlar; *Romantik ve Pozitivist tarih anlayışları ile Alman tarihselciliğidir.*¹⁶⁵

Türkiye'de milliyetçi tarih anlayışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Romantizm 18. yüzyıl ortalarından itibaren daha çok edebiyat, felsefe, mimarlık ve tarih gibi alanlarda ortaya çıkmış, yaklaşık yüzyıl kadar etkisini sürdürmüştür.¹⁶⁶ Özellikle Aydınlanmacı düşünürlerin akli, hakikate ulaşmada yegâne araç gören akılcı yaklaşımına karşıt bir akım olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum kendini kültürün daha az bozulmaya uğradığı köylere/kırsal bölgelere yönelimle kendini göstermiştir. Bu sebeple kültürün özgün halinin tarih, filoloji ve arkeoloji vasıtasıyla geçmişte aranması gerektiğini savunmuşlar. Bu da doğal olarak bu bilim dallarına olan ilginin artmasında etkili olmuştur.¹⁶⁷

Romantizmin tarihsel yorumuna baktığımızda; geçmişin, tarih romanlarında olduğu gibi coşkunun bir ifade tarzıyla anlatımı,¹⁶⁸ pragmatik bir siyasal söylemle dile getirildiğinde geçmişe dönük bir hayranlığın yüceltildiğini

¹⁶⁴ Burada konumuzun kapsamı dolayısıyla özellikle Milliyetçi tarih anlayışı üzerindeki Batı etkisine vurgu yapılmaktadır. Bu durum milliyetçi tarih anlayışı üzerinde geleneksel Osmanlı tarihçiliğinin etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Bilakis Osmanlı tarihçilik geleneğinin üslup, tarz ve zihniyet olarak Cumhuriyet dönemi tarih anlayışına etkisi göz ardı edilmemelidir.

¹⁶⁵ Ersanlı, 2013, s.45.

¹⁶⁶ Ersanlı, 2013, s.29., Köken,2002, s.33.,Oral, 2006, s.20.

¹⁶⁷ Köken, 2002, s.33.

¹⁶⁸ Oral, 2006, s.20.

görmekteyiz. Bu günü anlamının yolunu geçmişte arayan romantiklere göre geçmişin korunması gereklidir. Bu sebeple geçmişte bazı dönemlerin özellikle ön plana çıkarıldığını görüyoruz. Bu yönüyle de romantik tarih anlayışı rasyonel tarih anlayışıyla çelişkiye düşmektedir.¹⁶⁹

Romantik anlayışın en önde gelen isimlerinden olan Alman felsefecisi *Gottfried von Herder* milleti biyolojik bir varlık olarak kabul etmiş, her milletin kendi özgün koşullarında bir kültürel yapı meydana getirdiğini ve bu yapının korunması gerektiğini savunmuştur. Herder gibi Alman romantikler siyasi geçmişten ziyade ulusal kimliğin ruhunu önceleyen bir yaklaşım sergilemişlerdir. Alman romantizmine karşın romantizmin etkin olduğu bir başka örnek olan Fransa’da romantizmin en önde gelen isimlerden biri olan Michelet *vatanı* merkeze alan ve tarihi bir bütün olarak gören pragmatik bir anlayış sergilemiştir. Bu bağlamda geçmişle kurulan bağı önemseyen Herder’in ve toprağı kutsayan Michelet’in yaklaşımını yeni Türk devletinin tarih anlayışında da görmek mümkündür. Almanya, Fransa ile Kuzey Avrupa toplumlarında ortaya çıkan ve daha sonra geniş alana yayılma eğilimi gösteren Romantizm ile tarih araştırmalarında folklorik öğelere mimariye ilgi artmıştır. Geçmişin önemli unsurlarından olan destanlar ortaya çıkarılmış, halk kültürüne dayalı opera ve operet yapılmak suretiyle yerli kültür öğeleri gün yüzüne çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁷⁰

Türkiye’deki milliyetçi tarih yazımı üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olan romantik tarih anlayışını bu sürecin her aşamasında gözlemlemek mümkündür. Örneğin; çalışmalarının önemli bir bölümünü Osmanlı döneminde gerçekleştiren M. Fuad Köprülü kendi tarih yazımı dönemini romantik olarak nitelemektedir.¹⁷¹ Bununla birlikte bu akımdaki doğa yasalarına ve geçmişe duyulan nostaljik hayranlık ve milliyetçi ilke ekseninde ilerleme anlayışı özellikle Türkiye’de ulus-devlet sürecinde çekici bir kimlik oluşturma aracı olarak kabul görmüştür.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Ersanlı, 2013, s.29-30.

¹⁷⁰ Köken, 2002, s.33-35.

¹⁷¹ Oral, 2006, s.24.

¹⁷² Ersanlı, 2013, s.45.

Milliyetçi tarih anlayışı üzerinde etkisi olan bir diğer tarih anlayışı Pozitivist tarih anlayışıdır. 19. yüzyıl itibari ile Türk aydınlar üzerinde belirgin bir pozitivism etkisi görülmektedir. Bilim ve bilimsel ilerlemeyle ilgilenen Türk aydınlarının kendilerini ifade edebilecekleri en etkili¹⁷³ ve Türkiye'ye giren ilk *Batılı ve modern* akım pozitivism olarak kabul edilmektedir. Pozitivism özünde, olguları doğrulamak, bu olgulardan hareketle tümevarım yöntemiyle genellemeler yapmak suretiyle yasalar ortaya koyma düşüncesine dayanmaktadır. *Aguste Comte*'un 1839'da yayımlanan *Cours de Philosophie Positive* adlı yapıtından esinlenerek geliştirilen pozitivist tarih anlayışına göre doğa bilimlerinde olduğu gibi geçmişle ilgili bilginin bilimsel kurallara göre değerlendirilmesi gerektiğini, geçmişle ilgili bu bilginin bilimsel metoda uygun olduğunda geçerliliği olabileceği tezini savunmaktadır. Bu sebeple bu anlayışa göre tarihçinin önceliği birinci elden kaynakları tenkit etmek suretiyle geçmiş hakkında olguya dayalı bilgi toplamaktır.¹⁷⁴

Türkçülüğün ilk evrelerinde *millet ve ulus-devlet* gibi modern kavramların Osmanlı aydınları tarafından dillendirilmeye ve çözümlenmeye başlamasıyla birlikte pozitivist etkiler görülmeye başlamıştır. Türkoloji çalışmalarına verilen ehemmiyet ve Batılı Türkologların eserlerinin çevirilerinin yapılması pozitivist bir etki olarak görülebilir. Özellikle Fransız pozitivistlerin etkileri belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Ziya Gökalp başta olmak üzere birçok Türkçü aydının etkilendiği pozitivism Cumhuriyetle birlikte gerçek formuna ulaşacak olan milliyetçi tarih anlayışının önde gelen esin kaynaklarından biri olacaktır. Erken Cumhuriyet döneminde arkeolojik çalışmalara ağırlık verilmesi ya da antropolojik çalışmaların değer görmesi pozitivist düşüncenin etkisi bağlamında düşünülebilir. Afet İnan tarafından çok sayıda Selçuklu mezarının açılması bu etkinin somut yansımaları olarak okumak gerekmektedir. Bununla beraber Cumhuriyetin ilk yıllarında romantizm üzerinden bir milliyetçilik tasarımı görülmekle birlikte 1930'dan itibaren ise yerini büyük ölçüde rasyonel bir milliyetçilik anlayışına bırakmıştır.

---

¹⁷³ Ersanlı, 2013, s.33.

¹⁷⁴ Köken, 2002, s.35.

Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinde etkiye sahip üçüncü tarih anlayışı ise *Alman tarihselciliği*dir (Historisizm).¹⁷⁵ Tarihselcilik; romantizm, milliyetçilik ve muhafazakârlığın ortak paydası olarak kabul edilmektedir. Tarihselcilik temelde tarihi olaylar ile doğa olayları arasında bir farklılık bulunduğu, bu sebeple tarihi olaylara yaklaşımın farklı olması gerektiği tezi üzerinde şekillenmiş ve iki yönüyle ön plana çıkmaktadır: Milletlerin orijinalliyi ve devlete atfedilen değer. Devletin yüceltildiği tarihselciliğe göre; millet organizmadır ve milletin varlığını sürdürebilmesinin dayanağı devlettir. Yine bu çerçevede tarihselciliğin tarihe getirdiği önemli açılımlardan biri de bilimsel çalışmaya verilen önemde görülmüştür. Ağırlıklı olarak birinci elden kaynakların kullanılması, kaynakların tenkit sürecinden geçirilmesi devlet arşivlerin tarih çalışmalarında kullanılması bu yeniliklere örnek olarak gösterilebilir.¹⁷⁶

Almanya'nın siyasi birliğini sağlama sürecinde etkin olan tarihselcilik Cumhuriyet dönemi tarihçiliği üzerinde uzun süre etkili olmuştur. Devletin ve ulusun yüceltilmesi bu süreçte Türkiye'de ziyadesiyle görülen uygulamalardır. Alman tarihselciliği ayrıca tarih araştırmalarına getirdiği yöntemle de bu süreçte etkili olmuştur. Özellikle Almanların Anadolu'daki yaptığı arkeolojik kazılar¹⁷⁷ Türkiye'de geçmişin aydınlatılmasında örnek alınan yöntemler olmuştur.¹⁷⁸

2.1.5. Türkiye'de Ulus-Devletin İnşasına Giden Tarihsel Süreç

I. Dünya Savaşı, çok uluslu imparatorlukların yerini ulus-devlet yapılarının alması sebebiyle modern dünyanın oluşmasında çok önemli bir yere sahiptir.¹⁷⁹ Osmanlı Devleti bu süreçte Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaştan yenik bir devlet sıfatıyla çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin ateşkes antlaşmasını imzalamasında müttefiklerinin yenilgiye uğraması kadar Wilson ilkelerinin ortaya koyduğu tezler de etkili olmuştur. Çünkü Wilson ilkelerinin 12.maddesi Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Türklerin idaresine bırakılmasını esas almaktaydı. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası dönem

¹⁷⁵ Ersanlı, 2013, s.39.

¹⁷⁶ Köken, 2002, s.37-39.

¹⁷⁷ Mustafa Göleç, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Politikaları (1876-1930)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.250.

¹⁷⁸ Ersanlı, 2013, s.39.

¹⁷⁹ Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milliden Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s.1.

savaşın galibi olan emperyalist güçlerin, savaş sürecinde yapmış oldukları gizli antlaşmaları hayata geçirme çabalarının hâkim olduğu bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. İtilaf devletleri bir yandan gizli antlaşmalar kapsamında Osmanlı bakiyesi olan son toprakları işgal etmeye hazırlanırken diğer yandan savaş sonunda yayımlanan Wilson ilkeleriyle dolayısıyla dünya siyasetinde etkin olmaya başlayan ABD'yle çelişmemek adına özel bir gayret sarf etmişlerdir. Paylaşım planlarının önünde engel olarak görülen Amerikan tezlerine karşın Mondros ateşkesini meşruiyet aracı olarak kullanmışlardır. Böylece ileride gerçekleşecek işgallere hukuki bir dayanak oluşturmuşlardır.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti'ni fiilen ortadan kaldıran Mondros Ateşkes Antlaşması ile bütün demiryolları ve telgraf hatları İtilaf devletlerinin kontrolüne verilmiştir. Sadece iç güvenliği sağlayacak küçük bir askeri kuvvet dışında Osmanlı Devleti'nin bütün ordusu dağıtılmış ve ordu her türlü ağır silahtan arındırılmak suretiyle Osmanlı Devleti dışı karşı tamamen savunmasız hale getirilmiştir.¹⁸¹ Ateşkes metnindeki iki maddeye özellikle değinmek gerekir. 7. madde İtilaf devletlerinin kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında istedikleri yeri işgal etmelerine zemin hazırlamakta, 24. madde ise Ermeni devletinin kurulmasına zemin hazırlayacak şekilde, Vilayat-ı Sitte'de karışıklık çıkması durumunda buralara müdahale hakkı tanımaktaydı. Özellikle bu iki madde sebebiyle antlaşma Osmanlı bakiyesi olan son topraklarda yani Anadolu'daki Türk varlığını tehlikeye düşürmektedir. Türk milletine hiçbir şekilde hayat hakkı tanımayan bu antlaşma bir anlamda Osmanlı Devleti'nin teslim antlaşması hükmündeydi.¹⁸² İtilaf devletleri Mondros Ateşkes Antlaşmasını daha önceden yaptıkları gizli antlaşmaları gerçekleştirecek ortamı hazırlayan hukuki bir dayanak olarak görmüşlerdir.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte daha önceden yazılan senaryoya uygun olarak süreç işlemeye yani Mondros Ateşkesinin hükümleri somut olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu durum doğal olarak Osmanlı toplumunda sosyo-psikolojik olarak ciddi bir yıkıntı meydana getirmiş

---

¹⁸⁰ Budak, 2005, s.11-12.

¹⁸¹ Jürcher, 2000, s.194.

¹⁸² Budak, 2005, s.14., Zürcher, 2000, s.194.

ve geleceğe yönelik umutların tahribatına sebep olmuştur.¹⁸³ Bu siyasi atmosfer içinde Osmanlı yönetimi İtilaf devletlerinin işgallerine karşı çaresizce ve sergüzeşt bir iyi niyetle daha iyi koşullarda bir barış antlaşması imzalamayı ve saltanat ve hilafet hukukunun korunmasını ummuştur.¹⁸⁴ Fakat Sevr Antlaşmasıyla birlikte bu beklentilerin tamamen boş bir hayal olduğu anlaşılmıştır.¹⁸⁵

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra emrindeki ordunun terhis edilmesiyle beraber İstanbul'a dönen M. Kemal, İstanbul'da bulunduğu sürede ülkenin içinde bulunduğu tasalluttan kurtarılmasına yönelik birçok üst düzey isimle fikir alışverişinde bulunmuştur. İstanbul'da edindiği izlenim M. Kemal'i sükûtu hayale uğratmış O da yavaş yavaş Anadolu'ya geçmek gerektiğini düşünmeye başlamıştır. İtilaf devletlerinin işgalindeki İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş arayışındaki M. Kemal'in İstanbul hükümeti tarafından IX. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmesiyle bu sorun çok kolay bir şekilde aşılmıştır.¹⁸⁶ Onun Anadolu'ya geçmesindeki resmi amacı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde asayişin sağlanması olsa da, O eş zamanlı olarak işgaller karşısında ulusal mücadeleyi örgütlemek, yurdu düşman işgalinden kurtarmak ve akabinde ulusal egemenlik temelinde yeni bir devlet kurmayı temel öncelik olarak belirlemiştir.

Faaliyetlerine Samsun'dan başlayan M. Kemal'in ilk durağı Havza olmuş, akabinde Amasya'ya geçmiştir. Amasya'da Kurtuluş Savaşının önde gelen isimlerinin de imzasını taşıyan genelgede ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve bu koşullar karşısında İstanbul hükümetinin genel politikasının bir değerlendirmesi yapılmış, işgallerin hiçbir suretle kabul edilemeyeceği ve işgallere karşı Türk milletinin yurdunu savunacağı açık bir şekilde beyan edilmiştir. İşgalci güçlere karşı Türk milletinin kesin kararlılığını gösteren genelge açık bir savaş ilanı niteliği taşımasının yanında ulusal bağımsızlığın sağlanması sonrası egemenlik anlayışının değişeceğine dair izler de taşımaktadır.¹⁸⁷

---

¹⁸³ Lewis, 1998, s.241.

¹⁸⁴ Budak, 2005, s.13.

¹⁸⁵ Zürcher, 2000, s.199.

¹⁸⁶ Lewis, 1998, s.246.

¹⁸⁷ Levis, 1998, s.247-248.

Bir ihtilal bildirisi niteliğindeki Amasya Genelgesi sonrası Ordu Müfettişliği görevinden istifa eden M. Kemal mücadeleye sivil bir Osmanlı vatandaşı olarak devam etmiştir. Erzurum'da Ermeni devleti kurma tasarılarına karşı tepkisel bir hareket olarak ortaya çıkan Erzurum Kongresine katılan M. Kemal kongre başkanlığına seçilmiş ve Onun etkisiyle bölgesel amaç ve katılımı toplanan kongrede tüm yurdu kapsayan kararlar alınmıştır.¹⁸⁸

Ardından Erzurum Kongresi kararlarının tüm yurdu kapsamasını sağlayan Sivas kongresi toplanmıştır. M. Kemal'in her zaman ve koşulda ulusal bağımsızlığı tek hedef olarak görmesine rağmen ülkenin içinde bulunduğu siyasi koşullardan dolayı oluşan sosyo-psikolojik etki sebebiyle kongrede en fazla tartışılan konu *manda ve himaye* konusu olmuştur.

Hem Erzurum hem de Sivas Kongresi kararları son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından ilan edilecek olan Misakımilli'nin alt yapısını oluşturacaktır. M. Kemal'e göre Misakımilli beyannamesi "*milletin asarını ve maksadını*" içine alan milli mücadelenin kısa bir programı niteliğindedir. Başka bir ifadeyle Türk milletinin varlığı ve istiklali için gerçekleştirmeye mecbur olduğu esasları içeren bir parlamento kararıdır.¹⁸⁹

M. Kemal'in kongre kararları ve milletvekilleriyle yaptığı görüşmeler neticesinde ortaya çıkan Misakımilli'nin Türk milletinin her anlamda tam bağımsızlığı hedefleyen ve Türkiye'nin asgari barış koşullarını içeren bir metin olduğu görülmektedir.¹⁹⁰ Bu metnin imparatorluk bakiyesi üzerine inşa edilecek olan yeni ulus-devletin kurulma sürecindeki en önemli aşamalardan biri olduğu aşikârdır. Yeni ulus-devletin kurulmasına yönelik ve egemenlik anlayışının değişeceğine dair ulusal iradeye daha önceki kongre kararlarında işaret edilmesine rağmen Misakımilli'de böyle bir kararın olmaması dikkatlerden kaçmamalıdır. Mebusan Meclisi içerisinde ciddi oranda saltanat yanlısı milletvekilinin varlığı bu durumu anlaşılır kılmaktadır.

¹⁸⁸ Budak, 2005, s.91-97.

¹⁸⁹ Budak, 2005, s.160.

¹⁹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.II. Remzi Kitabevi, 1999, s.201-206., Zürcher, 2000, s.202., Budak, 2005, s.182.

Misakımilli'nin ilanı sonrası İstanbul'un resmen işgali ve Mebusan Meclisi'nin dağıtılıp milletvekillerinin tutuklanması üzerine Ankara'da yeni meclisin açılması için uygun koşullar oluşmuştur. Bunun üzerine M. Kemal milletvekillerini Ankara'ya davet ederek Büyük Millet Meclisinin açılması için çalışmalarına başlamıştır. Bir yandan İstanbul'dan gelen milletvekilleri diğer taraftan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerince seçilen milletvekillerinin katılımıyla meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır.¹⁹¹

Yeni Türk devletinin kuruluş süreciyle eş zamanlı olarak İngiltere ve Fransa gibi dönemin dünya politikalarının belirlenmesinde başat rol oynayan emperyalist devletlerin desteğini alan Yunanistan İzmir'in işgalini müteakiben Ankara üzerine harekâta devam etmiştir. İzmir'in işgali sonrası Anadolu'da bölgesel nitelikli ve buldukları bölgenin işgaline karşı daha çok basın-yayın ve hukuk yolunu kullanan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, bu cemiyetler Sivas Kongresinde alınan bir kararla tek çatı altında birleştirilmiştir.¹⁹² Bir sonraki aşamada ise Kuvayımilliye birlikleri teşkil olunmak suretiyle işgalci güçlere karşı silahlı mücadeleye girişilmiştir. M. Kemal Milli Mücadelenin ilk safhasından itibaren bölgesel bir mücadeleden ziyade ulusal bir mücadeleyi savunmuştur. Bu sebeple meclisin açılmasından sonra bölgesel Kuvayımilliye birlikleri sancılı bir süreç sonrasında düzenli orduya dönüştürülmüştür. Başına İsmet Paşa atanan bu düzenli ordu Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasındaki en önemli cephe olan batı cephesinde kazandığı zaferlerle Anadolu'yu Yunan işgalinden kurtarmıştır. Mudanya Ateşkesinin imzalanmasıyla silahlı mücadelenin yerini diplomatik mücadele almıştır. Sevr Antlaşmasının imzalandığı koşulların çok uzağında Milli mücadele sonrasında TBMM'nin asgari barış koşullarının esası niteliğindeki Misakı Milli doğrultusunda bazı tavizlerin verilmiş olması sebebiyle *yarım mutluluk*¹⁹³ olarak da nitelenen Lozan Antlaşmasıyla ulusal sınırlar içindeki yeni Türkiye başta işgalci itilaf devletleri olmak üzere tüm dünya tarafından tanınmıştır.¹⁹⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni Türk devletinin dış politikasının özünü Lozan'da Türkiye'nin egemenlik hakları çerçevesinde çözümlenemeyen

¹⁹¹ Zürcher, 2000, s.221.

¹⁹² Lewis, 1998, s.249.

¹⁹³ Budak, 2005, s.437.

¹⁹⁴ Levis, 1998, s.254.

konuların çözümü oluşturmuş ve Boğazlar ve Hatay meselesi bu bağlamda çözümlenmiştir.

TBMM'nin açılmasıyla birlikte yeni Türk Devletinin *ulusal egemenlik* ilkesini esas alan bir siyasal model benimseyeceği somut olarak ortaya çıkmıştı. Lozan Anlaşması öncesi saltanatın halifelikten ayrılarak kaldırılması beraberinde devlet başkanlığı ve rejim sorununu gündeme getirmiştir. Esasında ulusal egemenlik temelinde kurulmuş bir siyasi yapı içerisinde halifelik gibi çelişen bir yapının varlığının mümkün olmamasına rağmen kamuoyunun böyle bir değişime hazır olmaması sebebiyle halifeliğe dokunulmamış Osmanlı hanedanı mensubu Abdülmecit Efendi bir süreliğine halife olarak göreve getirilmiştir.¹⁹⁵ Bu arada 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş Teşkilat-ı Esasiye'de yapılan değişikliklerle devletin yönetim şeklinin *Cumhuriyet* olduğu anayasaya girmek suretiyle rejim sorunu ve M. Kemal'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle de devlet başkanlığı sorunu çözümlenmiştir.¹⁹⁶ Milli Mücadele sonrası ülkenin normal koşullara dönmesiyle de 1924'te ülkenin ihtiyaçlarını gerçek manada karşılayacak bir anayasa hazırlanmıştır. Ardından devlet ve toplumsal yaşamın çağdaş uygarlık düzeyine çıkmasına yönelik köklü değişiklikler yapılmış, bakiyesi üzerine inşa edilen Osmanlı Devleti'nin siyasal alanda reddini esas alan ulus-devlet eksenindeki yeni Türk devletinin inşasında çok önemli eşik aşılmıştır. İlerleyen dönemde ise kültür, dil ve tarih alanındaki çalışmalarla birlikte gerçek manada ulus-devlet yapısı tesis edilmiştir.

2.3. TÜRK ULUSUNUN YENİDEN KURGULANIŞI, LABORATUVAR ÇALIŞMALARI

2.3.1.Yeni Türk Devletinin Tarih Politikaları

M. Kemal önderliğindeki Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasıyla Türk inkılâbının öncelikli amacı olan ulusal bağımsızlık, Cumhuriyetin ilanı ile de ulusal bağımsızlığı tamamlayıcı bir unsur olarak ulusal egemenlik gerçekleşmiştir. Belli amaçlara matuf bir değişim hareketi olarak ortaya çıkan Türk inkılâbının

¹⁹⁵ Zürcher, 2000, s.242.

¹⁹⁶ Zürcher, 2000, s.243.

nihai amacı ise; *çağdaşlaşmak ve kalkınmak* ve bunların bir bileşeni olarak *çağdaş uygarlık* seviyesine çıkmaktır.¹⁹⁷

Türkiye gibi bağımsızlığını yeni kazanmış toplumlarda ekonomik, toplumsal ve siyasal değişim çağdaşlaşmanın temel unsurları olarak telakki edilmektedir.¹⁹⁸ M. Kemal daha milli Mücadelenin ilk yıllarında ülkenin başka öncelikleri olmasına rağmen ekonomik ve kültürel kalkınmanın önemine binaen hem eğitim politikalarının belirlenmesine yönelik olarak Maarif Kongresinin toplanmasını hem de İzmir’de İktisat Kongresinin toplanmasını sağlamıştır. Ona göre Milli Mücadelede işgalci emperyalist güçlere karşı kazanılan zaferin sürekliliği kültürel ve ekonomik kalkınmaya bağlıdır.

Türk İnkılâbının mimarı olan M. Kemal milleti kültürel ortaklık üzerinden tanımlamayı tercih etmiştir. Bu sebeple yeni Türk devletinin inşasında kültür politikalarına büyük önem vermiştir. Özellikle milleti ortak kültürel değerlere sahip bir topluluk olarak görmesi Onun tarih anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur.

M. Kemal’in tarihe ilgisi okul yıllarına kadar uzanmaktadır. Manastır Askeri İdadisinde tarih dersleri veren Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bilge Onun tarihe karşı ilgi duymasında etkili olan isimlerden biri olmuştur.¹⁹⁹ Ayrıca Onun tarih anlayışının oluşmasında kuşkusuz yetiştiği sosyal çevre, dönemin siyasi atmosferi, Avrupa’daki siyasi ve düşünsel gelişmeler ve Türkçü aydınların tarih anlayışları etkili olmuştur. Bu çok boyutlu etkiye rağmen M. Kemal’in ne düşünce yapısını ne de tarih anlayışını hiçbir kişi veya yaklaşımla birebir örtüştürmek mümkün değildir. Hakikaten çok fazla okuyan M. Kemal okuduklarını analitik bir eleştiri süzgecinden geçirmiş farklı düşünceleri kendine özgü bir tarzda yorumlamış ve özgün bir yaklaşım ortaya koymuştur.²⁰⁰ Esin kaynağı olarak yeni Türk devletinin temelinde *Türk kahramanlığı ve kültürü* olduğunu çoğu kez vurgulamıştır.²⁰¹ Bu sebeple Onun genelde düşünce yapısında özelde ise tarih

¹⁹⁷ Suna Kili, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s.115-123.

¹⁹⁸ Kili, 2000, s.116.

¹⁹⁹ Şerafettin Turan, *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitapları*, TTK Basımevi, Ankara, 1982, s.6.

²⁰⁰ Turan, 1982, s.1.

²⁰¹ Giritli, 1987, s.21.

anlayışında çok farklı yaklaşım ve kişinin etkisini görmekle birlikte salt bir kişi ve yaklaşımın takipçisi olduğunu söylemek mümkün değildir.

M. Kemal'in tarihe yönelik çalışmaları daha çok ulusal bilinç oluşturmaya yöneliktir. Cumhuriyet öncesi özellikle de Milli Mücadele döneminde bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. O özellikle Yunanların İzmir'i işgali öncesinde tarihsel gerçekleri çarpıtarak Batı Anadolu'da hak iddia etmelerine karşılık tarihi bir savunma aracı olarak kullanmıştır. Kongreler dönemiyle şekillenmeye başlayan yeni tarih yaklaşımının milli bir karakter taşıdığı görülmektedir.²⁰² Özellikle Türk milliyetçiliğinin Pan-Türkizm gibi farklı formlarını ve Pan-İslamizm'e şiddetle karşı çıkmış dönemin siyasal gerçekliğini göz önünde tutan rasyonel politikaları savunmuştur.²⁰³ Ayrıca Onun tarih görüşünde millet, milliyet ve milliyetçilik gibi kavramlara büyük önem verildiğini görmek mümkündür. Onun özellikle milliyetçilik anlayışının şekillenmesinde Milli Mücadelenin önemli bir yeri vardır. Bu dönemde tarih okumalarına devam eden M. Kemal'in Türk milleti tanımını yavaş yavaş şekillendirdiği görüyoruz. Artık Osmanlı Tarihi yerine *Türkiye Tarihi* ve eşanlamda *milli tarih* deyimlerini kullanmaya başlamıştır. Turancılık düşüncenin ütopyik teritoryal tasavvurunun yerini zamanla Misakımilli sınırlarının almasıyla M. Kemal'in tarih anlayışında Anadolu'yu merkez alan rasyonel bir dönüşüm yaşanmıştır.²⁰⁴

M. Kemal'in Tarih anlayışının oluşumunda Avrupa kamuoyunda Türklere yönelik tarihsel gerçeklikle bağdaşmayan ön yargılı menfi bakış açısının ciddi tesiri vardır. Daha önce de ifade edildiği gibi Avrupa'daki Türk algısı aynı zamanda Türkçülük düşüncesinin tezahüründeki önemli unsurlardan biri olmuştur. Avrupalıların Türklerin medeni olmadıklarına ve belli bir kabiliyetten uzak olduklarına yönelik olumsuz bakış açısına karşın küçük bir aşiretten bir cihan devleti kuran ve kaç asır dünyanın süper gücü olan bir devleti kuranların bunu sadece kılıç zoruyla yapamayacaklarını savunmuş Türklerin kültürel birikiminin zenginliğine dikkat çekmiştir.²⁰⁵

---

²⁰² Oral, 2006, s.242.

²⁰³ Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.216.

²⁰⁴ Oral, 2006, s.246-248.

²⁰⁵ Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, C.I, s.7-8

M. Kemal'in Türk tarih anlayışı hanedanlık tarihi yerine *milli tarihi* ön plana çıkarmaktadır ve O Türk tarihinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur.²⁰⁶ Bu arada Türk Tarihinin çok önemli bir dönemini işgal etmesine karşın Osmanlıya ve Osmanlı tarihine yönelik ağır eleştiriler yöneltmeden de geri durmamıştır. Yeni rejime meşruiyet sağlamak, Osmanlıdan kalan bazı kurumların ömürlerinin tamamladıklarını göstermek ve milli bilincin uyanmasına yönelik olarak siyasi ve dini meşruiyet zemininde Osmanlı tarihine ciddi eleştiriler yöneltmiştir.²⁰⁷ Yeni Türk devletinin Osmanlı Devleti'nin siyasi anlamda reddi üzerine inşa edilmesi böyle bir yaklaşımı anlamlı kılmaktadır. Rejimin tam olarak kurumsallaşmasıyla beraber M. Kemal'in bu eleştirilerinin yumuşadığı da gözden kaçmamaktadır. M. Kemal'in Osmanlı Devleti ve Osmanlı tarihine yönelik konjonktürel eleştirilerine rağmen Osmanlı geçmişini reddetmediği ve Türk tarihini bir bütün olarak ele aldığı görülmektedir.²⁰⁸

M. Kemal Türk ve İslam tarihine yönelik yetkin bir tarihçi gibi çok önemli analizler yapmaktan da geri durmamıştır. 1 Kasım 1922'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada tarihi, tarihten önce ve sonrası diye sınıflandırmıştır. İlk dönemde Tanrı'nın insanlığa peygamberler gönderdiğini vurgulamış, Hz. Muhammed'in Arap toplumu içerisinde dünyaya gelmiş bir peygamber olduğunu ifade etmiş Türklerin ise Nuh peygamberin oğlu Yafes'in soyundan geldiğini iddia etmiştir.²⁰⁹

M. Kemal çeşitli vesilelerle Anadolu'nun çok eski devirlerden itibaren Türk yurdu olduğunu ifade etmek suretiyle Anadolu'nun tarihsel anlamda da Türklüğünü vurgulamaya özen göstermiştir.²¹⁰ M. Kemal'in bu bağlamda 2 Şubat 1923'te İzmir'in yaklaşık 4000 yıldan ve yine 15 Ocak 1923'te Adana'nın çok eski devirlerden itibaren Türk yurdu olduğunu vurgulaması Pontus iddialarına cevap niteliği taşımakta ve ayrıca Türk Tarih Tezinin habercisi olarak kabul edilmektedir.²¹¹ Yine 22 Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere yaptığı bir

²⁰⁶ Giritli, 1987, s.20-21.

²⁰⁷ Mustafa Budak, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi", *İlmi Araştırmalar*, S.4, İstanbul, 1997, s.58-65.

²⁰⁸ M. Kemal Türklerin on beş asır önce Orta Asya'da çok büyük devletler ve gelişmiş bir medeniyet kurduklarını, Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrası batıya göç ettiklerini, Selçuklu ve onun mirası üzerine Osmanlı Devleti'ni kurduklarını ifade etmiştir. Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, C.I, s.295.

²⁰⁹ Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, C.I, s.288.

²¹⁰ Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, C.II, s.117.

²¹¹ Oral, 2006, s.250.

konuşmadaki bazı sözleri²¹² modern anlamda milli tarih anlayışının oluşumunda önemli bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Türk Tarihi Osmanlı Devleti'nin sınırları aşarak tarihsel derinliği içinde laik bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır.²¹³ Bu yaklaşım Batılı anlamda modern bir millet olmanın önünü açmıştır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu bu anlamda önemli bir işlev görmüş, M. Kemal'in milli kültürle ilgili çalışmalarına yeni boyut kazandırmıştır.

Dil ve tarih alanındaki çalışmaların başka bir ifadeyle bu kültür devriminin felsefi temelinde inkılâbın her safha ve cephesinde olduğu gibi milliyetçilik, pozitivist yaklaşım ve laiklik yer almaktadır. Bu yaklaşım tek parti döneminde iktidarı elinde bulunduran ve dönemin kültür politikalarını belirleyen CHP'nin bu dönemdeki ilk üç (1923, 1927, 1931) kurultayında olgunlaşmıştır.²¹⁴

Cumhuriyet öncesi tarih yazımında ilk kurumsal yapı olan *Tarih-i Osmani Encümeni* 1909 yılında “*Devlet-i Osmaniye'nin mükemmel bir tarihini vücuda getirmek ve tarih-i Osmaniye ait resail ve evrak ve kuyudatı tab ve neşretmek*”²¹⁵ amacıyla kurulmuştur. Bu amaca matuf olarak öncelikle söz konusu Osmanlı tarihinin yazımında kullanılacak kaynakların teminine öncelik vermiştir. Yazımı planlanan Osmanlı Tarihinin ancak birinci cildi 1917'de ancak yayımlanabilmiştir.²¹⁶

Tarih-i Osmani Encümeni Cumhuriyetle birlikte 1924'te *Türk Tarih Encümeni* adını almak suretiyle faaliyetlerine devam etmiştir. Böylece Türk tarihinin kaynaklar ışığında modern yöntemlerle yazılmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak hizmet verecek kurumun

²¹² “...Bizim milletimiz derin, amik bir maziye maliktir. Milletimizin hayatı asarını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin herbirine muadil olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz. Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş; nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unuttur gibi olmuş ve mevcudiyetiyle herhangi bir maksada, neticesi zillet olan, esaret olan, fisebilillâh köle olmaya müncer olan hakîr bir hedefe sürüklenmiştir.” Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, C.II, s.204.

²¹³ Oral, 2006, s. 253.

²¹⁴ Ersanlı, 2013, s.105.

²¹⁵ Düstur, İkinci Tertip, 2. C., Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1330, s.20.

²¹⁶ Oral, 2006, s.175.

başına Abdurrahman Şeref²¹⁷ üyeliklere ise Ali Canip, Yusuf Akçura, Ahmet Refik, Halil Ethem, Necip Asım, Yusuf Behçet, Ahmet Hamit, Niyazi Ramazan ve İbnülemin Mahmut Kemal gibi dönemin önemli isimleri getirilmiştir.²¹⁸ Abdurrahman Şeref'ten sonra başkanlığı devralan Ahmet Refik'le birlikte geleneksel hanedan merkezli tarih yazımından milli tarih yazımına yönelik dönüşümün emareleri görülmeye başlamıştır.²¹⁹ Cumhuriyetle birlikte şekillenen yeni anlayışa rağmen kurumun Türk tarihine yönelik açılımı yine de istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Mükrimin Halil Yinanç kuruma dâhil olduktan sonra M. Fuad Köprülü gibi çalışmalarıyla ön plana çıkan isimlerden biri olmuştur.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte kurumun yayın organı *Türk Tarih Encümeni Mecmuasının* yayın hayatına başlamasıyla arşiv çalışmaları ön plana çıkmaya başlamıştır.1924 itibariyle Osmanlı kronikleri ile Avrupa ile olan diplomatik ilişkilerle ilgili belgelerin yayımına ağırlık verilmiştir. Yine 1925'te belge temini ağırlıklı bir yayın politikası ön plana çıkmış ayrıca yabancı ülkelerdeki Türk tarihiyle ilgili belgelerin satın alınması kurumun önemli çalışmaları arasında yer almıştır. Bütün bunlardaki ortak amaç yapılacak tarih çalışmalarının alt yapısını oluşturmaktır. Kurumun yayın politikaları M. Fuad Köprülü'nün sert muhalefetine sebep olmuştur. Türkiyat Enstitüsü'nün kurulmasının arka planında bu muhalefetin etkili olduğu görülmektedir.²²⁰

Faaliyetlerine Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşuna kadar devam eden kurum beklenilene verememiştir. Türk Tarih Encümeni'nin kapatılmasında hükümet politikalarının ve bu minvalde ortaya konulan tarih anlayışının etkili olduğu söylenebilir. Çünkü tarih döneminin tarih anlayışı konjonktür gereği bilimsel kaygıların ötesinde pragmatik temelde politik bir anlamlar taşımaktaydı. Bu sebeple yönetici kadroların büyük değer atfettikleri yeni tarih tezini tek elden ve kendi kurdukları TTK bünyesinde yürütmek istemeleri daha anlamlı görünmektedir.²²¹

---

²¹⁷ Oral, 2006, s.255.

²¹⁸ Köken, 2002, s.114.

²¹⁹ Can Tankut Esmen, *Tek Parti Tarihçiliğinde Avrupa Hunları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s.57.

²²⁰ Oral, 2006, s.259-262.

²²¹ Esmen, 2016, s.59.

II. Meşrutiyet döneminde Türkçü tarih anlayışıyla çalışmalar yapan kurumlardan biri de *Asar-ı İslamiye Ve Milliye Tedkik Encümeni*'dir. Darülfünun bünyesinde kurulan encümen 1915'te Ziya Gökalp'in yönlendirmesi ile M. Fuad Köprülü tarafından kurulmuştur.²²² Encümen Tarih-i Osmani Encümeni'nin çalışmalarına *bilimsel olmama* temelinde yöneltilen eleştiriler sonucu bir tepki olarak kurulmuştur. Ayrıca Encümenin kurulmasında Tarih-i Osmani Encümeni'nin Osmanlılık düşüncesiyle çalışmalarının odağına Osmanlı hanedanını koymasının dönemin hâkim Türkçü tarih anlayışıyla tezat teşkil etmesi etkili olmuştur. Ali Emiri'nin başkanlığında çalışmalara başlayan kurumun kâtipliğine M.Fuad Köprülü, yönetim kurulu üyeliklerine Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu seçilmiştir. Encümenin diğer üye profillerine bakıldığında tamamen Türkçü isimlerden oluştuğu görülmektedir. Kurum ayrıca *Milli Tettebular Mecmuası* adında kısa ömürlü bir süreli yayın çıkarmayı da başarmıştır.²²³

Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışma sahası sadece tarih olmamakla beraber faaliyette bulunan kurumlardan biri olan *Türkiyat Enstitüsü*, *Asar-ı İslamiye Ve Milliye Tedkik Encümeni*'nin devamıdır.²²⁴ Türkiyat Enstitüsünün ilk müdürü M. Fuad Köprülü olmuştur.²²⁵ Günümüzde de çalışmalarına devam eden kurumun amaçları Enstitü yönetmeliğinde "*Türklüğe ait bilimum marifet şubeleri hakkında tedkikat ve neşriyatta bulunmak ve Türkiye haricinde müessesat-ı mümasile ile tesis-i revabit ederek beynelmilel bir merkez-i ilmî vazifesini ifa etmek maksadıyla...*"²²⁶ şeklinde ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete intikal eden Türk Ocakları milliyetçilik düşüncesinin gelişiminde önemli rolü olan kurumlardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Türk Ocaklarının önemli kültür hizmetlerinden biri Ocak bünyesinde teşkil edilen ve Türk Tarih Kurumu'nun nüvesi olan *Türk Tarihi Tedkik Heyeti*'nin kurulmasıdır.²²⁷ Heyetin kurulma gerekçesi olarak Türk tarih ve medeniyetini bilimsel metotlarla araştırmaktır. Heyet ilk toplantısını Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi başkanlığında gerçekleştirmiştir. Türk tarihi,

²²² Oral, 2006, s.210.

²²³ Göleç, 2010, s.156-157.

²²⁴ Oral, 2006, s.221.

²²⁵ Oral, 2006, s.282.

²²⁶ Köken, 2002, s.114.

²²⁷ Sarıay, 2008, s.355.

dili ve kültürü üzerinde çalışma kararı alan heyet Türk Tarih Tezi doğrultusunda hazırlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eseri de bastırmıştır.²²⁸ 1931’de Türk Ocaklarının kapatılmasıyla hukuki bir niteliği kalmamış, heyetin yerine *Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin* kurulmasıyla birlikte heyetin üyeleri yeni cemiyet bünyesinde çalışmalarına devam etmişlerdir.²²⁹

2.3.2. Türk Tarih Tezi

Türk tarih tezinin tezahür ve evriminde politik ve kültürel anlamda birçok etkiden bahsetmek mümkündür. Yaşanılan dönemin reel politiği hem kişiler ve kurumlar hem de bu kişi ve kurumların ürünü olan politikaların şekillenmesinde birincil öneme haizdir. Osmanlı Devleti’nin son döneminde alınan travmatik mağlubiyetler Türk aydın ve idarecilerinin bilinçaltında kökü çok daha eskilere uzanan bir yok olma, sürülme ve beka kaygısına sebep olmuştur. Bu dramatik süreci bizzat yaşayan yeni Türkiye’nin mimarları Milli Mücadeleyle elde edilen zaferi Lozan’la taçlandırmış olsalar da bu kaygıların dönemin tarih anlayışının şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir.²³⁰

Cumhuriyetin ilanından sonra oluşan meclis aritmetiği ve akabinde cereyan eden gelişmeler yapılacak inkılaplara yönelik olası muhalefetin önüne geçmiştir. Bu durum birçok yeniliğin yapılmasında etkili olduğu gibi Türk Tarih Tezi’nin ortaya çıktığı koşulları şekillendiren etmenlerden biri olmuştur. Oluşan görece uygun koşullara paralel olarak Türk inkılabının seküler, pozitivist karakterine uygun Osmanlı merkezli tarih anlayışının yıkılıp, milliyetçi ve laik paradigma ekseninde yeni anlayışın ikame edilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu süreçte belli bir tecrübe birikimine ulaşmış, kurumlar vasıtasıyla Türk Tarih Tezi somut olarak ortaya konulmuştur.

Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyete intikal eden tarih anlayışı, Cumhuriyetin ilk yıllarında (1930’lar) hem kurumsal hem de anlayış olarak büyük oranda süreklilik göstermektedir. 1930’larakadarki çalışmalar esasında Türk Tarih Tezi olarak adlandırılan yeni yaklaşımın hazırlığı ve alt yapısı niteliği

²²⁸ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-Kemalizm*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.245., Köken, 2002, s.118., Sarımay, 2008, s. 355.

²²⁹ Köken, 2002, s.118.

²³⁰ Esmen, 2016, s.69.

taşımaktadır. Bu süreçte askeri ve diplomatik mücadeleyle eşgüdümlü olarak tarih de kendine takdir edilen misyonu kusursuz bir şekilde yerine getirmiştir. Mütareke ve barış görüşmelerinin yapıldığı dönemde dahi devam eden bu çalışmaların temel amacı verilen mücadeleye siyasi ve tarihi zeminde meşruiyet sağlamak olmuştur. Tarih alanında yapılan bu çalışmalar askeri ve diplomatik mücadelenin tamamlayıcı bir unsuru olarak kabul görmüştür.

Bu yeni geçmiş kurgusu doğrultusunda *Matbuat Müdüriyet-iUmumiyesi*, *Telif ve Tercüme Heyeti* gibi kurumlar oluşturulmuştur. *Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi* tarafından Lozan görüşmeleri sırasında Türk tezlerinin meşruluğunu tüm dünyaya duyurmaya yönelik olarak *Pontus Meselesi* adında bir kitap bastırılmıştır. Ana hatlarıyla kitap Anadolu'daki Türk varlığını Selçuklu öncesine götürerek Anadolu'nun Türklüğü üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla biraz sonra resmi teze dönüşecek olan yaklaşımın burada kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.²³¹ Milli Mücadeleyi taçlandırarak diplomatik sürecin en önemli aşaması olan Lozan görüşmelerinde Yunan temsilcisi Venizelos'un Anadolu'nun tarihsel geçmişini Yunanlılarla ilişkilendirmesi üzerine Türk tarafı yine Anadolu tarihini Türklere dayandırmak suretiyle karşı teze masaya oturmuştur. Bu bağlamda Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarını kuranların yani Hititlerin ve Sümerlerin Türk kökenli oldukları savı ortaya atılarak Türklerin bu coğrafyanın kültürel ve etnik olarak gerçek mirasçıları olduğu tezi işlenmiştir. Devletin genel politik yaklaşımını ortaya koyan bu tür yayınların sayısı ilerleyen dönemde de artmaya devam etmiştir. Daha çok tarihin politik bir argüman olarak kabul gördüğü ve Türk Tarih Tezi'nin temel yaklaşımının izlerini taşıyan bu çalışmalar dünya kamuoyuna yönelik birer mesaj kaygısı taşımaktadır.

Türk Tarih Tezi'nin gerçek manada vücut bulduğu 1930'lu yıllara kadarki bu *geçiş* döneminde milliyetçi tarih anlayışının oluşumundaki önemli kurumlarından biri de CHP bünyesine katıldığı döneme kadar faaliyetlerini sürdüren Türk Ocaklarıdır. Yayın organı olan Türk Yurdu'nun logosunun altında

---

²³¹ Göleç, 2010, s.170.

yazdığı gibi “*Türklerin faidesine çalışır*” düsturunu şiar edinen Ocak Türklük bilincinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.²³²

Türk Ocaklarının 10 Nisan 1931 tarihinde kapatılmasıyla *Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyetinin* adı *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* olarak değiştirilmiştir. Cemiyetin programının hazırlanmasında M. Kemal’in belirleyici biri rolü olmuştur. Bu çerçevede cemiyetten beklenen Türk tarihini yeni yaklaşıma uygun olarak yeniden yazmaktır. Ayrıca cemiyet *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* adı altında yeni oluşuma gitmek suretiyle Türkçenin diğer dünya dillerinin inkişafındaki etkisini ortaya koyma adına Türkçe ile Hint-Avrupa dillerini karşılaştıran bir çalışmayla da mükellef tutulmuştur. Ayrıca Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti *Türk Tarihinin Ana Hatlarını* yazmakla görevlendirilmiştir. Bu maksatla Cemiyet eserin yeniden gözden geçirilmiş halini *Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal*’ı ortaya çıkarmıştır.²³³ Ardından ise 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında *Birinci Türk Tarih Kongresi* olarak anılacak olan esasında öğretmenleri eğitime amacına yönelik olan bu toplantıyı düzenleyecektir. Türk Tarih Tezi’nin özü 1929-1931 döneminde büyük oranda şekillenmişti. Burada tezin resmi bir şekilde geniş kapsamlı tanıtılması temel amaç olarak ön plana çıkmıştır.²³⁴ Afet İnan’ın tafsilatlı olarak tanıtımını yaptığı Türk Tarih Tezi’ne göre; Türklerin muhteşem ve çok eski bir ırk olduğu ileri sürülmektedir. İnan’a göre Türkler kökleri birlerce yıl öncesine ve Orta Asya’ya uzanan brakisefal bir millettir. Orta Asya’da büyük bir medeniyet kuran Türkler coğrafi koşulların değişimiyle beraber anayurttan ayrılarak çeşitli bölgelere göç etmişlerdir.

Bu dönemde ırk kavramına yüklenen anlam etnik olmaktan ziyade antropolojik bir değer taşımaktadır. Antropolojik olarak Türk ırkına yönelik atıflar daha çok refleksif bir bağlamda, Batı’nın geleneksel önyargılarına karşın içe değil dışa dönük bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²³⁵ Bu amaçlarla dönemin tarih anlayışında Türklerin Asya geçmişine yoğun vurgu yapılırken romantik bir

²³² Firdevs Gümüşoğlu, “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.270.

²³³ Çağaptay, 2002, s.246.

²³⁴ Eranlı, 2013, s.139.

²³⁵ Durgun, 2014, s.112., Ayrıca 1937 yılında 64000 kişi üzerinde dünyanın o güne kadarki en büyük antropolojik anket çalışması yapılmış, hiçbir etnik ayırım yapılmaksızın yapılan anket sonucu Türkiye nüfusunun %75’i brakisefal kafatasına sahip çıkmıştır. Sonuçta Türklerin antropolojik olarak Avrupa toplumlarıyla antropolojik bağlamda bir fark olmadığı ortaya çıkmış, Batı’nın asılsız iddiaları bilimsel olarak çürütülmüştür.

dille destansı bir anlatı ön plana çıkarılmıştır.²³⁶ Bu dönemde Batı'daki Türk düşmanlığının dışavurumu olan menfi iddialara karşılık tarihsel gerçekliğe uygun yeni bir Türk imgesi inşa edilmiştir. Bu bağlamda medeniyetin teritoryal merkezine Orta Asya'yı koyan dönemin tarih anlayışına göre; bütün medeniyetlerin membaı Orta Asya olup uygarlık Türkler vasıtasıyla farklı coğrafyalara yayılmıştır. Orta Asya böylece Türklerin anavatanı ve medeniyetin beşiği olarak tezin en önemli imgelerinden biri olarak ön plana çıkarılmıştır.²³⁷ Bu durum aynı zamanda Türklerin medeni geçmişinin tam olarak ortaya konulmasına yönelik olarak Türklerin İslamiyet öncesi tarihine ilgiyi de artıracaktır. Özellikle vurgulanan ırksal özelliklerin dönemin ruhuna uygun şekilde romantik söylemden öte, bilimsel olarak ispat edilmesi için arkeoloji ve antropoloji, tezle birlikte popüler olan iki bilim dalı haline gelmiştir. Türkiye'de bu iki alana yönelik teveccühün arka planında Türklerin tarih öncesi geçmişini bilimsel ve seküler bir çerçevede ortaya koyma, dolayısıyla Osmanlı mirası din eksenli tarih anlayışının yerine milli tarihi ikame etme çabaları yatmaktadır.

Görüldüğü gibi Türk Tarih Tezi merkezine Türklüğü koyan bir tarih anlatısı sunmaktadır. Türklüğü ve Türklüğün sahip olduğu değerleri yücelten bir söylem olarak ön plana çıkan tezde tarihin *tarihten evvelki zamanlar* ve *tarih zamanları* olarak ikiye ayrıldığı ayrıca Türklerin tarihinin cilalı taş devrine kadar götürüldüğü görülmektedir. Türklerin kökenlerine yönelik tezde göze çarpan bir diğer önemli husus ise, Türklerin anayurttan kuraklık sebebiyle farklı bölgelere göç ettiği vurgusudur. Bunlarla birlikte Türklerin medeniyetler kurmuş bir millet olduğu tezde vurgulanan ana tema olarak görülmektedir.²³⁸

Tez, özünde üç temel önerme barındırmaktadır. Birincisi Türkler kökleri Orta Asya'ya uzanan Hint-Avrupalılar dâhil tüm brakisefal milletlerin atalarıdır. İkincisi göç ettikleri bölgelerdeki uygarlıkları meydana getirenler Türklerdir ve

²³⁶ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek-Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi (1925 - 1939)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.56-57.

²³⁷ Erken Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışında Misakımilli ile belirlenen sınırların çok ötesine, Orta Asya'ya yapılan yoğun vurgu yeni Türk devletinin dış politikasıyla tezat oluşturuyor, yayılmacı bir içerik taşıyor gibi görünmesine rağmen esasında Osmanlı sınırlarının aşılması ve teokratik söylemin terk edilmesi amacı taşımaktadır.

²³⁸ Şefik Taylan Akman, "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", *Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1., 2011, s.98.

üçüncü olarak, Anadolu'nun en eski uygarlıklarını meydana getirenler Türklerdir yani Anadolu Türklerin anavatanıdır.²³⁹

Türk Tarih Tezi çerçevesinde ortaya çıkan bu yaklaşım içte ve dışta ortaya atılan birçok iddiaya cevap niteliği taşıdığı kadar aynı zamanda çeşitli hedefleri olan pragmatik bir anlayışı da temsil etmektedir. Tezin iç politikaya yönelik yaklaşımının özünde toplumu ortak kültürel değerler etrafında birleştirmek suretiyle *millet şuurunu* uyandırmak yatmaktadır. Aynı zamanda uzun süren savaşlardan aldığı mağlubiyetler sonucu yıkılan imparatorluğun bakiyesi olan Türk milletinin özellikle aydın sınıfının Avrupa karşısında tezahür eden aşağılık duygusunun yıkılarak topluma öz güven ve *milli kimlik* aşılacak tezin en önemli hedeflerindedir. Dışa karşı ise, Türk milletinin medeniyet oluşturamamış barbar bir topluluk olduğu yönündeki asılsız iddialara cevap niteliği taşımasının yanında emperyalist güçlere Anadolu'nun kadim Türk yurdu olduğu mesajı verilmektedir.²⁴⁰ Tezin söz konusu iddialarını somut olarak ortaya koymak adına arkeoloji ve antropoloji gibi bilim dallarına politik misyonlar yüklenmiştir.

Arkeolojinin tarihi daha eskilere uzanmakla birlikte ancak 19. yüzyıl itibariyle bir bilim vasfı kazanabilmiştir. Arkeolojiye olan ilgi salt bir bilim dalının gelişim sürecinden ziyade çok daha komplike bir arka plana sahiptir. Batının doğu toplumlarına yönelik alışlagelmiş emperyalist politikalarıyla eş zamanlı gelişen Darwinizm ile ortaya çıkan üstün-aşağı ırk tasnifleri Avrupa'nın tek taraflı oluşturmuş olduğu üstünlük iddialarını temellendirmede kullanılmıştır. Arkeolojik verilerle desteklenen bu yaklaşım Avrupalıların dünyanın diğer bölgelerine yönelik sömürgecilik faaliyetlerini meşrulaştıran bir argümana dönüşmüştür.²⁴¹

Batı'dakinin aksine Türkiye gibi ulus-devlet yapılarının arkeolojik çalışmalara çok daha farklı misyonlar yüklediği görülmektedir. Ulus-devlet yapılarının kurguladığı tarih arkeoloji sayesinde tarih öncesi döneme kadar uzanmış dolayısıyla kendi meşru varlığına tarihsel dayanak oluşturmuştur. Bunun da pratik alanda karşılığı toplumsal dayanışmanın, öz güvenin artması nihayetinde

²³⁹ Çağaptay, 2002, s.246.

²⁴⁰ Şimşek, 2012,s.5., Köken, 2002, s.84.

²⁴¹ Emine Erden Kaya, "Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Irk ve Irkçılık (1923-1938)", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.2, S.3, 2015, s.25.

iktidarın meşruluğunu tesis edilmesi olmuştur. Türkiye’de bu minvalde gelişen arkeoloji çalışmaları bu dönemde büyük yoğunluk kazanmış, özellikle yabancı uzmanların kazı çalışmaları sonrası birçok tarihi eser gün yüzüne çıkarılmıştır. 1936 yılına gelindiğinde arkeolojiye verilen önem sonucu bu alandaki çalışmalarda Türk arkeologlar görülmeye başlamıştır. Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyir Koşay yaptıkları kazılarla çok kıymetli eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu eserlerin çıkarılması kadar korunup sergilenmesi de çok mühim bir mesele olması sebebiyle Osmanlıdan intikal eden müzelerin yanında yeni müzelerin kurulmasına ağırlık verilmiş,²⁴² bu süreçte açılan Topkapı Sarayı ilk müze olma özelliği taşımaktadır. Bunun dışında müzecilik alanındaki çalışmalar, Konya’daki Mevlana Dergâhı ve Türbesinin müze kapsamına alınması, İstanbul’da Resim ve Heykel Müzesinin açılması, Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmesi sayılabilir. 1928’de resmi açılışı gerçekleşen Etnografya Müzesiyle ulusal müzecilikte önemli bir aşama kaydedilmiş, hemen hemen bütün il merkezlerinde müzeler açılmıştır. Müzecilik alanındaki bu çalışmalar sayesinde kültür mirası yok olmaktan kurtarılarak önemli ölçüde korunabilmiştir.²⁴³

Arkeoloji ve antropoloji çalışmalarının büyük öneme sahip olmasına rağmen bu alanlarda yeterli yetişmiş uzman bulunmadığı için bu dallarda eğitim görmek amacıyla Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiş, bunun yanında İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi bünyesinde Arkeoloji bölümü açılmıştır. M. Kemal Türk milletinin medeni yönünün gün yüzüne çıkarılması gibi bir amaçla başlayan arkeoloji çalışmaları ve çıkarılan eserlerin korunmasını milli bir görev olarak telakki etmiştir.²⁴⁴ M. Kemal’in 1936 yılında yaptığı bir konuşmada “*bu eserler hepimizin ulusal, müşterek malıdır. Onun için bu eserleri yıkılmaktan, harap olmaktan, yabancı ellere ve emellere geçmekten korumak her Türk için vazifedir*”²⁴⁵ diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. Onun yeni kültür ve tarih politikaları kapsamındaki hedefi Türk milletinin Anadolu coğrafyasındaki kültürel

²⁴² Osmanlıda 19. yüzyılın ikinci yarısında itibaren bazı müze çalışmalarının başladığı görülmektedir. 1869’da *Asar-ı Atika Nizamnamesinin* yürürlüğe girmesi ve 1882’de *Müze-i Hümayun* binasının inşa edilerek bazı eserlerin sergilenmesi bu alanda yapılan çalışmalara örnek teşkil etmektedir. Uluskan, 2010, s.271.

²⁴³ Uluskan, 2010, s.271-285

²⁴⁴ Uluskan, 2010, s.274.

²⁴⁵ *Son Posta*, 10 Ocak 1936, s.2., Aktaran; Uluskan, 2010, s.274.

varlığına somut dayanaklar oluşturmak ve topluma bu konuda bilinç aşılmasıdır.²⁴⁶

Refleksif ve pragmatik bir yaklaşım temelinde şekillenen tezin söz konusu iddialarını bilimsel olarak ortaya koymak maksadıyla tarih araştırmalarına çok değerli veriler sağlayan arkeoloji ve antropoloji çalışmalarına büyük önem verilmiştir. Türk medeniyetinin tarihi ve coğrafi boyutlarıyla araştırılması gerektiğini düşünen M. Kemal bu alanlardaki çalışmaların kurumsal bir karakter kazanmasına öncülük etmiştir. Cumhuriyetle birlikte bu çalışmaların büyük ivme kazanmış olsa da bu çalışmaların başlaması Osmanlının son dönemine kadar uzanmaktadır. Cumhuriyetle birlikte kurumsal ve kadro bağlamında süreklilik gösteren müzecilik çalışmaları 1920'lerden itibaren de Osmanlı dönemi birikimiyle yoluna devam etmiştir. Kişi ve kurumlarda gözlemlenen bu süreklilik müzecilik faaliyetlerine yüklenen misyon noktasında farklılık göstermektedir. II. Abdülhamit devrinde Osmanlının güç ve ihtişamını göstermekle mükellef olan müzecilik II. Meşrutiyetle birlikte pragmatik yönü daha da ağır basan bir anlayışa evrilmiş, dönemin aydın ve idarecilerinin modernleşme araçlarından biri olarak kabul görmüştür. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise yeni rejimin kültür politikalarıyla eşgüdümlü olarak yeni tarih kurgusuna uygun geçmişe yönelik zihinlerde oluşturulacak imgelem için önemli bir araç olmuştur.²⁴⁷

Erken Cumhuriyet Dönemi kültür politikalarının her aşamasında siyasal düzlemde yaşanan rejim değişikliğinin izlerini görmek mümkündür. Bu süreçte atılan her adım çağdaş bir gelecek tasavvuru kurgularken eşzamanlı olarak geçmişten yani Osmanlı mirasından kopuşu da simgelemektedir. Bu bazen doğrudan yapıldığı gibi bazen de belli semboller üzerinden dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Müzecilik çalışmalarının her aşamasında da bu durumu görmek mümkündür. Osmanlının siyasi ve kültürel anlamda izlerinin silinmesi noktasında müzecilik çalışmalarını kendine biçilen misyonu kusursuz tatbik ettiği görülmektedir. Örneğin; Topkapı Sarayı'nın yani Osmanlı Devleti'nin siyasi merkezi olan bir kurumun müzeye dönüştürülmesi sadece kültürel çerçeveden bakıldığında sıradan idari bir tasarruf gibi telakki edilebilir. Fakat olaya siyasi iktidar ve onun kültür politikaları bağlamında bakıldığında, eski rejimin izlerinin

²⁴⁶ Uluskan, 2010, s.274.

²⁴⁷ Göleç, 2010, s.334.

silinmesi ve sarayın müze olarak halka açılması kamuoyu nazarında farklı bir algı oluşturulmasına yönelik olduğu görülecektir.

Bu süreçte Ankara merkezli yürütülen müzecilik çalışmalarını da bu minvalde değerlendirme zorunluluğu vardır. Ankara'nın milli mücadelenin merkezi olması ve daha sonra başkent olması hızla yükselmesini aynı zamanda İstanbul'un zamanla gözden düşmesine neden olmuştur. Bu, Osmanlı Devleti'nin siyasal merkezi yerine yeni Türk devletinin başkentini siyasal olduğu kadar aynı zamanda kültürel anlamda da ön plana çıkarma kaygısı olarak okunabilir. Özellikle Etnografya müzesinin Ankara'da özellikle de Namazgah Tepesi gibi bayram namazlarının kılındığı, yağmur dualarının yapıldığı ve Milli Mücadele döneminde dini merasimlerin yapıldığı bir yerinde kurulması hep bu çabanın müşahhas göstergesidir.²⁴⁸

Cumhuriyetle birlikte Arkeoloji çalışmalarına paralel olarak ulusal kimliğinin tespitine yönelik antropoloji çalışmalarına da büyük destek verilmiştir. Bu amaçla 1925 yılında Antropolojik Araştırmalar Merkezi kurulmuş ve kurum Türk Antropoloji Mecmuasını çıkararak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu süreçte yoğun olarak Türk insanının morfolojik özelliklerinin tespitine yönelik antropometrik ölçümler ve benzeri çalışmalar yapılmıştır. 1930'larda yoğunlaşan bu çalışmalar üzerinde dünyada ırklar ve ırkların sınıflandırılmasına yönelik çalışmaların büyük etkisi olduğu görülmektedir. Şevket Aziz Kansu'nun 1932'de Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki sunumunda ırk meselesine değinmesi,²⁴⁹ ardından Afet İnan'ın ve hocası olan E.Pittard'ın çalışmaları konuyla ilgili ön plana çıkan çalışmalar olmuştur. Milliyetçiliğin yükseldiği bir dönemde Türk Tarih Tezi kapsamında yapılan bu çalışmaların ortak amacı Türk ırkının karakteristiğinin belirlenmesi, Türk milletinin çok eski çağlardan itibaren dünya tarihi içindeki yerini belirlemek ve Türklerin medeni bir millet olduğunu bilimsel olarak ortaya koymaktır.²⁵⁰

Türkiye'de, 1930'larda artış gösteren antropolojik tetkik ve çalışmalarda gözlemlenen Türk ırkının yüceltilmesi gibi batıdaki ırkçı yaklaşımları refere eden

²⁴⁸ Osman Aksoy, *Etnografya Müzesi Rehberi*, İstanbul, 1980, s.5.

²⁴⁹ Şevket Aziz Kansu, "Türklerin Antropolojisi", *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.275.

²⁵⁰ Kaya, 2015, s.30.

bir yaklaşımın sergilenmesi salt ırkçılık olarak telakki edilmesi mümkün gözükmemektedir. Türk ırkının etnik kökenine yönelik merak klasik ırkçılığın aksine üstün-aşağı ırk gibi biyolojik kategoriler barındırmamaktadır. Türklerin müspet yönlerine yönelik yoğun vurgu esasında imparatorluk bakiyesi üzerine inşa edilen ulus-devletin milleti bu bağlamda yeniden tanımlayarak ve millete bu paradigma ekseninde yeni bir kimlik kazandırmayı hedeflemektir. Türklerin brakisefal beyaz ırka mensup olduğunun ispat edilmesine yönelik çabalar ırkçılıktan ziyade Türklere yönelik aşağı ırk iddialarının bilimsel temelde çürütülmesi amacı taşımaktadır. Ayrıca milletin ırkla farkının çok da ayırt edilemediği dönemin Türkiye'sinde farklı etnik kimlikler ortak vatandaşlık paydasında hukuki temelde, ayrıştırıcı ve dışlayıcı olmaktan ziyade birleştirici ve kaynaştırıcı bir çerçevede tanımlanmıştır. Batı'daki gayri insani ırkçılık uygulamaları Türkiye'de görülmemiştir.²⁵¹

2.3.3. Kongreler

Türk Tarih Tezinin somut olarak ortaya konulduğu ilk kongre 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır. Kongre tezi pratiğe aktarmakla mükellef olan öğretmenlere tezin tanıtılması ve çağdaş ders kitapları hazırlamak amacıyla toplanmış olsa da toplantının içeriğinin toplantının mahiyetini aşarak derin mevzulara değinmesi ileride kongrenin Birinci Türk Tarih Kongresi olarak anılmasını sebep olmuştur.²⁵²

Kongrenin katılımcılarının önemli bir kısmı öğretmenlerden meydana gelmiştir. Kongreye katılanların 198 ortaokul ve lise öğretmeni, 18 üniversite profesörü ve asistanı, önemli bir bölümü de milletvekili olan 25 TTK üyesidir.²⁵³ Bunlardan 33 kişi aktif olarak tartışmalara katılmış, 15 kişi ise kongrede bildiri sunmuştur.²⁵⁴ Kongrenin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt böyle bir kongreye niçin gerek duyulduğunu yani kongrenin amacını şu sözlerle açıklamıştır: *“Bu seneden itibaren mekteplerimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre, tenevvür ve tenvir maksadı ile muhtelif bahisleri ve tedris usul ve kaideleri*

²⁵¹ Kaya, 2015, s.56-57.

²⁵² Uluskan, 2010, s.258.

²⁵³ Ersanlı, 2013, s.139.

²⁵⁴ Köken, 2002, s.131., Ersanlı, 2013, s.139.

*hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak ve önümüzdeki seneler için tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu kongreyi tertip ettik.”*²⁵⁵

Konuşmasının devamında tarihin, toplumun kendi tarihi ve kültürel varlığını tanımasındaki önemine vurgu yapan Bozkurt milli terbiyede tarihin önemli bir işleve sahip olduğunu, eski tarih kitaplarının Türk Tarih Tezi ile ortaya konulan yaklaşımdan çok uzak olduğunu, çoğunun tarihsel gerçeklikle örtüşmeyen, Türklerin medeni yönünü inkâr eden önyargılı çeviri kitapları olduğunu ifade etmiştir. Bir anlamda Türk Tarih Tezi'ne uygun kitapların yazılması gerektiğini savunmuştur.²⁵⁶ Ayrıca Türklerin Avrupalılardan çok daha önce tarih sahnesine çıktığını bu zaman farkının yaklaşık 5000 yıl olduğunu iddia etmiştir. Konuşmasını siyasi otoritenin tarih eğitiminden beklentisinin esasında milli eğitim olduğunu ifade ederek bitirmiştir.²⁵⁷

Kongrede sunulan bildirilere bakıldığında tezin ağırlık merkezini oluşturan bazı konu başlıklarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bunların başında tarih öncesi ve tarih devirlerine ait kaynakların nasıl kullanılacağı meselesi gelmektedir. Tezin ortaya çıkmasında etkili olan özellikle dış sebeplere karşı Türk ırkının tarihsel varlığının kaynaklara dayalı olarak tarih öncesi devirlere kadar götürülmesi büyük önem arz etmekteydi. Çünkü kongredeki genel eğilim Türklerin tarihinin eskiliği noktasında yoğunlaşmaktaydı. İşte bu noktada bu kadim tarihin kaynaklara dayalı olarak ortaya çıkarılması dolayısıyla Türk milletinin eskiliği ve mükemmelliğinin ortaya konulması, asılsız iddiaların çürütülmesi gerekliliğiydi.²⁵⁸ Fakat özellikle tarih öncesi döneme ait kaynak sıkıntısı da bilinen bir gerçektir. Ayrıca kullanılan kaynakların büyük çoğunluğu ikincil kaynaklardan meydana gelmekteydi. Buradaki esas mesele tez kapsamındaki görüşleri temellendirecek ikna edici bir yaklaşımın kaynaklarla

²⁵⁵ I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.5.

²⁵⁶ Köken, 2002, s.132.

²⁵⁷ Ersanlı, 2013, s.141.

²⁵⁸ Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih ve İşaretler”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.49.

ortaya konulmasının gerekliliğiydi. Bu sebeple ortaya çıkan tartışma Afet İnan, M. Fuad Köprülü ve Hasan Cemil Çambel arasında devam etmiştir.²⁵⁹

Açış konuşmasının akabinde Afet İnan *Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde* adlı daha çok romantizm izleri taşıyan kongredeki ilk bildiriye sunmuştur.²⁶⁰ Daha çok ikincil kaynakları kullanan Afet İnan ana hatlarıyla Türklerin ilk yurdunun Orta Asya olduğunu ve Türklerin burada en az 9000 yıl önce kültür sahibi bir ırk olarak yaşadıklarını ifade etmiştir. Tezle şekillenen yeni tarih anlayışının Batının iddialarına bilimsel zeminde cevap niteliği taşıması hasebiyle kongrede en ciddi Batı eleştirisini yapan isim Afet İnan olmuştur. Tebliğinde Avrupalıların tarihi devirlerin başında iptidai koşullarda yaşadıklarını hatta modern insana dahi evirilemediklerini, Orta Asya’da ise çok gelişmiş bir uygarlığın var olduğunu iddia etmiştir. Burada Afet İnan’ın düşüncelerinin arka planında Batı’nın Türklere yönelik düşmanca yaklaşımının Türk aydın ve siyasetçisinde meydana getirdiği ruh halinin dışavurumunu gözlemlemek mümkündür. Bu yaklaşıma Köprülü’nün itirazı kaynaklar ekseninde olmuştur. Köprülü’ye göre; kullanılan kaynaklar konunun izahında yetersizdir. Yani bu kaynaklarla konunun aydınlığa kavuşturulamayacağını, bu boşluğun ancak Çin kaynaklarıyla doldurabileceğini ifade etmiştir. Köprülü’nün bilimsel kaygılarından kaynaklanan muhalefeti dönemin görece yoğun siyasi atmosferinde gerçek manada anlayamamıştır.²⁶¹

Türklerin Orta Asya’dan göçleri bilinen bir gerçeklik olmasına rağmen Birinci Türk Tarih Kongresi’nde Türklerin Anayurttan göç sebepleri ekseninde de ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi Arsal ve Reşit Galip arasında şekillenen tartışmalarda göçlerin sebepleri çeşitli şekillerde ispat edilmeye çalışılmıştır.

Kongrede *Türk Irkı ve Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Bakış* adlı bildiri sunan Reşit Galip *ırk* konusundaki görüşlerini açıkladıktan sonra, birçok yabancı kaynağa dayanarak anayurdun tarih öncesi dönemden beri iklim değişikliğine

²⁵⁹ Köken, 2002, s.133., Ersanlı, 2013, s.141.

²⁶⁰ Afet İnan, “Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde”, *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.18-41.

²⁶¹ Ersanlı, 2013, s.158.

maruz kaldığını, kuraklığın tarihi devirlerde de sürdüğüne dikkat çekmiştir.²⁶² Bu sebeple ortaya çıkan göç hareketleri neticesinde Türklerin batıya yöneldiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla da Anadolu ve Akdeniz uygarlıkları kuranların Türkler olduğunu ileri sürmüştür. Zeki Velidi Togan, Reşit Galip'in Türkistan'daki kuraklıkla ilgili iddialarına karşılık sert eleştirilerde bulunmuştur.²⁶³ Orta Asya'da kum altında kaldığı iddia edilen şehirlerle ilgili bilgilerin gerçek olmadığını ifade etmiştir.²⁶⁴ Zeki Velidi'nin söylediklerinde ısrarcılığını sürdürmesi üzerine Reşit Galip eleştirilerini kaynaklar üzerinden sürdürmüş, Zeki Velidi'nin okumadığı kitapları kaynak olarak gösterdiğini iddia etmiştir.²⁶⁵ Sadri Maksudi de aynı ekseninde Zeki Velidi'ye eleştiriler yönelten başka bir isim olmuştur.²⁶⁶

Kongrenin önemli konu başlıklarından biri de Türk dili merkezli tartışmalar olmuştur. Tartışmaların özünü bazı tarihçilerin Türk dilinin tüm dillerin kaynağını ve esasını teşkil ettiği yönündeki görüşleri oluşturmuştur. Bunun yanında başka bir grup tarihçi ise Hint-Avrupa gibi gruplandırmaların ırka yönelik gruplandırmalar olduğu dolayısıyla dile yönelik böyle bir tasnifin yanlışlığını savunmuşlardır. Özetle tartışma *dil ve ırkın tarih yazımındaki konumu* üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁶⁷ Konuyla ilgili tartışmanın önemli taraflarından biri olan Samih Rifat Çince ve Avrupa dillerindeki birçok kelimenin kökeninin Türkçe olduğunu kaynak göstermeksizin ispat etmeye çalışmıştır.²⁶⁸ Kongre sürecinde ciddi eleştiriler alan bu yaklaşımda en fazla eleştiri konusu olan Türkçe kelimelerin kaynakları ve kökenleri ile ilgili tezlerdir. Örneğin; Ahmet Caferoğlu bu söz konusu kelimelerin bir kısmının Farsça olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁹

Bir diğer önemli tartışma konusu ise dönemin ders kitaplarına yönelik eleştirilerdir. Dönemin tarih ders kitaplarına yönelik eleştiriler esasında

²⁶² Reşit Galip, "Türk Irkı ve Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Bakış", *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.99-193.

²⁶³ *Birinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Zabıtları, Konferanslar, Münakaşalar*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s.177.

²⁶⁴ *Birinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Zabıtları, Konferanslar, Münakaşalar*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s.373.

²⁶⁵ *Birinci Türk Tarih Kongresi*, s.177-193.

²⁶⁶ *Birinci Türk Tarih Kongresi*, s.389-397.

²⁶⁷ Ersanlı, 2013, s.144.

²⁶⁸ Samih Rifat, "Türkçe ve Diğer Lisanlar Arasındaki İrtibatlar", *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.52-78.

²⁶⁹ *Birinci Türk Tarih Kongresi*, s.83.

kongredeki tartışma konularıyla örtüştüğü görülmektedir.²⁷⁰ Eleştirilerin esasını Mısır ve Sümer gibi uygarlıkların oluşumunda Türklerin etkisi yönündeki iddialar oluşturmuştur. Bu bağlamda Avram Galanti, Yusuf Akçura ve Fazıl Nazmi Bey gibi isimler konuyla ilgili eleştirilerini dile getirmişlerdir. Bunun dışında kitapların pedagojik boyutlarıyla ilgili eleştiriler bildirilerde yer bulmuştur.

Dönemin tarih ders kitaplarına metodolojik ve ideolojik anlamda eleştiriler yönelten isimlerden biri olan Yusuf Akçura, ders kitaplarının şekil olarak değiştiğini fakat modern olmayan geleneksel tarih yazım anlayışının devam ettiğini, modern metotlarla yeniden yazılması gerektiğini savunmuştur. Konuşmasının devamında ders kitaplarında genel anlamda Avrupa'nın Türklere yönelik olumsuz bakış açısının hâkim olduğunu bu çerçevede tarihsel gerçekliğe uygun olarak modern metotlarla ders kitaplarının gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁷¹

Kongrede ön plana çıkan tartışma konuları dışında farklı konuların da gündeme geldiği görülmektedir. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildiriler ve bu bildiriler temelinde gelişen tartışmalar Türk Tarih Tezini destekler ve açıklar nitelikte tezahür etmiştir. Kongrede genel anlamda duygusallık ve milli coşkunluk kongrenin her aşamasında kendini göstermiştir. Kongre katılımcılarının tamamı yurt içinden seçilmiş, özellikle doğrudan Osmanlıyı hedef alan bir bildiri sunulmamıştır. Kongrede siyasi kaygıların belirgin biçimde hâkim olması sebebiyle ciddi bir tenkitle karşılaşmamıştır. Bilimsel kaygıları yansıtan tenkitler ise yine aynı siyasi saikler sebebiyle ciddi muhalefete maruz kalmıştır. Kısaca tarihin siyasal yaşamın pragmatik bir argümanı olarak kabul görmesi sebebiyle kongrede ulusal bilicinin oluşması ve milli bir tarih anlayışının yerleştirilmesi esas amaç olarak ön plana çıkmıştır.

Türk Tarih Kurumu birinci kongreden sonra tarih alanında yapılan çalışmaların bilim dünyasının görüşlerine sunulması ve bilimsel yönden değerlendirilmesine yönelik olarak 20 Eylül 1937'de altı gün sürecek olan İkinci Türk Tarih Kongresini düzenlemiştir. Katılımcı profillerine bakıldığında büyük

²⁷⁰ Ersanlı, 2013, s.145.

²⁷¹ Yusuf Akçura, "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair", *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.596-597.

çoğunluğun akademisyenlerden bunların da yarısından fazlasının yurtdışı katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Böylece uluslararası bir karakter kazanan kongrenin belli uzmanlık alanlarıyla sınırlandırıldığı görülmektedir. Arkeoloji, antropoloji ve dil bilim esas alanlar olarak ön plana çıkmıştır. Kongrede sunulan bildirilerin çoğu arkeolojiye yani tarih öncesi dönemlere ayrılmıştır. Özellikle arkeolojiye yönelik ilginin kaynağını ulus-devlet yapısının toplumu kolektif bir kültürel yapıya dönüştürme amacıyla aramak gerekmektedir. Çünkü arkeoloji milletin kimliğini somut olarak tanımlama potansiyeline sahiptir.²⁷²

Kongre Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın açış konuşmasıyla başlamıştır. Arıkan konuşmasında özetle, Türk Tarih Kurumu'nun amaçlarını, kurumun yapacağı çalışmaların bilimsel verilere dayandırılacağını, özellikle arkeoloji fiziki antropoloji ve eski dillerin incelenmesinde pozitif bilimlerin yöntemlerinin esas alınacağını dolayısıyla Türk Tarih Tezi'nin doğruluğunun kanıtlanacağını ifade etmiştir.²⁷³ Dolayısıyla kongrenin *bilimselci* yaklaşımı kongrenin başında kendini göstermiştir.²⁷⁴ Kongrede sunulan tebliğlere bakıldığında tematik olarak bildirileri tasnif etmek mümkündür. Bu minvalde ilk dikkati çeken arkeoloji ve antropoloji temalı tebliğlerdir. 91 tebliğden 52 tanesi bu alanlarla ilgilidir. Hititler, Sümerler, Etrüksler gibi Türklükle ilişkilendirilen bu uygarlıklarla ilgili arkeolojik kazılar bu tebliğlerin esasını oluşturmuştur. İkinci bir grup olarak Türklerin özellikleri ve Türklerin medeni yönüne yönelik metinler gösterilebilir. Bu kategoriyle ilgili kongreye 14 bildiri sunulmuştur. Tezin en başından beri savunulan ana önermelerden biri kuşkusuz Türklerin müttekâmil bir millet olduğu, Anavatan Orta Asya'dan gelerek birçok yerde büyük medeniyetler kurduğudur. Bu durum kongrede sunulan metinlerde özellikle vurgulanan konuların başında gelmiştir. Kongreyi birinci kongreden ayıran önemli farklardan biri de Osmanlıya çok daha fazla yer verilmesidir. Kongrede sunulan tebliğlerin 13 tanesi Osmanlı ve Selçuklularla ilgilidir. Türk Tarih Tezi ile Osmanlıyla özdeşleşmiş tarih anlayışına alternatif laik bir anlayış ikame edilmesi sebebiyle Osmanlının dışlanması makul görülse de Türk tarihinin tarihsel bütünlüğü göz önüne alındığında söz konusu dönemin eksik kalması düşünülemezdi. Bu sebeple gerek kongreye sunulan

²⁷² Ersanlı, 2013, s.205.

²⁷³ *İkinci Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül, 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.2.

²⁷⁴ *İkinci Türk Tarih Kongresi*, s.8.

bildiriler gerekse de tez merkezli hazırlanan ders kitaplarının bu tarihsel bütünlük ilkesine göre ele alındığı görülmektedir. 9 tebliğde kendine yer bulan konulardan biri de Tarihi devirler içinde kalan İslamiyet öncesi Türk tarihidir. Yabancı ağırlıklı araştırmacıların ağırlıklı olduğu kongrede Rasonyi, Moravcsik, Feher, Alfoldi ve von Gabain gibi isimler önemli konularda tebliğler sunmuşlardır.

Kongrede ilk bildiri Hamit Z. Koşay sunmuştur. Alacahöyük kazılarının sonuçları üzerine yoğunlaşan bir bildiri sunan Koşay, buluntuların Türklere ait olduğunu dolayısıyla Hititlerin Türk menşeli olduğunu, Türklerin tarihin en eski dönemlerinden beri medeniyetin gelişmesinde ve yayılmasında etkin rol oynadığını iddia etmiştir.²⁷⁵

Kongre daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye dışından birçok (48) bilim adamının katılımıyla uluslararası bir hüviyet kazanmıştı. Bu söz konusu bilim adamlarının sunduğu bildirelere bakıldığında kongrenin özünü oluşturan Türk Tarih Tezi'nin lehinde ve aleyhinde sunumlar yapılmıştır. Bununla birlikte Örneğin; Türk Tarih Tezinden farklı bir yaklaşım sergileyen *Dr. Sp. Marinatos*, İlyada ve Odessa destanını örnek göstererek Yunanistan ve Girit kültürünün Anadolu olmadan açıklanamayacağını iddia etmiştir.²⁷⁶ *Eugene Pittard* ise neolitik dönem Anadolu kültürü üzerine araştırmalar yaptığını, bunların sonuçlarının Anadolu ve Balkanlardaki yaşayan Türklerle antropolojik benzerlikleri üzerinde durmuştur.²⁷⁷

Kongrede bildiri sunan yabancı kökenli isimlerden *Dr. Brendestain* Etrüsklerin kökenini yaptığı dil çalışmaları neticesine Orta Asya'ya kadar götürmüş,²⁷⁸ *Rustow* ise atın ehlileştirilmesinde Türklerin rolüne vurgu yapmış,²⁷⁹ *W. Koppers*, Türklerin Çinliler ve Germenler üzerindeki kültürel etkisinden

²⁷⁵ Hamit Zübeyir Koşay, "Türk Tarih Kurumu Tarafından Alacahöyük'te Yapılan Hafriyatın Elde Edilen Neticeler", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.32.

²⁷⁶ Spyridon Marinatos, "İkinci Binyılda Girid Adası ve Girid-Anadolu Dünyası", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.170.

²⁷⁷ Eugene Pittard, "Neolitik devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.79-80.

²⁷⁸ Wilhelm Bradenstun, "Limni'de bulunan kitabe, Etrüsklerin Anadolu'dan Neşet Ettiklerine Dair Dil Bakımından En Ehemmiyetli Delil", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.219.

²⁷⁹ Dankwart A. Rustow, "At ve Araba Kullanmanın Tarih ve Sosyoloji bakımından Ehemmiyeti", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.859-863.

bahsetmiş,²⁸⁰ *G.Feher* ise Türk kültürünün çevre uygarlıklar üzerindeki etkisinden bahsetmiştir.²⁸¹

Abdulkadir İnan ise 1929 yılında Pazırık kurganında bulunan ve M.Ö. IV. ve III. yüzyıla ait olan eserlerin Türklere ait olduğunu,²⁸² *İsmail Necmi Dilmen* bütün dillerin temelinde Türkçe olduğu tezine dayanan Güneş Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi arasındaki ilişkiyi açıklamıştır.²⁸³ *Yusuf Ziya Özer*, Ön Asya medeniyetlerini kuranların Orta Asya kökenli olduklarını,²⁸⁴ *Şemsettin Günaltay* İslam Medeniyetinin oluşumunda Türklerin rolü üzerinde yoğunlaşan bir bildiri sunmuştur.²⁸⁵ *Sadri Maksudi Arsal* ise Türk milletinin tarihteki önemini vurgulamış,²⁸⁶ *Reşit Rahmeti Arat*, takvimin Türklerin ve toplumların yaşamındaki önemine değinmiş,²⁸⁷ *Remzi Oğuz Arık*, proto-Etilerle ilgili bir bildiri sunmuştur.²⁸⁸ *İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, "Ondört ve Onbeşinci yüzyılda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk idaresi",²⁸⁹ *M. Fuad Köprülü* "Orta zaman Türk Hukuki Müesseselerinin Tarihi Gelişimi"²⁹⁰ adlı bildirimleri sunmuşlardır.

Sonuç olarak; Kongredeki asıl amaç Türk Tarih Tezinin bilim dünyasının tartışmasına açılması ve bu suretle tezin geliştirilmesi ve olgunlaştırılmasıdır. Ana tema olarak Türklerin Anadolu'daki tarih öncesi varlıkları, Anadolu'da kurulan ilk uygarlıkların Türk olduklarının vurgulanmasıdır. Tartışmanın odak noktasını

²⁸⁰ Wilhelm Koppers, "Halk Bilgisi ve Cihanşümül Tarih Tetkiki Karşısında Öz Türklük ve Öz İndo-Germenlik", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.661.

²⁸¹ Geza Feher, "Türko-Bulgar, MACar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü-Türk kültürünün Avrupa'ya Tesiri", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.314-317.

²⁸² Abdülkadir İnan, "Altay'da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini, Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.143-151.

²⁸³ İbrahim Necmi Dilmen, "Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil teorisinin Yeri ve Değeri", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.85.

²⁸⁴ Yusuf Ziya Özer, "Son Arkeolojik Nazariyeler ve Subarlar", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.124.

²⁸⁵ Şemsetdin Günaltay, "İslam Dünyasının İnhitatu Sebebi Selçuk İstilası mıdır?", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.364-365.

²⁸⁶ Sadri Maksudi Arsal, "Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.1062-1063.

²⁸⁷ Reşit Rahmeti Arat, "Türklerde Tarih Zaptı", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.329-337.

²⁸⁸ Remzi Oğuz Arık, "Proto-Etilere Dair", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.330-337.

²⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ondört ve Onbeşinci Yüzyılda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.863-874.

²⁹⁰ M. Fuad Köprülü, "Orta zaman Türk Hukuki Müesseselerinin Tarihi Gelişimi", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul, s.383-418.

Anadolu oluşturmuştur. Türklerde *vatan* anlayışının yerleştirilmesi Anadolu Türklüğünün tüm boyutlarıyla bilimsel bir çerçevede ortaya konması her zaman öncelikli hedeflerden olmuştur.²⁹¹

2.3.4. Kitaplar

Tarih ders kitapları tarih öğretiminin en önemli pedagojik araçlardan biri olmasının yanında ulus-inşa sürecinde tarihin toplumu dönüştürmede siyasi bir misyon üstlenmesinin sonucu olarak, pedagojik kaygıların ötesinde resmi ideolojinin niteliği konusunda da çok açık bir fikir vermektedir.²⁹² Tarih ders kitaplarının bu disiplin dışı amaçlara yönelik kullanımı II. Meşrutiyet sonrası özellikle de Cumhuriyetle birlikte somut bir şekilde kendini gösterecektir.

Osmanlı Devleti'nde 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesiyle müfredata giren tarih dersleriyle eş zamanlı olarak tarih ders kitapları da yazılmaya başlanmıştır. Meşrutiyetle birlikte tarih dersleri daha fazla ön plana çıkmış, vatandaşlık eğitimi işlevi görmeye başlamıştır. Tarih derslerine böyle politik anlamlar yüklenmekle beraber dönemin tarih ders kitapları çok ciddi zaaf lar barındırmaktadır.²⁹³ Bu zaaf lar a yönelik eleştirilerin belli konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Dönemin ders kitaplarına yönelik eleştiriler kitapların tercüme olması dolayısıyla Batı'nın Türklere yönelik menfi bakış açısını yansıtması²⁹⁴ ve öğrencilere milli bir ideal aşılamaktan uzak olduğu yönündedir.²⁹⁵

Tarihin siyasi amaçlı bir eğitim aracı olarak kabul görmesiyle birlikte yeni Türk Devleti'nin rejimiyle tutarlı *laik ve bilimsel* ders kitaplarını yazma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.²⁹⁶ Bu zorunluluğun bir başka gerekçesi ise Osmanlı eğitim sistemi mirası olan tarih kitaplarının kahir ekseriyetinin Batı'nın Türklere yönelik menfi bakış açısıyla yazılmış olmasıdır. Bu söz konusu gerekçeler doğal olarak Cumhuriyetle birlikte tarih yazımının ve öğretiminin devlet politikası olarak ele alınmasına sebep olmuştur. Türk Tarih Tezi'nin genel özelliklerini

²⁹¹ Köken, 2002, s.163.

²⁹² Ersanlı, 2013, s.114.

²⁹³ Çalen, 2013, s.232.

²⁹⁴ Akçura, 2010, s.579.

²⁹⁵ Tevfik Nureddin, "Türk İptidai Mektep Kitapları", *Türk Yurdu*, Yıl:1, S.22, Eylül 1328, s.362.

²⁹⁶ Ersanlı, 2013, s.115.

ihativa eden söz konusu kitaplar tarih anlayışının geçirdiği dönüşümün anlaşılması açısından son derece önemli göstergelerdir. Bu bağlamda Cumhuriyetin arzuladığı tarih kurgusundan uzak olmakla birlikte,²⁹⁷ tarihin siyasi amaçlarla kullanılmasındaki ilk önemli eserlerden biri *Hamit ve Muhsin* tarafından yazılmış ve 1924-1929 yılları arasında üç kez basılmış olan *Türkiye Tarihi*²⁹⁸ adlı ders kitabıdır. Kitabın muhteviyatının büyük bir bölümü Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Kitapta Osmanlı Devleti ve Avrupa'ya eşzamanlı olarak yer verilmiş, her bölümde Asya ve Avrupa'ya yönelik bilgiler yer almıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasına yönelik değerlendirmeler kitapta ilk etapta göze çarpan özelliklerdir. Kitap ayrıca biyografik notlar, resimler ve ayrıntılı dipnotlarla zenginleştirilmiştir.²⁹⁹

Türk Tarih Tezi'ndeki hâkim anlayışın kuşkusuz en önemli hedef kitle olan genç kuşaklar tarafından benimsenmesine yönelik olarak hazırlanan bir başka eser ise Türk Ocakları bünyesinde teşkil edilen ve çoğu meclis üyesi 16 kişi tarafından hazırlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları*³⁰⁰ Kitap ilk etapta 100 adet basılmış ve tarihçilerin eleştirisine sunulmuştur. Fakat gelen yoğun eleştiriler üzerine kitap özet hale getirilip, *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı (TTAHM)* adıyla 30 bin adet bastırılarak okullarda satışa sunulmuştur.³⁰¹ Kitaba karşı yoğun eleştiri yönelten isimlerden biri olan *İsmail Hakkı Uzunçarşılı* kitabın baştan sona hatalarla dolu olduğunu iddia etmiştir.³⁰² Kitabın yazılma gerekçesi olarak özellikle Fransız tarih kitaplarındaki Türkler aleyhine iddia edilen olumsuz fikirleri ortadan kaldırmak olduğu ifade edilmektedir. Batılıların Türklere yönelik sömürgeci politikalarını temellendirmek için öne sürdükleri bu gerçek dışı iddialar Türk Tarih Tezi'ni ortaya çıkaran önemli bir motivasyon unsuru olmuştur. Zaten teze yönelik çalışmaların temelinde de bu durum yatmaktadır. Afet İnan İstanbul Fransız Kız Lisesi'nde öğrenim görürken rastladığı coğrafya kitabındaki Türklere yönelik Batı'nın klasik önyargılarının ürünü olan ikinci sınıf millet iddialarını M.

²⁹⁷ Fatih Yazıcı, "Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Tarih Yazımı", Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s.199.

²⁹⁸ Bkz. Hamit ve Muhsin, *Türkiye Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

²⁹⁹ Ersanlı, 2013, s.117.

³⁰⁰ Bkz. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

³⁰¹ Bkz. *Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

³⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken", *Belleten*, C.3, S.3, 1939, s.349.

Kemal'e gösterir. Onun da bunun doğru olamayacağını dolayısıyla bu konuya çalışılması gerektiğini ifade etmesi tezin gelişiminde önemli bir eşik olmuştur.³⁰³

Kitapta özellikle tarih öncesine ve antik tarihe belirgin bir şekilde büyük önem verilmiştir. Buna karşılık Cumhuriyet dönemine sadece bir sayfa ayrılmış olması da dikkatlerden kaçmaması gereken bir başka husustur. İkinci bölümde *anayurt* Orta Asya'dan dünyanın birçok yerine yapılan göçlerin dünyanın geri kalan kısmını nasıl uygarlaştırdığı tezi işlenmektedir. Mısır, Mezopotamya, Çin, Hindistan, Ege Havzası ve İtalya'da Türklerin göçleri sonrasındaki olumlu etki ele alınmaktadır.³⁰⁴

Kitabın muhteviyatından anlaşılacağı üzere kitap kongrelerle şekillenen Türk Tarih Tezi'nin kusursuz bir sunumudur.³⁰⁵ Fakat Türk tarihini yazma projesi çok da istenilen şekilde sonuçlanmamış olmasına rağmen bu projeden vazgeçilmemiştir. Büşra Ersanlı, projenin başarısızlığını devrimci ve aceleci atmosfer, birinci elden kaynakların az olması ve tarihsel bir bütünlüğün sağlanamamasına bağlamaktadır.³⁰⁶

Liseler için hazırlanan ilk resmi ders kitabı 1932 yılında dört cilt olarak hazırlanan *Tarih*'tir.³⁰⁷ Çalışmanın esin kaynağını Türk Tarihinin Ana Hatları oluşturmuştur. Cumhuriyet tarihimizin ilk resmi tarih kitabı olan dört ciltlik bu çalışma kısa bir süre sonra basitleştirilmek suretiyle ortaokullar için *Ortamektep İçin Tarih*³⁰⁸ olarak düzenlenmiştir. Kitaplarda genel olarak Türk ırkının yüceltilmesi, Türklerin geçmişte büyük uygarlık kurmaları ve birçok eski uygarlığın kuruluşunda Türklerin müspet etkisi hemen dikkat çekmektedir.

³⁰³Avrupa'da bu dönemde yükselen Sosyal Darwinizm ve onun temellendirdiği ırkçılık, anlayışına göre milletlerin üstün-aşağı ırk şeklinde kategorize edilmesi yeni keşfedilen bir durum değildir. Türkçülük düşüncesinin gelişiminde önemli katkıları olan Mustafa Celalettin Paşanın 1861'de kaleme aldığı *Les Turcs: Ancien et Modernes* (Eski ve Yeni Türkler) eserinde bu duruma kendine özgü yöntem ve iddialarla karşı çıkmıştır. Bu sebeple M. Kemal'in bu durumdan haberdar olmaması M. Celalettin Paşa'yı okumaması mümkün gözükmemektedir. M. Kemal'in bu konuyla ilgili çalışmaya yönelik telkinleri artık uygun zamanın geldiğine kanaat getirdiğini göstermektedir.

³⁰⁴ Yazıcı, 2013., s.202., Copeaux, 1998, s.61., Ersanlı, 2013, s.121.

³⁰⁵ Copeaux, 1998, s.60.

³⁰⁶ Ersanlı, 2013, s.125.

³⁰⁷ Bkz. *Tarih I, (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar), Tarih II, (Orta Zamanlar), Tarih III, (Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı Türk Tarihi), Tarih IV (Türkiye Cumhuriyeti)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

³⁰⁸ Bkz. *Ortamektep İçin Tarih*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

Liseler için dört cilt olarak tasarlanan kitabın ilk cildi ağırlıklı olarak ilkçağa ayrılmıştır. Bu durum resmi tezin Orta Asya'ya yönelik iddialarının temellendirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Burada işlenen temel düşünce dünyanın birçok yerinde insanlar iptidai koşullarda mağara ve ağaç kovuklarında yaşarken Türkler Orta Asya'da gelişmiş uygarlık meydana getirmişler fakat iklim koşullarının değişimiyle birlikte anayurttan göç ederek uygarlıklarını farklı coğrafyalara taşımak suretiyle birçok uygarlığın gelişiminde etkili olmuşlardır. Hatta Çin medeniyetinin gelişmesinde de Türkler çok önemli rol üstlenmişlerdir.³⁰⁹

İkinci cilt genel olarak ortaçağ konularına ayrılmış olup kronolojik olarak önceki ciltten ayrılmasına rağmen ana tema Türk ırkının başarıları ve teşkilatlılıkları olmuştur.³¹⁰ Kitabın üçüncü cildi Osmanlılara ayrılmıştır. Bu yönüyle 1924'te yayımlanan Türkiye Tarihine büyük benzerlik göstermektedir. Farklı olarak Osmanlı Devleti'nin Türklükle ilgisi yokmuş gibi ifadeler kitapta kendine zaman zaman yer bulabilmiştir. Osmanlı Devleti'ne dönük yorumlara bakıldığında aynı şekilde Türk Tarihinin Ana Hatlarıyla da bazı farklılıklar gözden kaçmamaktadır. Örneğin Osmanlı vakanüvislerinin eserleri zaman zaman kaynak olarak kullanılmıştır.³¹¹ Kitabın son cildi (IV) tamamen Cumhuriyet tarihinden meydana gelmiştir. Bu cilt tarih kitabı olmasının yanında aynı zamanda vatandaşlık kitabı özelliği de taşımaktadır.³¹²

Özellikle II. Meşrutiyetle siyasi iktidarın ideolojik yaklaşımının bir tezahürü olan milliyetçi tarih anlayışı Cumhuriyetin ilk yıllarında da kurumsal anlayış bağlamında bir süreklilik göstermiştir. Milliyetçi tarih anlayışı 1930'lara geldiğinde kongreler, kitaplar vasıtasıyla gerçek hüviyetine kavuşmuştur. Bu süreçte bütün kültür araçları iktidarın kontrolünde tek merkezde toplanmıştır. Uzun bir sürecin birikimi olan Türk Tarih Tezi kongreler ve ders kitapları vasıtasıyla hedef kitleye sunulmuştur. Bilimsel temellere dayanan, *acil, bilimsel*

³⁰⁹ *Tarih I*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.26-28.

³¹⁰ Ersanlı, 2013, s.130.

³¹¹ Ersanlı, 2013, s.133.

³¹² Yazıcı, 2013, s.207.

*ve devrimci*³¹³ bir karakterde inşa edilen tez ayrıca yurttaşlık eğitimini de ihtiva etmektedir.

---

³¹³ Ersanlı, 2013, s.137.

3. BÖLÜM

MİLLİYETÇİ ÇİZGİDE AYRIKSI YÖNLER

Türk Tarih Tezi çerçevesinde şekillenen Erken Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışının Osmanlı Devleti'nin son döneminde tezahür eden Türkçülük düşüncesinin yarattığı ortamdan etkilenmiştir denilebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki çalışmalar 1930'lara gelindiğinde olgunlaşarak genel karakterine kavuşmuştur. Tezdeki hâkim anlayış iç ve dış dinamiklerin etkisiyle özellikle de iktidar ve iktidarın kontrolündeki tarihçiler tarafından şekillendirilmiştir. Baştan sona resmi bir karaktere sahip olan tez tarih kongreleri ve hazırlanan ders kitaplarıyla somut hale gelmiş ve kamuoyuyla paylaşılmıştır. Konjonktürel olarak şekillenen tezin, bir çok iddiaya cevap niteliği taşıması, dolayısıyla refleksif ve pragmatik bir temelde şekillenmesi teze yönelik ideolojik olmasa da bilimsel saiklerle bazı eleştirilerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Teze yönelik eleştirilerin odağında yer alan bu isimlerin başında Mehmed Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan ve Hüseyin Nihal Atsız gibi isimler gelmektedir. Türkçülük düşüncesinin gelişiminde çok değerli katkıları olan bu isimler tezin oluşum sürecinde özellikle de kongreler sürecinde ve ders kitaplarında ortaya koyulan tezin belli önermelerine yönelik ciddi eleştiriler yöneltmişlerdir. Dönem hâkim siyasi ortamında müsamaha görmeyen bu eleştiriler, söz konusu isimlerin teze muhalif tarihçiler olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Cumhuriyet ilk yıllarındaki tarih anlayışının daha iyi anlaşılmasında dönemin önde gelen tarihçilerin çalışmaları ve düşünceleri çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.2. Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966)

Türkiye'de modern tarihçiliğin öncüsü olarak kabul edilen M. Fuad Köprülü'nün³¹⁴ düşüncelerinin tekâmülünde etkili olan iki tarihsel dönemden bahsetmek mümkündür. Birincisi Osmanlı Devleti'nin son otuz yılıdır ki çöküş

³¹⁴ Bülent Arı-Selim Arslantaş, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Öncüsü: Fuad Köprülü", *Doğu-Batı*, S.12, Ağustos-Eylül-Ekim 2000, s.193.

sürecine koşut olarak hız kazanan modernleşme çabalarının yaşandığı dönem, ikinci ise yeni Türk Devletinin ilk yıllarıdır.³¹⁵

Köprülü, eğitim hayatına Osmanlı modernleşmesinin ürünü olan laik bir eğitim anlayışına sahip ve Batı dillerini öğreten idadi mektebinde başlamıştır.³¹⁶ Eğitim gördüğü idadi aynı zamanda çok önemli edip ve tarihçiler yetiştiren bir okuldur. Bu sebeple idadi Onun yetişmesinde önemli bir yere sahiptir.³¹⁷

Köprülü çok genç yaşlarda çeşitli liselerde öğretmenlik vazifesinde bulunduktan sonra akademik hayata 1913'te henüz yirmi üç yaşında iken Darülfünun'da Türk Edebiyat Tarihi müderrisliğine atanmasıyla başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise Mülkiye, Sanayi-i Nefise mektepleri, İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu gibi çeşitli yüksekokullardaki 28 yıllık profesörlük yaşamında binlerce bilim insanının yetişmesine vesile olmuştur.³¹⁸ Tarihçiliğimizin mihenk taşlarından sayılan *Abdulkadir İnan, Faruk Sümer, Abdülbaki Gölpınarlı, Osman Turan, Mustafa Akdağ, Halil İnalçık* bu isimlerden sadece birkaçıdır.³¹⁹

On beş yaşından itibaren yayın hayatının içinde olan Köprülü bilimsel anlamda ilk yazılarını *Bilgi Mecmuasında* yayımlamıştır. Bunlar arasında *Türk Edebiyatı Tarihinde Usul* adlı makalesi *yöntem* gibi çok ciddi birikim isteyen bir konuyu içermesi bakımından dikkat çekicidir. Burada daha çok metodoloji ile ilgili konular üzerinde duran Köprülü aynı zamanda tespit ettiği sorunlara karşı hem tarih hem de edebiyat açısından çözümler de getirmiştir. Daha sonra çalışmalarına Türkçülük düşüncesinin en önemli isimlerinde Ziya Gökalp ile *Milli Tetebbular Mecmuası*'nda devam etmiştir.³²⁰ Köprülü'nün bilim dünyasında tanınan bir isim haline gelmesi ise 1918'de yayımlanan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserden sonra gerçekleşmiştir. Günümüze kadar bilimsel değerine koruyan eser Halil İnalçık'ın ifadesine göre *modern tarihçiliğimize*

³¹⁵ Hasan Hüseyin Güneş, "Bir Üstad-ı Âlem: Fuad Köprülü", *Tarih Okulu*, S.11, Eylül-Aralık 2011, s.104.

³¹⁶ Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013,s.185.

³¹⁷ Mustafa Oral, "Meşrutiyetten Cumhuriyete Tarihçilik ve Fuad Köprülü", Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.159.

³¹⁸ İnalçık, 2013, s.185.

³¹⁹ Arı- Arslantaş, 2000, s.195-196., Köken, 2002, s.274.

³²⁰ Arı- Arslantaş, 2000, s.194.

açılan kapı nitelindedir.³²¹ 1922’de Franz Babinger’in *Der İslam Kleinsien* isimli makalesine cevap vermiş ve birçok düzeltmede bulunmuştur. Yine 1926 da kaleme aldığı *Türk Edebiyatı Tarihi*’nde ilk kez edebiyatımızı modern anlamda bir tasnife tabi tutmuştur. 1931’de ise *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar* adlı eseri özellikle Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna yönelik Batılı tarihçilerinin tezlerine cevap niteliğinde olmuş, Onun *genetik tarz* dediği karşılaştırmalı yöntemle Osmanlı kurumlarında iddia edildiği gibi Bizans etkisinin olmadığını net bir şekilde ortaya koymuştur.³²² Aynı bağlamda özellikle Gibbons’un Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna yönelik ortaya attığı görüşlere yine cevap niteliğindeki *Les Origines de L’empire Ottoman* isimli eserinde Gibbons’un tezlerini şiddetle eleştirmiş ve söz konusu tezlerin yanlışlarını kaynaklar ışığında ortaya koymuştur. 1943’te ise aynı amaçla *Osmanlı Devleti’nin Etnik Meseleleri* isimli makalesi yayımlanmıştır.³²³ Köprülü bunların dışında Türk tarihinin çeşitli dönemlerine ait yüzlerce kitap, makale, ansiklopedi maddesi kaleme almıştır.

Köprülü’nün yaşadığı tarihsel süreç her insanda olduğu gibi Onun fikri gelişimi üzerinde derin tesir bırakmıştır. Bir yandan Osmanlı Devleti’nin çöküşüne şahit olan yaşamı diğer yandan imparatorluğu kurtarma refleksiyle tezahür eden fikir hareketlerinden etkilenmiştir. Özellikle Osmanlıcılık düşüncesinin uygulanma imkânının kalmadığı II. Meşrutiyet döneminde ön plana çıkan Türkçülüğe yöneldiği görülmektedir. Fakat Köprülü’nün milliyetçiliği hamasi olmaktan çok uzaktır. Köprülü içinde bulunulan çağın milliyetçilik çağı olması sebebiyle sadece bu etkinin milliyetçilik için yeterli olmayacağı, milliyetçi olabilmek için kendi milletini tanımanın, milletin tarihinin coğrafyasının dilinin edebiyatının ve toplumunun temel dinamiklerinin bilinmesi gerektiğini savunmuştur. Köprülü’nün bütün çalışmalarında bu bilinci görmek mümkündür. Çünkü çalışmalarında Türk Tarihi ve kültürünü her zaman ön planda tutmuştur. Köprülü’nün milliyetçiliği üzerinde tesiri olan isimlerden biri aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin en önemli ideologlarından bir olan Ziya Gökalp’tir. Köprülü’nün

³²¹ Halil İncelik, “Türk İlimi ve M. Fuad Köprülü”, *Türk Kültürü*, S.65, 1968, s.291.

³²² Gary Leiser, “Çağdaş Türkoloji Çalışmalarında Köprülü’nün Yeri”, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.29.

³²³ Arı- Arslantaş, 2000, s.194-195.

milli tarih ve kültür alanındaki çalışmaları takipçileri tarafından Türk milliyetçiliğinin farklı bir formu olan *Türk-İslam sentezine* zemin hazırlamıştır.³²⁴

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülüğün en radikal formu olarak kabul edebileceğimiz Turancılığın ön planda olmasına rağmen Köprülü'nün milliyetçiliğinin daha gerçekçi ve rasyonel bir temele sahip olduğu görülmektedir. Köprülü, milleti ırk üzerinden tanımlama taraftarı değildir. Milleti toplumsal bir gerçeklik olarak öznel değerler üzerinden tanımlamayı tercih etmiş ve ırkçılığı şiddetle reddetmiştir. Meşrutiyetten Cumhuriyete intikal eden dilde sadeleşmeyi eleştirmiş, dili toplumsal hayatın içinde gelişen bir gerçeklik olarak kabul etmiş, bu tür müdahalelere karşı çıkmıştır.³²⁵

Köprülü çağdaşı olan birçok Osmanlı aydını gibi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullarla ilgili sosyo-politik çözümler yapmış, Gökalp'in tesiriyle Türk toplumunun aşması gereken temel sorun olarak *mefkure* bunalımını ön plana çıkarmıştır. Bu bunalımı aşmanın temel unsuru olarak milli ruhu ayağa kaldırmanın gerekliliğine inanan Köprülü bu amaca matuf olarak edebiyat, dil ve kültür ekseninde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Özellikle Türk Edebiyatına yönelik çabaların arka planında bu pragmatik kaygı yatmaktadır.³²⁶ O, bunu yaparken mevcut anlayışı devam ettirmekten ziyade modern ve bilimsel bir yaklaşım ortaya koymuştur. Çalışma alanıyla ilgili olarak öncelikle o zamana kadar yapılan bütün çalışmaları gözden geçirmiş ve her zaman eleştirel yaklaşımını muhafaza etmiştir. Batı'ya özgü bu eleştirel yaklaşımı Türkiye'ye getiren yine Köprülü'dür. Onun bilim anlayışının en önemli özelliklerinden biri kuşkusuz metodolojiye olan hassasiyetidir. Bu sebeple çalışma alanına giren konularda kendinden önce yazılanları bu çerçevede değerlendiren Köprülü gördüğü yanlışlıkları kaynaklarını göstermek suretiyle düzeltmiştir. Bu konudaki eleştirilerine çok fazla cevap verilememesi Onun bu konudaki yetkinliğini göstermektedir.³²⁷ Onun metodoloji konusundaki bu hassasiyetin kaynağını Halil İncalcık Fransız etkisiyle açıklar. Özellikle Köprülü'nün karşılaştırmalı tarih

³²⁴ İncalcık, 2013, s.186.

³²⁵ Arı- Arslantaş, 2000, s.203.

³²⁶ Markus Dressler, "Fuad Köprülü'nün Tarih Yazısına Milliyetçiliğin Etkisi", Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.208-209.

³²⁷ İncalcık, 2013, s.187.

anlayışını benimsemesinde Annales ekolüne mensup Lucien Febvre ve Marc Bloch gibi isimlerin etkilerini görülmektedir.³²⁸

Modern tarihçiliğimizin kurucusu olarak kabul edilen Köprülü tarihçiliğimize getirdiği modern ve eleştirel bakış açısıyla birçok alanda öncü olmuştur. Türk tarihinin ve kültürünün farklı alanlarında çalışmalar yapan Köprülü gerçek tarihçi olarak ortaçağla uğraşanları görür. İlkçağı arkeoloji olarak kabul eden Köprülüye göre yeniçağla ilgili çalışmak ise gazete koleksiyonu karıştırmaktır. Tarihçiliğin standartlarını bu şekilde belirleyen Köprülü'ye göre tarihçiler ancak ortaçağ uzmanları arasından çıkmaktadır.³²⁹

Köprülü'nün tarih anlayışının anlaşılmasında Onun *yöntem* konusundaki hassasiyetinin müstesna bir yeri vardır. Geliştirmiş olduğu modern ve eleştirel anlayışı yapıtlarının tümünde görmek mümkündür. Türk tarihine bakış açısının anlaşılmasında Atsız'da olduğu gibi Türk tarihine yönelik bütüncül bir bakış açısına sahiptir.³³⁰ Türk tarihini hanedanlıklar tarihi olmaktan ziyade bir millet tarihi olarak görme eğilimindedir. Türk tarihinin klasik Osmanlı anlayışında olduğu gibi hanedanlık ve devlet ricali tarihi olmaktan çıkarılması gerektiğine inanmaktadır.³³¹ 1923'te kaleme aldığı *Türkiye Tarihi* adlı eserinde Türk tarihinin Osmanlıyla sınırlayan klasik Osmanlı tarih anlayışının yerine Türklerin Osmanlı öncesi geçmişlerine özellikle de Oğuzlara dair tafsilatlı bilgilere yer verdiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye tarihiyle Orta Asya tarihi arasındaki daha doğrusu Türk milletinin tarihini *istikrar ve süreklilik* esasını temel alarak ele aldığı görülmektedir.³³²

Büyük bir bilim adamı olmasının yanında aynı zamanda siyaset adamı olarak da tanınan Köprülü'nün konumuz bağlamında en önemli özelliği kuşkusuz Türk tarihçiliğine getirmiş olduğu bilimsel bakış açısıdır. Bu çerçevede birinci elden kaynaklara büyük önem veren Köprülü, kaynakların yorumlanmasındaki titizliği ve eleştirel bakış açısıyla tarihçiliğimize çağdaş bir anlayış

³²⁸ Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983, s.82-85.

³²⁹ Arı- Arslantaş, 2000, s.199.

³³⁰ Suavi Aydın, "20. Yüzyıl Başlarında Türkçülük, Türkoloji Çalışmaları ve Fuat Köprülü", Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.149.

³³¹ Arı- Arslantaş, 2000, s.197.

³³² Köken, 2002, s.266., Arı- Arslantaş, 2000, s.200., İnalçık, 2013, s.187.

kazandırmıştır.³³³ Geliştirmiş olduğu bilimsel ve eleştirel yaklaşımla kaleme aldığı sayısız eser modern anlamda Türk Edebiyatı ve tarihine yönelik çalışmaların önünü açmıştır.³³⁴

Cumhuriyet dönemiyle beraber şekillenen ve 1930'larda Türk Tarih Tezi olarak vücut bulan resmi tarih tezinin oluşumunda büyük rolü olan isimlerden biri olan Köprülü bilim anlayışının gereği olarak teze karşı zaman zaman eleştiriler yöneltmiş, muhalif bir tavır sergilemiştir. Yeni Türk devletinin politik kurgusu zemininde ortaya çıkan ve birçok amaca yönelik olarak inşa edilen teze birlikte tarih bilimsel kaygıların uzağında pragmatik ve politik bir işlev görmüştür. Tarihin politik kaygılarla araçsallaştırılması zaman içinde Köprülü'nün resmi teze arasındaki ayrılığı derinleştirmiştir. Köprülü'nün bu süreçte muhalif kimliğinin şekillenmesinde Birinci Türk Tarih Kongresi'nde tezin bazı önermelerine yönelik eleştirilerinin önemli bir rolü olmuştur. Kongrede tezin temel önermelerini içeren bir bildiri sunan Afet İnan'a *bazı umumi meseleler* başlığıyla yönelttiği eleştirilerini kaynaklar üzerine yoğunlaştırmıştır. Köprülü'ye göre; Avrupa merkezli Türkoloji çalışmaları çok yeni olup, Türk tarihin ilk dönemlerine yönelik çalışmalar daha başlangıç aşamasındadır. Tarihimizin ilk dönemlerine ait en önemli kaynaklar olan Çin kaynakları henüz yeterli düzeyde incelenmemiştir. Bunun yanında Orta Asya'ya yönelik arkeoloji ve antropoloji çalışmaları yeterli düzeyde eser vermemiştir. Bu nedenle Köprülü tezin önemli önermelerini ispat edecek yeterli kaynağın bulunmadığını iddia etmiştir. Ayrıca Köprülü ırk ile dili özdeş görme eğilimindeki İnan'ın tezine karşı çıkmış, ırkın antropolojik bir olgu olduğunu, kendi dillerini konuşmayan ırklar olduğu gibi, aynı ırka mensup insanların farklı diller konuşabildiklerini ifade etmesi üzerine³³⁵ İnan, Orta Asya'nın yerli halkı olan Türklerin tarihleri boyunca Türkçe konuştukları ifade ederek cevap vermiştir.³³⁶ Köprülü'nün söz konusu eleştirilerine cephe alan isimlerden biri de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerinden Hasan Cemal Bey olmuştur. İnan'ı daha doğrusu resmi tezi destekleyen ifadeler kullanan Hasan Cemal Bey Köprülü'nün Türk tarihinin ilk dönemlerine ait kaynakların yetersizliği üzerinden yaptığı eleştirilere karşılık bu

³³³ Köken, 2002, s.265.

³³⁴ Leiser, 2012, s.35.

³³⁵ Köprülü, "Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumi Meseleler", *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s.42-50.

³³⁶ İnan, 2010, s.50.

durumun bir zaaf değil aksine tezi güçlü kılan bir durum olduğunu ifade etmiştir.³³⁷

Resmi tezin bazı argümanlarına katılmamış olmasına rağmen bu konuda yumuşak bir dil kullanması Onun bilim anlayışından ziyade dönemin siyasi atmosferinden kaynaklanmaktadır. Fakat hiçbir zaman siyasi telkinlere boyun eğmemiş olması Onun gözden kaçırılmaması gereken özelliklerinden biridir.³³⁸ Resmi tarih teziyle ihtilafa düştüğü birçok konuda bir başka Türkçü düşünür olan Atsız ile paralellik göstermektedir. Türk Tarih Tezi'nde yoğun olarak ilgilenilen birçok ilkçağ uygarlığının Türk menşeli olduğu görüşüne Köprülü'nün yapıtlarında rastlanmamaktadır.³³⁹

Köprülü, çalışma alanını sürekli genişletme eğilimi göstermiştir. Onun farklı alanlarda araştırma yapmasında *umumî tarih içerisinde Türklerin rolünü* ortaya çıkarma amacı yatmaktadır. Köprülü bu amaca yönelik olarak çalışmalarını sadece tarih ve kültür konularıyla sınırlamamış aynı zamanda Türk dini, Türk hukuku ve kurumları tarihi, Türk ekonomi tarihi konularında da önemli eserler vücuda getirmiştir. O, bugün Türk edebiyatı ve Türk din tarihi konusunda bir otorite olduğu kadar aynı zamanda bu alanların kurucusudur.³⁴⁰ Köprülü ayrıca sosyolojinin etkisiyle sosyal tarihe yönelmiş, tarihi olayların sadece askeri ve siyasi yönleriyle değil aynı zamanda sosyal boyutuyla ele alınması gerektiğini savunmuştur. Onun sosyolojiye olan bu ilgisi Osmanlı vakanüvislerinden ve çağdaş tarihçilerden Onu ayıran en önemli farklılık olarak ön plana çıkmıştır.³⁴¹

Burada ana hatlarıyla Köprülü'nün milliyetçiliği, bilim adamlığı, bilim ve tarih anlayışları ortaya konmaya çalışılmış olsa da bu büyük bilim ve düşünce insanını bu çerçevede ortaya koymanın zorluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki; Köprülü Türk kültür ve tarihini özgün, eleştirel ve çağdaş bir yaklaşımla ele almış Türk kültürünün sürekliliğini daha doğrusu Türk

³³⁷ *Birinci Türk Tarih Kongresi*, s.80-82.

³³⁸ Ersanlı, 2013, s.158.

³³⁹ Köken, 2202, s.271.

³⁴⁰ M. Hanefi, Palabıyık, "Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü", Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.181., İnalçık, 2003, s.187.

³⁴¹ Kemal H. Karpat, "Mehmet Fuad Köprülü ve Osmanlı: Muhafazakâr Bir Tarihçi", Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.17.

kültürünün menşeinin Orta Asya kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur. Batı kaynaklı Türklere yönelik menfi bakış açısına karşı, bilimsel tarih metoduyla tarihsel gerçekliği ortaya koymuş, Türklere yönelik önyargılarla mücadele etmiştir. O aynı zamanda kendi tarihimizi kendi kaynaklarımıza dayanarak Batılı yöntemlerle yazmayı başarmış bir tarihçi olarak da ön plana çıkmaktadır. Köprülü'yle birlikte Türk tarihçiliği modern bir anlayışa kavuşmuş bir anlamda sınıf atlamıştır. Gerçek anlamda bir Türk milliyetçisi olmasına rağmen çalışmalarında her zaman objektif olmayı başarmış örnek bir bilim insanı yaklaşımı ortaya koymuştur.

Onun en önemli özelliklerinden biri de kuşkusuz bilimsel bir yöntemle Türk tarihi ve kültürüne yönelik içte ve dışarıda yerleşmiş birçok yanlış tez ve görüşü yıkmış olmasıdır.³⁴² Nihayetinde Köprülü'ye tarihçiliğimize yapmış olduğu katkılardan dolayı *üstad-ı âlem*³⁴³ payesi yakıştırılmış ve bir *kült*³⁴⁴ olarak tarihçiliğimizdeki eşsiz yerini almıştır.

Bunun yanında zaman zaman Köprülü'ye yönelik eleştirilere de rastlamak mümkündür. Temelde Köprülü'nün yaşadığı dönemin koşullarını göz önüne almadan, çalışmalarını bütün olarak değerlendirmeden ve seçilmiş birkaç nokta üzerinden yüzeysel yaklaşımla ortaya konan bu eleştirilerin genel olarak Köprülü'nün ideolojisine, yöntemine, araştırma konuları ve ortaya koyduğu sonuçlara yönelik olduğu görülmektedir.³⁴⁵ Bu bağlamda Devin De Weese, Markus Dresler, Ahmet T. Karamustafa tarafından eleştiriler yöneltilmiştir. Köprülü'nün gerek kişiliği gerekse de çalışmaları tarihsel ve düşünsel bağlamda değerlendirildiğinde kuşkusuz eleştiriye açık yönlerinin olacağı muhakkaktır. Her ne olursa olsun Onun Türk kültür tarihinde yeri kolay kolay doldurulamayacak bir zirve olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

---

³⁴² Köken, 2002, s.275.

³⁴³ Güneş, 2011, s.109.

³⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Postmortem" Eleştirilerin Odağında "Kült" Bir Tarihçi", Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.330.

³⁴⁵ Ocak, 2012, 334.

3.3. Zeki Velidi Togan (1890-1970)

Zeki Velidi Togan 10 Aralık 1890 tarihinde Rusya'nın Başkurt-İli (Başkurdistan) Küzen Avlu köyünde dünyaya gelmiştir. Ulema olan babası Molla Ahmetşah'ın medresesinde Arapçayı annesi Ümmülhayat'tan ise Farsçayı öğrenmiştir. Eşzamanlı olarak Rusça dersleri almaya devam eden Togan, daha sonra Almanya'da bulunduğu zaman dilimi içinde Almancayı da öğrenecektir. Togan'ın özellikle kaynak dillerine hâkim olması kaynaklara doğrudan ulaşmasında ve bunun doğal sonucu olarak tarihte büyük bir otorite olmasında etkili olmuştur.³⁴⁶

Her tarihi şahsiyette gözlemlenebileceği gibi Togan'ın da düşüncelerinin tekâmülünde yaşadığı koşulların belirleyici rolü olmuştur. Togan'ın fikri gelişiminde aile çevresinin,³⁴⁷ Rusya'daki Müslüman çevrelerin ve Rus Şarkiyat çevrelerinin önemli etkisi olmuştur. Onun Türkçülük düşüncesi üzerindeki ağırlığına bakarak hayatı boyunca sadece Türkçü düşünceye bağlı kaldığını düşünmek de yanlış olacaktır Çünkü Onun düşüncelerinin tekâmül sürecine baktığımızda üç dönemden bahsetmek mümkündür.³⁴⁸ Özellikle gençlik döneminde birçok Rusya Türkü gibi reformist bir İslami yaklaşım benimsemiş, fakat bu reform çabalarının sonuç vermeyeceği düşüncesine kapıldıktan sonra bu düşünceden yavaş yavaş uzaklaşmıştır. Ekim devrimi öncesinde Bolşeviklerle olan ilişkisi sonrası ise Sosyalizme ilgi duymuştur. Milli meselelerin çözümünde bu yakınlıktan umutlu olan Togan Bolşeviklerin gerçek niyetinin anlaşılmasıyla birlikte artık bir Türkçü olarak mücadelesine siyasi ve kültürel zeminde devam etmiştir.³⁴⁹

Onun tarihe olan ilgisinde tarih meraklısı olan dayısı Habib Neccar'ın, Kazan ulemasından Türkçü Şehabettin Mercani'nin, *Tercüman* gazetesi aracılığıyla Rusya Müslümanlarının birliğini ve ceditçiliği savunan İsmail

³⁴⁶ Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kuruluşu ve Zeki Velidi Togan", Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmî Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.49.

³⁴⁷ Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, İstanbul, 1969, s.24.

³⁴⁸ Ahmet Kanlıdere, "Zeki Velidi Togan'ın Fikri İnkişafı", Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmî Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.24.

³⁴⁹ Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s.67-69.

Gaspıralı'nın önemli etkileri olmuştur. Özellikle genel Türk tarihine yönelik ilgisinin arka planında dayısı Habib Neccar'ın olduğu görülmektedir.³⁵⁰

Togan'ın hayat hikâyesine bakıldığında hem Rusya'daki siyasi mücadelesi hem de Türkiye'de Türk milliyetçiliği içindeki manevi otoritesi sebebiyle çoğu zaman tarihçiliği gölgede kalmıştır. Onun tarihçiliği gerek Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişiminde gerekse de Türkiye'de ulus-devletin inşa sürecindeki tarihçiliğimizin anlaşılmasında önemli bir açıklama potansiyeline sahiptir.³⁵¹

Togan'ın Rusya'da yaşadığı koşullar Onun milliyetçilik anlayışını şekillendiren en önemli etkidir. Bu sebeple Onun milliyetçilik anlayışı ile Türkiye'deki milliyetçilik anlayışı arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Türkistan'ın uçsuz bucaksız bozkırlarında Bolşevizm'e karşı verdiği mücadelenin içinde yer alması sebebiyle Anadolu coğrafyasına sıkışmış yeni Türk devletinin penceresinden Türklük meselesine bakışı doğal olarak farklılıklar göstermektedir. Özellikle gençlik yıllarındaki milliyetçilik anlayışında ciddi farklılıklar görülmektedir. O Türk toplulukları arasında tarihsel süreç içinde kültürel bağlamda bir takım farklılıkların ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu bağlamda temellendirdiği bakış açısına göre Türkleri doğu, orta ve güney Türkleri olarak sınıflandırmış, bu bölgeler arası bir birlikteliğin gerekli olmadığı savunmuştur. Ayrıca milliyetçilik anlayışında zaman zaman ırkçılığı referans alan bir yaklaşımı görmek mümkündür.³⁵²

Bilimsel ve siyasi faaliyetlere Rusya'da başlayan Togan bir yandan Türk Tarihi ve Arap Edebiyatı dersleri verirken diğer yandan da Rus hâkimiyetine karşı bağımsızlık mücadelesi veren bir hareketin lideri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵³ Başkurt-İlinin muhtariyet mücadelesinin lideri olarak bu süreçte önemli bir rol üstlenmiştir. Ondaki bu siyasi mücadele zeminin oluşmasında İsmail Gaspıralı'nın Tercüman Gazetesinin önemli bir yeri vardır. Bu mücadele daha sonra sık sık gündeme gelecek olan Sadri Maksudi ile aralarında anlaşmazlığının başlamasına

³⁵⁰ İnalçık, 2013, s.49.

³⁵¹ Nadir Özbek, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", *Toplumsal Tarih*, Eylül 1997, C.8, S.45, s.20.

³⁵² Özbek, 1997, s.20.

³⁵³ Gün Soysal, "Zeki Velidi Togan", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.488., İnalçık, 2013, s.188.

sebebiyet vermiştir. Bu anlaşmazlığın özünde Sadri Maksudi'nin Rusya Müslümanlarının birliğini savunmasına koşut olarak Togan'ın daha çok bölgesel muhtariyeti ön plana çıkarması gelmektedir.³⁵⁴

Togan Rusya'da bulunduğu süre içinde Rus şarkiyatçılarla yakın ilişki kurmuştur. Özellikle Kazan'da bulunduğu zaman içerisinde temas halinde olduğu şarkiyatçı çevreler Togan'ın fikri inkişafında önemli yer tutmaktadır. Bu söz konusu temas sonucunda Onun tarihçiliğinde dönemin önemli Rus isimleri olan W. Barthold ve V. Minorski'nin derin izlerini görmek mümkündür. Bu ekol onun tarih anlayışının özgün formunu bulmasında daha açık ifadeyle olayları bilimsel ve objektif olarak değerlendirmesinde fevkalade etkili olmuştur.³⁵⁵ Bu etkinin bir sonucu olarak çalışmalarında salt tarihsel olayları anlatmaktan ziyade daha çok Türk tarihinin belli başlı meselelerine odaklanmıştır. Tarihi toplumsal problemlere bir çözüm aracı olarak telakki etmiştir. Bu sebeple onun çalışmalarında farklı disiplinlerin izlerini gözlemlemek mümkündür. Türk tarihini çok geniş bir yelpazede ele almış objektif ve bilimsel tavrından asla taviz vermemiştir. Türkiye'de muhalif bir isim olarak ön plana çıkmasında bu kararlı tavrın etkili olduğu görülmektedir.

Togan Rusya'da siyasi anlamda işlerin istediği gibi gitmemesi üzerine bir *mağlup* olarak mücadelesine yeni bir ivme kazandırmak adına Rusya'yı terk edip Avrupa'ya geçmiştir. Boş durmayan Togan bilimsel faaliyetlerine burada da devam etmiştir. 1925 yılında ise Türkiye'ye gelmiş ve ilk etapta *Telif ve Tercüme Heyeti Azalığına* atanmıştır. Ardından Barthold ve Köprülü'nün etkisiyle ve M. Kemal'in isteğiyle Darülfünun'da *Türk Tarih Muallimi* olarak akademik hayatına devam etmiştir. Burada okuttuğu ders notları daha sonra kitaplaştırılarak *Tarihte Usul*, Türk tarihiyle ilgili notları ise *Umumi Türk Tarihine Giriş* adıyla bastırılmıştır.³⁵⁶

1930 yılına gelindiğinde Türk Tarih Tezi'nin şekillendiği dönemde basılan kitaplar *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve dört ciltlik lise tarih kitapları birçok tarihçi gibi görüşleri alınmak üzere Togan'a da gönderilmiştir. Kitap hakkındaki

³⁵⁴ Özbek, 1997, s.20.

³⁵⁵ Kanlıdere, 2017, s.43.

³⁵⁶ Baykara, 1989, s.1-19., İnalçık, 2013, s.189.

görüşlerini bir rapor halinde sunan Togan, tezin esas noktalarından ziyade kronolojik ve basımla ilgili bazı hatalarla ilgili tespitlerde bulunmuştur. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Togan anayurttaki kuraklık meselesi sebebiyle kongrede muhalif söylemiyle ön plana çıkmıştı. Söz konusu raporda konuya temas eden Togan bununla ilgili olarak düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; “*Bilhassa tarihî devirlerde Türklerin Orta Asya'dan muharecetlerinin sebebi meselesine temas ederek her iki kitapta, ileri sürülen Türkistan'ın tedricen müterakki kuraklığı nazariyesine mukabil bu muharecetin nüfus kesafeti sebebinden ileri gelmiş olacağı fikrini arz ettim. Bir de bu kuraklık davasını ispat maksadıyla her iki kitaba sokulan “on yedi kumaltı şehri” hakkındaki yanlışlığı da bilvesile gösterdim.*”³⁵⁷

Togan'ın muhalif bir tarihçi olarak tanınmasında Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki muhalefeti etkili olmuştur. Resmi teze göre; kuraklık nedeniyle Orta Asya'da Türklerin yaşadığı şehirler ve tarım havzaları kum altında kalmış, Türklerin temsil ettiği yüksek medeniyet ise göçler vasıtasıyla birçok yere buradan yayılmıştır.³⁵⁸ Togan ise kuraklığın anayurttan milattan önceki göçlerde etkili olabileceğini, milattan sonraki göçlerin sebeplerinin ekonomik ve siyasi sebeplerden kaynaklandığını ifade etmiştir.³⁵⁹ Fakat burada sergilediği muhalif duruş sebebiyle özellikle araları daha önceden açılmış olan Sadri Maksudi'nin ağır eleştirilerine maruz kalmış ve cehaletle itham edilmiştir.³⁶⁰

Yapmayı planladığı akademik çalışmalar için yurt dışına çıkmasına izin verilmeyen Togan Darülfünundaki görevinden istifa ederek Viyana'ya gitmiş, Viyana Üniversitesinde *İbn Fadlan* üzerine gerçekleştirdiği doktora teziyle doktor unvanı almıştır. 1935-1938 yılları arasında Bonn Üniversitesinde *Orta Asya Tarihi ve İslamiyet* dersleri vermiştir.³⁶¹ Daha sonra kaleme aldığı *On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey* adlı eserinde muhalif yaklaşımı üzerinden kendisine yöneltilen eleştirilere cevap veren Togan esasında Türk Tarih Tezi'ne karşı olmadığını, tez ile aralarında tezat teşkil eden hususların önceden söylenmiş ve yazılmış mütalaalar olduğunu, tarih öncesi dönemlere ait yeterli verinin

³⁵⁷ Zeki Velidi Togan, *On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey*, İstanbul, 1934, s.4.

³⁵⁸ İnalçık, 2013, s.189.

³⁵⁹ *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal*, s.2-5.

³⁶⁰ *Birinci Türk Tarih Kongresi*, s.388-389.

³⁶¹ İnalçık, 2013, s.189.

olmadığını, tezin temel argümanlarının bilimsel mesnetten yoksun olduğunu ifade etmiştir.³⁶² Aynı durumu 1933'te Avusturya'da bulunduğu dönemde “uzaklarda kalan oğlunuz” hitabıyla Atatürk'e yazmış olduğu mektupta içtenlikle dile getirmiş ve muhalif düşüncelerinin gerekçelerini ortaya koymuştur.³⁶³ Tezin çok kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde gözden düşmesi Togan'ın bilimsel kaygılardan kaynaklanan muhalefetinin haklılığını ortaya koymuştur.

Togan'ın Türkiye'de bulunduğu süre zarfında gerek savunduğu Türkçülük anlayışı gerekse de sıra dışı tarihçiliğinin resmi ideoloji ile çoğu kez çelişmesi muhalif olarak ön plana çıkmasına zemin hazırlamış, özellikle Birinci Türk Tarih Kongresi ve 1944 Irkçılık-Turancılık olayları yaşamındaki önemli dönüm noktaları olmuştur.³⁶⁴ Togan'ın tamamen bilimsel kaygılardan beslenen muhalif duruşu kuşkusuz kişiliğiyle ilgili çok önemli ipuçları vermektedir. Düşüncelerinin sonuna kadar arkasında duran, düşüncelerinden hiçbir şekilde taviz vermeyen bir yapıya sahiptir. M. Kemal'e yazdığı mektuptan da anlaşılacağı gibi burada şirin görünme kaygısından ziyade yanlış anlaşıldığını düşündüğü için kendini ifade etme arzusunda olduğu görülmektedir.

Resmi tezle arasına özellikle mesafe koymayan Togan Türk tarihçiliğinde bazı tabuları yıkmaya gayreti içine girse de sert muhalefetle karşılaşmış ve bunda muvaffak olamamıştır. Türk tarihinin ön yargılardan arınmış ve saptırılmamış bir şekilde ortaya koymak Halil İncalcık'ın ifadesiyle Togan için bir tutkudur. Fakat M. Kemal'in yakın çevresindeki bazı isimlerin (özellikle Sadri Maksudi) Togan'ın eleştirilerini abartarak kullanmaları Onun gözden düşmesinde etkili olmuştur.³⁶⁵ Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Togan ve Köprülü'nün Birinci Türk Tarih Kongresinde yönelttikleri eleştiriler doğrudan resmi ideolojiyi karşılarına almaktan ziyade resmi ideolojiden ayrılmadan o dönemde bir meziyet olarak kabul gören *apologetic* (itizarı) bir üslup taşımaktadır.³⁶⁶ Her ne kadar dönemin konjonktürü gereği muhalefet hoş karşılanmasa da resmi tezin şekillenmesinde ve

³⁶² Togan, 1934, s.3.

³⁶³ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Belge Numarası: 8.01018843 .

³⁶⁴ Gün Soysal, “Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkıları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.486.

³⁶⁵ İncalcık, 2013, s.190.

³⁶⁶ Ersanlı, 2013, s.143.

belli bir zemine oturmasında bu söz konusu muhalefetin önemli bir işlev gördüğü gözlerden kaçırılmamalıdır.

Togan'ın tarihçilikte büyük bir otorite olmasında etkili olan asıl unsur yetkin bir araştırmacı olmasıdır. Çok farklı bilgi kaynaklarını keşfetmesi ve bunları kullanması ve bunlardan özgün çıkarımlarda bulunması onun özgün eserler vücuda getirmesini dolayısıyla Türk tarihçiliğindeki haklı şöhretini getirmiştir.³⁶⁷ Bu bağlamda Togan'ın Türk tarihçiliğine en önemli katkılarının başında kuşkusuz kütüphanelerdeki Türk tarihi ve kültürünün çok önemli yazma eserlerini ortaya çıkarması olmuştur. *Kutadgu Bilig* yazmasını, Meşhed'de *İbn Fadlan Seyahatnamesi*'ni, Manchester'da 11. ve 12. yüzyıla ait *Türkçe Kuran tercümesi*, İstanbul kütüphanelerinde *Biruni'nin* eserlerini, Konya'da *İlhanlı dönemi maliye kayıtlarını*, *Ötemiş Hacı Tarihi*'ni keşfi bu kaynak araştırmalarından en önemlileridir.³⁶⁸ Bunun yanında Togan'ın tarihçiliğimizdeki bir diğer önemli özelliği ise bilimsel bir temele dayanan bağımsız araştırmacılığıdır.³⁶⁹ Bu bağlamda Onun dönem dönem bazı tartışmaların merkezinde yer aldığını görüyoruz. Birinci Türk Tarih Kongresindeki *kuraklık meselesi*, Fuat Köprülü'yle arasında geçen *Osmanlıların menşei meselesi* gibi. Onun bu tartışmalar neden olan farklı bakış açısı bir anlamda muhalif anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Türk tarihinin birçok meselesine özgün yorumlar getiren Togan Türk tarihinin tarihi ve coğrafi koşulları sebebiyle ciddi zorlukların ortaya çıktığı dönemlendirme ile ilgi alternatif bir yaklaşım ortaya koymuştur. Buna göre Togan Türk tarihini iki ana döneme ayırmaktadır. Bu dönemlendirmede 16. yüzyıl bir dönüm noktası olma özelliği taşımaktadır. 16 yüzyıla kadar olan dönemde Türkler sürekli bir gelişim göstermektedir.16. yüzyıldan sonra ise gerileme dönemi başlamaktadır. Bunun yanın da tarihten önce ve tarih çağları olarak da Türk tarihini tasnif eden Togan'a göre Tarih çağları 1- İslamiyet'ten önceki dönem, 2- İslamiyetin kabulü sonrası, 16. yüzyıla kadarki gelişme dönemi ve 3- 16. yüzyıldan günümüze kadarki gerileme döneminden meydana gelmektedir. Ayrıca

³⁶⁷ Tuncer Baykara, "Zeki Velidi Togan ve Sosyoloji", Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmî Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.107.

³⁶⁸ Köken, 2002, s.277., İnalçık, 2013, s.190.

³⁶⁹ Köken, 2002, s.277.

Türk dünyasında ciddi dönüşümün yaşandığı son dönemi ise Türk rönesansı denebilecek yeniden dirilme ve Batı medeniyetine iltihak devri olarak tasnif etmiştir.³⁷⁰

Togan'ın tarih anlayışına dair önemli ipuçlarına sahip eserlerinin başında 1946'da basılan *Umumi Türk Tarihine Giriş* gelmektedir.³⁷¹ Eser Türk tarihinden ziyade Türk tarihinin meseleleri üzerine yoğunlaşmıştır. Togan Türk tarihinin başlangıcını Türkistan'daki Sakalardan önce *Şu* adlı kavme dayandırmaktadır. Türklerin ön tarihine yönelik olarak Türk Tarih Tezindeki Etrüsklerin Türklüğü konusunda temkinli bir yaklaşım ortaya koyduğu görülmektedir. Bunun yanında Ön Asya uygarlıklarının Türk oldukları yönündeki hâkim düşünceye katılmayan Togan Sümerlerin Türklüğüne dair iddiaların abartılı olduğunu, Sümer dilindeki Türkçeye benzerliklerin başka dillerle de olduğunu iddia etmiştir.³⁷²

Togan, Atsız gibi Cengiz Han'ın Türk olduğu konusunda ısrarcıdır. Moğolistan coğrafyasında Türklerle Moğol kabilelerin iç içe yaşadıklarını bu sebeple kültürel anlamda büyük benzerliklerin olduğunu, hatta Cengiz Han'ın aslen Türk olduğunu ve zamanla Moğollaştığını iddia etmiş,³⁷³ ayrıca Timur konusunda da benzer bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Bütün bunların yanında Togan Türk tarihinin tüm boyutlarıyla ele alınması gerektiğini savunmuş ve bu amaçla çok farklı kaynaklar kullanmak suretiyle Türk tarihinin bütüncül bir bakış açısıyla ve *dâhili tekamüliyeti* ön planda tutan bir tarih yaklaşımı ortaya koymuştur.³⁷⁴ Toplumların sürekli değişimi tezine dayalı bu yaklaşımı benimseyen Togan tarihi olayların cereyanında doğal ve ekonomik koşulların ve ruhi amillerin etkili olduğunu savunmuş, dolayısıyla maddeci yönü ağır basan bir tarih anlayışı sergilemiştir.³⁷⁵ Ayrıca tarihi olguları değerlendirirken ortaya koyduğu tarafsız duruş ve yeterli belgenin bulunmadığı durumlarda yaptığı

³⁷⁰ Özbek, 1997, s.22.

³⁷¹ İsenbike Togan, "Umumi Türk Tarihine Giriş: Zeki Velidi Togan'ın Türklerin Tarihini Bir Sistem İçinde Kurgulayışı", Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.161-180.

³⁷² Togan, 1970, s.11-12.

³⁷³ Osman Karatay, "Moğolların Türklüğü Meselesi", Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, 59-68.

³⁷⁴ Özbek, 1997, s.22.

³⁷⁵ Fatih Görücü, *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.178.

soyutlama ve genellemeler tarih tetkik yönteminin önemli unsurları olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında bilimsel kişiliğiyle ilgili olarak farklı yorumlara rastlanmaktadır. Bazıları Onun tarihi kaynakları acele yorumlamak suretiyle abartılı teoriler ortaya attığını iddia etmektedirler.³⁷⁶

3.1. Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975)

Türkçülük düşüncesinin Erken Cumhuriyet Dönemindeki en önemli ideologlardan biri kuşkusuz Hüseyin Nihal Atsız'dır. Atsız'ın, edebiyatçılığı, öğretmenliği, tarihi roman yazarlığı, tarihçiliği ve şairliğinin yanında çok daha ön planda olan en önemli özelliği büyük bir dava ve mücadele adamı olmasıdır. Atsız bu sebeple yaşamı boyunca birçok resmi kişi ve kurumun sert muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. Karşılaştığı her engel Onu yıldırım yerine Ondaki mücadele şevkini daha da artırmıştır. Hayatının her safhasında Türkçülük ekseninde şekillenen bu mücadeleye olan inanmışlığı ve bu yoldaki kararlılığını görmek mümkündür.³⁷⁷

Atsız'ın tarihe yaklaşımını şekillendiren en önemli unsur Türkçülüktür. Türkçülük temelinde inşa ettiği tarih anlayışının öznellik ve nesnellik bağlamında değerlendirildiğinde Türkçülüğün bu anlayışın her aşamasına sirayet ettiği görülmektedir.³⁷⁸ Özellikle iktisadi ve materyalist bakış açısı yerine siyaset ve savaş eksenli bir yaklaşımı savunması Onun özgün Türkçülük anlayışının bir sonucu olarak okumak gerekmektedir. Bu söz konusu anlayışında Türk milliyetçiliğinin en radikal formunu bulmak mümkündür. O *Türkçü kimdir?* sorusuna, "*Türkçü Türk ırkının üstünlüğüne inanmış olan kimsedir.*" şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca Türkçülerin sahip olması gereken belli başlı hasletleri şöyle sıralamıştır; "*milli menfaatleri şahısların üstünde tutan, milli mukaddesata ve maziye saygı duyan, vazife ahlaki yüksek savaşta pervasız bir insandır. Türkçü, eyyamperest ve dalkavuk olamaz. Sert yaşamaktan hoşlanır ve en büyük sertliği de nefesine karşı gösterir. Tarihimizde kahramanlık ve büyüklük bol bol mevcut bulunduğu için bazı küçük milletlerin yaptığı gibi kahraman ve kahramanlık icadına lüzum görmeden esasen olanların hakkını vermekle iktifa eder. Böylelikle*

³⁷⁶ İnalçık, 2013, s.190-191.

³⁷⁷ İlhan Bahar, *Vaktiyle Bir Atsız Varmış*, Kamer Yayınları, İstanbul, 2017, s.253.

³⁷⁸ Murat Yılmaz, "Nihal Atsızın Tarih Algısı ve Türk Tarihi Hakkındaki Görüşleri", *Turkish Studies*, Volume 10/9, Summer 2015, s.477.

milli kahramanlarına saygı gösterir, fakat milli kahramanların kusurlarını söylemekten çekinmez ve kahraman olmayana kahramanlık payesi vermez. Hele Türklüğün mukaddesatını tahrip edenlerini asla affetmez, bağışlayanları da düşman sayar.

Türkçü mütevazî olmak zorundadır. Çünkü kendini ileri sürmek yaptığının karşılığını beklemek veya takdir olunmak içindir. Hâlbuki takdir beklemek bir hodbinliktir. Türkçü milletine hizmet ederken bunu beğenilmek için değil vazife bildiği için yapar...

Türkçünün en büyük vazifesi Türklüğe hizmettir...

Kısacası: “Türkçüler yirminci yüzyılda Türk milletinin fedakârlarıdır.”³⁷⁹ diyerek Türk milliyetçilerinin yolunu çizen Atsız Türkçülüğü ise “...büyük Türk ilinde Türk uruğunun kayıtsız şartsız hâkimiyeti ve istiklali ile Türklüğün her yönden ileri ve üstün olma ülküsü”³⁸⁰ olarak tarif etmiştir. Ayrıca “Türkçülük yükselmek için değil yükseltmek içindir. Toplumlar fedakâr fertlerin çokluğuyla yükselirler... Türkçülük bir fikir olduğu kadar da bir inançtır. İnanç olduğu için de münakaşasız ve tenkitsiz kabul olunur.”³⁸¹ sözleriyle de sahip olduğu milliyetçilik anlayışına yönelik önemli ipuçları ortaya koymuştur. Atsız’ın ifadelerinden de net bir şekilde anlaşılacağı gibi Türkçülük kişisel ikbal kaygılarının çok ötesinde uğruna mücadele verilecek kutsal bir ülkü olarak kabul görmektedir. Zaten hayat hikâyesine, şiirlerine tarihi romanlarına bakıldığında bu gerçekliği somut olarak görmek mümkündür.

Atsız primordialist bir anlayışla Türklerin bilinçaltında kadim zamanlardan itibaren milliyetçiliğin var olduğunu iddia etmiştir. Tanzimat sonrası Avrupa’daki milliyetçi hareketlerin, ayrıca Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıkların ihanetleri ve Türklerin son iki yüzyıldır yaşadığı felaketlerin Türkçülüğün tezahüründe etkili olduğunu savunmuştur.³⁸²

³⁷⁹ H. Nihal Atsız, “Türkçü Kimdir?”, *Orkun*, S.3, 20 Ekim 1950.

³⁸⁰ H. Nihal Atsız, “Türkçülük”, *Orkun*, S.17, Haziran 1963.

³⁸¹ H. Nihal Atsız, “Türkçü Kimdir?”, *Orkun*, S.3, Kasım 20 Ekim 1950.

³⁸² H. Nihal Atsız, “Türkçülük”, *Orkun*, S.17, Haziran 1963.

Atsız'ın sahip olduğu milliyetçi söylemin en önemli kavramlarından biri dönemin siyasi gerçekliği sebebiyle hayalî ve romantik bulunan ve çoğu kez temkinle karşılanan *Turancılık*tır. Ona göre; “*Turancılık en kutlu hedeftir. Eskiden nasıl bir idiysek yine birleşeceğiz.*”³⁸³ demek suretiyle çoğu kez muğlâk bir ifade olan *Turanın* gerçekleşeceğine olan sarsılmaz inancını dile getirmiştir. Atsız birçok Türkçü aydınının dillendirdiği gibi sadece kültürel bir birliktelikten bahsetmez her ne kadar Turancılığı siyaset üstü olarak görse de Turancılığın nihai hedefi olarak siyasi birliği göstermektedir. Tabi ki bu arada Turancılığı hayalperestlik olarak görenlere Türk tarihinden birçok örnek vermek suretiyle şiddetle karşı çıktığı görülmektedir.

Atsız'ın tarih anlayışı içinde tarih ve edebiyata yönelik olarak milliyetçiliğin bütün formlarında olduğu gibi pragmatik bir yaklaşım kendini göstermektedir. Atsız gelecek nesillerin yetiştirilmesinde milli sevgi ve milli kimlik ile yetiştirilmesi gerektiğini, her milletin tarihi düşmanlarının olduğunu, gelecek nesillerin bu bilinçle yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Böylelikle tarihe milli ve toplumcu bir anlam yüklemiştir. Toplumsal faydacılığı önceleyen bir yaklaşımı savunan Atsız geçmiş bilincinin oluşmasını milletin bekası için bir zorunluluk olarak görmektedir.³⁸⁴ Atsız'ın Türk tarihine yönelik geliştirdiği özgün tarih anlayışının şekillenmesinde yaşadığı tarihsel süreç kadar döneminin resmi tarih anlayışının belirgin bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Zaman zaman yaptığı analizlerle kendi yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda Onun tarih anlayışının çok önemli yönünü teşkil eden Türk Tarihi sistematüğını özellikle vurgulamak gerekir. Atsız Türk tarihine yönelik ilk girişimlerin Zeki Velidi ve Rıza Nur tarafından yapıldığını fakat çok ciddiye alınmadığından yakınmıştır.³⁸⁵ O Türk tarihinin bu söz konusu sistematüğında yani dönemlendirmede özellikle devlette *istikrar ve devamlılık*³⁸⁶ unsuruna öncelik vermiştir.

Atsız'ın Türk tarihini öncelikle coğrafi olarak *Anayurttaki Türk Tarihi, Yabancı İllerdeki Türk Tarihi* şeklinde ikiye ayırdığı görülmektedir. Atsız'ın

³⁸³ H. Nihal Atsız, “Turancılık”, *Ötüken*, S.6, 30 Nisan 1973.

³⁸⁴ Yılmaz, 2015, s.475.

³⁸⁵ H. Nihal Atsız, “Türk Tarihinin Meseleleri”, *Yeni Sabah*, 29 Kasım 1948.

³⁸⁶ H. Nihal Atsız, “Türk Tarihini Görüş Tarzımız Yanlıştır”, *Orhun*, S.3, 1934.

tasnifine göre *Anayurttaki Türk tarihi* çok eski çağlardan 11. yüzyıla kadar *Doğu Türkeli*'nde geçmektedir. 11.yüzyıldan itibaren ise Türkiye Türklerin yeni anayurdu olmuştur. Yabancı illerdeki Türk tarihi ise Türklerin dönem dönem yabancı milletlere dayanarak kurduğu devletlerin tarihidir.

Atsız'ın *Doğu Türkeli ve Türkiye*'de Türklerin tarihiyle ilgili tasnifi ise;

Doğu Türkeli'nde: Sakalar Çağı: M.Ö.7-M.Ö.3.Yy Kunlar Çağı: M.Ö. 3.-M.S.216 Siyenpiler Çağı:216-394 Aparlar Çağı:394-552 Gök Türkler Çağı:552-745 Dokuzlar Oğuzlar-On Uygurlar Çağı:745-840 Uygurlar Çağı:940-1123Karahanlılar Çağı:1123-1223 Karahıtaylar Çağı:1123-1207 Sekizler Çağı:1207-1218 Çengizliler Çağı:1281-1370 Aksak Temirliler Çağı:1370-1501 Özbekler Çağı:1501-1920.

*Türkiye'de: Selçuklular Çağı:1040-1249 İlhanlılar Çağı:1249-1336 Büyük Beğlikler Çağı:1336-1515 Osmanlılar Çağı:1515-1922 Cumhuriyet Çağı:1923'ten sonra şeklidir.*³⁸⁷

Türk tarihinin tasnifiyle ilgili olarak bu dönemlendirmeyi yapan Atsız'ın tarih anlayışıyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise Türk tarihine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmasıdır. Türk milletinin tarihinin diğer milletlerin tarihi gibi basit olmadığını savunan Atsız'a göre Türk tarihini birçok Avrupalı milletin tarihi gibi ele almak söz konusu olamaz. Türkler dışındaki birçok topluluğun tarihi belli coğrafyayla sınırlı olmasına rağmen Türk tarihinde böyle bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Bu durum doğal olarak Türk tarihinin bir bütün olarak incelenmesini zorlaştırmaktadır. Türk tarihinin doğasından kaynaklanan bu *düzensizliğe* rağmen Atsız'ın özellikle Türk tarihinde *tek devlet* prensibini kabul ettiği görülmektedir. Özellikle Türk tarihini devletlere ayırmanın milli psikolojiyi bozduğunu savunmaktadır. Türk tarihinde birçoğu birbirinin çağdaşı olan çeşitli hanedanlıkları farklı devletler olarak kabul eden anlayışa şiddetle karşı çıkmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçişi bu bağlamda ele alan Atsız burada halef-selef ilişkisine vurgu yapmaktadır.

³⁸⁷ H. Nihal Atsız, "Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır?", *Çınaraltı*, S.1, Ağustos 1941.

Ayrıca Atsız Türk Tarih Tezi kapsamında Hititler ve Sümerler gibi ilkçağ uygarlıklarının Türklüğüne yönelik iddiaları da reddetmiştir.³⁸⁸

Türk tarihinin başlangıcıyla ilgili tartışmalar da kendi tarih anlayışı açısından değerlendiren Atsız Türk tarihinin başlangıcını bazen 6. yüzyılda Göktürklerle başlatıldığını, Zeki Velidi Togan'ın ise Sakalardan önce M.Ö. 1200-800 yılları arasında yaşamış Şu ve Cu adındaki kavimlere kadar götürdüğünü belirtmiştir. Bu konudaki nihai kararın verilmesi için kurultayların toplanması gerektiğini, mutlaka ortak bir sonuca ulaşılması gerektiğini savunmuştur. Türkiye tarihinin ise Malazgirt Savaşıyla (1071) başlatılmayacağını gerçek tarihin ise 1040 Dandanakan Savaşı olduğunu iddia etmiştir.³⁸⁹ Gerekece olarak ise Büyük Selçuklu Devleti'nin 1040 Dandanakan Savaşı sonrası kurulduğunu göstermektedir.³⁹⁰

Türk ve Türkiye tarihine yönelik farklı bir anlayış ortaya koyan Atsız'ın daha birçok konuda farklı bir çizgi takip ettiğini görmek mümkündür. O Türk tarihinin başlangıcına yönelik farklı yaklaşımları, Türk tarihinin dönemlere ayrılmasında farklılıkların ortaya çıkmasını, bazı tarihi şahsiyetlerin bazen düşman bazen de milli kahraman olarak telakki edilmesini, birçok tarihi şahsiyetin isminin yazımıyla ilgili farklılığın ortaya çıkmasını yani Türk tarihinin temel meselelerinde ortak bir anlayışın olmayışına her zaman karşı çıkmıştır.³⁹¹

Sonuç olarak Atsız Türkçülük düşüncesini kültürel boyutuyla olduğu kadar siyasal boyutuyla da derinden etkilemiş bir düşünce ve mücadele adamıdır. Sahip olduğu tarih anlayışı çerçevesindeki tezleri döneminin resmi tarih anlayışıyla zaman zaman çelişkiye düşmüştür. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde hocası Zeki Velidi Togan'ın muhalif tezlerinin ağır eleştirilere maruz kalması üzerine Reşit Galip'e yönelik protesto telgrafi çekmesi Atsız'ın resmi tarih anlayışıyla arasındaki fikri ayrılığın ve muhalif kişiliğinin tezahürü olarak okumak gerekir.³⁹²

³⁸⁸ H. Nihal Atsız, *Çınaraltı*, S.1, Ağustos 1941.

³⁸⁹ H. Nihal Atsız, "Türkiye Tarihinin Meseleleri", *Yeni Sabah*, 4 Aralık 1948.

³⁹⁰ H. Nihal Atsız, "Devletimizin Kuruluşunu Sağlayan Savaş", *Orkun*, S.10, 15 Kasım 1962.

³⁹¹ Atsız, *Yeni Sabah*, 1948.

³⁹² Beşir Ayvazoğlu, "Tanrıdağ'dan Hira Dağına Uzun İnce Yollar", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.543.

Atsız Türk tarihini sistematik bir yaklaşımla ele alınmasını, hanedanlık değişikliklerini ayrı ayrı devletler gibi değil Türk tarihi *millet tarihi* olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'ne yönelik olumsuz yaklaşıma karşı çıkmıştır. Birçok ilkçağ uygarlığının Türklüğüne yönelik iddiaları kabul etmemiştir. Bu sebeple Atsız'ın resmi tarih anlayışıyla bazı meselelerde ortak bir tavır sergilese de birçok konuda ayrılığa düştüğü, Atsız'ın muhalif ve özgün bir tarih anlayışı geliştirdiği görülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Modern anlamda milliyetçiliğin tarihsel geçmişi 18. yüzyılın ikinci yarısından geriye gitmemektedir. Batı'da modernite sonrası oluşan ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Milliyetçiliğin doğuşuna zemin hazırlayan bu söz konusu gelişmeler dinamik bir karaktere sahip olan milliyetçiliğin de değişimine sebep olmuştur. Batı dışı toplumlarda ise milliyetçiliği doğuran koşulların farklılığı nitelik bakımından bambaşka milliyetçiliklere zemin hazırlamıştır. Batı dışı milliyetçiliklerin yoğun olarak modern toplumlarla aradaki eşitsizliği gidermeye yönelik refleksif bir yaklaşımla ortaya çıktığı görülmektedir. Türk milliyetçiliğinin tarihsel seyrinde de gözlemlendiği gibi milliyetçiliğin değişen koşullara göre konumlanması, geçirdiği dönüşüm zaman içerisinde milliyetçiliğin aşıldığına dair bazı teorilerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Fakat görülen odur ki aşılın milliyetçilikten ziyade milliyetçilik teorileri olmuştur. Çünkü milliyetçilik yoğunluğu dönem dönem değişmekle birlikte sürekli olarak koşullara adapte olarak var olmaya devam etmektedir.

Batı'daki emsallerine nispeten geç tezahür eden Türk milliyetçiliği Batıdaki Türkoloji çalışmalarının görece yoğun etkisiyle devleti önceleyen ve kültürel yönü ağır basan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Türkçülüğün gelişiminde ayrıca Rusya kökenli Türkçü aydınların belirleyici rolü olmuştur. İmparatorluk içinde Türklerin konumu sebebiyle bir kültür hareketi olarak doğan Türkçülük daha çok devleti kurtarma çaresi olarak görüldüğü II. Meşrutiyetle birlikte siyasi bir karaktere bürünmüştür.

M. Kemal dönemine tekabül eden 1923-1938 arası tarihsel süreç Erken Cumhuriyet Dönemi olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde ulusal bağımsızlık savaşı sonrası kurulan yeni Türkiye'de model alınan Batı'ya eklemleme amacıyla çok boyutlu radikal bir dönüşüm yaşanırken aynı zamanda bu dönüşümün temel dinamikleri olan ideolojik, hukuki ve idari aygıtlar milliyetçi bir temelde inşa edilmiştir. Batı uygarlığına entegre olma çabalarının yoğun olarak yaşandığı bu süreçte Osmanlıdaki İslami değerlerle mücehhez toplumsal kimlik yerini Batı'daki aydınlanma düşüncesinin eseri olan pozitivist ve seküler

bir kimlik inşasına bırakmıştır. İdareciler milliyetçi bir perspektifle öngördükleri bu toplumsal aidiyet bilinci ve kimliğin inşasında devlet eliyle yine devletin gözetiminde bir tarih yazımına yönelmişlerdir. Bu da tarih yazımında menfi bir imajı olan resmi tarihçiliği dolayısıyla Türk Tarih Tezi'ni ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Resmi tarihçiliğe yönelik bu menfi yaklaşımın arka planında geçmişin tarihsel doğrularının ortaya çıkarılmasından ziyade devletlerin belli amaçlarına yönelik olarak kendi doğrularının ideolojik ve politik bağlamda ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Türk Tarih Tezi bağlamında ortaya atılan birçok önermenin bilimselliğine yönelik ciddi eleştirileri bu durumun somut göstergeleri olarak okumak gerekir. Bu sebeple tezin bilimsel doğruluğundan öte politik yönü ön plana çıkmaktadır. Tezin tarihsel doğruları ekseninde hazırlanan dönemin ders kitaplarında somut olarak görüldüğü gibi bu durum özünde vatandaşlık eğitimi gibi pragmatik bir anlam taşımaktadır. Çöken bir imparatorluğun bakiyesi üzerine ve bağımsızlık savaşına müteakiben inşa edilen bu politik ve sosyolojik ortamda genç cumhuriyetin bekasına yönelik olası tehditlere karşı bu tür politik önceliklere ağırlık verilmesini yadırgamamak gerekmektedir.

Milliyetçiliğin ideolojik olarak benimsendiği toplumlar kültürel anlamda homojen, siyasal olarak özerk veya bağımsız olmayı hedeflemektedirler. Fakat bu amaca ulaşmada toprak ve kaynakların yetersizliği gibi faktörler belirleyici parametreler olarak ön plana çıkmaktadır. Yani her etnik ve kültürel topluluk bu amaca ulaşmaya muvaffak olamamıştır. Ulus-devlet olmayı başarmış toplumlarda ise siyasal ve kültürel anlamda tesis edilen bütünlük hukuki temele dayalı vatandaşlık üzerinden meşruiyet kazanmaktadır. Zira vatandaşlık temelli bütünlüşme çoğu kez yetersiz görüldüğü için başka argümanlarla destekleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bir yandan kültürel ortak geçmişe yoğun vurgu yapılırken değer yandan *öteki* olarak kabul görenlerle olan farklılıklar özenle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyetle birlikte idareciler modernleşme paradigması çerçevesinde milliyetçi ve seküler anlamda siyasal ve kültürel bütünlüğün tesisine yönelik bir tarih anlayışı ortaya koymuşlardır. Yeni paradigma ekseninde Batı'nın dışlayıcı ve küçümseyici iddialarına karşılık Türklerin medeni ve medeniyetler

inşa etmiş bir millet olduğuna yönelik yoğun vurgu tarih tezinin en önemli teması olmuştur.

Türk Tarih Tezi'ndeki hâkim dil Türkçülüğün cumhuriyetle birlikte geçirdiği dönüşüm temelinde şekillenmiştir. Aynı zamanda tarih anlayışı ve bu anlayışın şekillenmesinde modernleşme sürecinin belirleyici bir yeri vardır. Modernite ürünü olan ulus-devletlerde olduğu gibi Türkiye'de milliyetçi bir bağlamda şekillenen modernizm olgusu Batı'ya eklenme, dolayısıyla Batı'nın yüzyılların ürünü olan gelişmişlik düzeyine yine Batı'yı model alarak çok daha kısa sürede ulaşma hedefi taşımaktadır.

Türkçülük düşüncesi Batı tipi milliyetçiliğin geçirmiş olduğu uzun tarihsel birikimin aksine yine Batı etkisiyle çok daha kısa bir zaman diliminde özgün koşullarda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bu farklılık Türkçülüğün karakterinin şekillenmesinde başat rol oynamış, dolayısıyla Türkçülüğü Batı'ya özgü milliyetçilik kuramları bağlamında kategorize etmeyi zorlaştırmıştır. Bilindiği gibi kuramsal anlamda üç önemli milliyetçilik tipolojisinden bahsetmek mümkündür. Bu minvalde Türkçülüğün tezahüründe Batı etkisi yadsınamazsa da bu oluşumu literatürdeki tipolojilerden sadece birine sokmak pek mümkün gözükmemektedir. Zaten Türkçülüğü belli bir kuramsal çerçeveye hapsetmek milliyetçiliğin dinamik doğasına ters düşmektedir.

Dönemin milliyetçilik anlayışı ve pratiğinde modernist anlayışın savunduğu dönüşüme yönelik bir çaba görülmektedir. Fakat Türkiye'deki modernleşme olgusu farklı koşullarda ve farklı dinamiklerin etkisiyle ve çok kısa bir zaman diliminde ortaya çıktığından modernist yaklaşımla dönemin milliyetçi pratiğini birebir örtüştürmek mümkün değildir. Devlet tekelindeki eğitim sistemiyle topluma ortak kültürel bir kimlik kazandırılmasına yönelik uygulamaları ve eğitimin bu süreçteki ideolojik misyonu dolayısıyla modernist yaklaşımın izlerini kısmen görmek mümkündür. Erken Cumhuriyet Döneminde kültürel köktencilik somut uzantıları olan Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi'nde Primordialist yaklaşımın birçok ögesini görmek mümkündür. Bunun yanında Türklerin kökeninin eski çağlarda aranması da Türk Tarih Tezi'ndeki romantizm etkileri olarak kabul edilebilir. Türkiye'deki ulus inşa sürecine Etno-sembolcü bakış açısıyla kuramsal bir izahat getirmek de çok olası

görülmemektedir. Zira bu yaklaşım milletlerin milliyetçilikten önce de var olduğu tezine dayanmaktadır. Fakat bunun yanında dönemin milliyetçi politikalarında etnik öğelerin geniş bir yelpazede yer bulması da gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla dönemin milliyetçiliği Osmanlı mirası ümmetin yerini modern millete tevdi ettiği seküler bir kimliğin inşa edilmesi dolayısıyla etnik bir karaktere sahiptir.

Türk Tarih Tezi'nin şekillendiği süreçte ırklara yönelik bilimsel çalışmalar büyük artış göstermiştir. Sosyal Darwinizm'in Batı'da egemenlik alanının genişlemesiyle birlikte Türklerin kökenine yönelik *sarı ırk* iddiaları büyük yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçle birlikte ırk siyasal alanda yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır. Batı'daki ırklara yönelik bu çalışmalar özünde bazı toplumların özellikle de beyaz ırkın biyolojik olarak üstünlüğü, ayrıca Türklerin sarı ırka mensup, gayri medeni bir toplum olduğu tezine dayanmaktaydı. Bu sebeple Türk ırkının antropolojik özelliklerinin bilimsel olarak ortaya konulmasına yönelik çalışmaların arka planında Batı'nın Türklere yönelik asılsız iddialarını çürütme kaygısı yattığı görülmektedir. Batıda milletlerin ırksal kökenlerine yönelik artan ilgi ve Batı'daki hâkim Türk algısına karşı geliştirilen bu savunma refleksinin ırkçı ithamlara maruz kalması rasyonel ve kabul edilebilir görünmemektedir.

Türk milliyetçiliğinde etnik öğelere ağırlık verilmesi zaman zaman ırkçılığa referans sağlayan yorumlara sebep olmaktadır. Bu dönemde etnik öğelere yer verilmiş olsa da ayrımcı dışlayıcı bir dil kullanıldığını söylemek mümkün değildir. İki savaş arası dönemde aşırı ırkçı ve totaliter rejimlerin büyük yaygınlık kazandığı bir süreçte, bir yandan yaşanan ekonomik krizin etkisi diğer yandan ayrılıkçı rejim karşıtı ayaklanmaların etkisiyle, rejimin bekasını sağlama refleksiyle ortaya konan uygulamaları bir iç çelişki ve konjonktürel bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Sonuç olarak; genel anlamda Türk milliyetçiliği özelde ise bu anlayışın bir yansıması olan Erken Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışı değerlendirilirken ideolojik ön yargılardan uzak, bilimsel bir perspektiften konuya yaklaşılması konunun anlaşılmasında elzem öneme sahiptir. Konunun temel bileşenleri olan

kavramların doğası gereği sadece tarihsel bağlamda konuya hâkim olmak zor gözükmektedir. Bu sebeple söz konusu bilim dallarının verilerine dayanarak konuyu geniş bir perspektiften ele alma zorunluluğu kaçınılmazdır. Konu kendi bağlamı içerisinde dönemin gerçekliğinden soyutlanmadan çoğu zaman kolaycı ve ideolojik bir yaklaşım olan *şimdilik* ve *anakronizm* tuzağına düşmeden ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akça, Gürsoy, “Postmodernite ve Ulus-Devlet”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.2, Aralık 2005.
- Akçura, Yusuf, “Türk Tarihinin Devirlere Taksimi”, *Türk Yurdu*, Yıl: 5, S. 82, 23 Nisan 1331-6 Mayıs 1915.
- , “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.
- , *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İstanbul, 1978.
- , *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- , *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara, 1998.
- Akman, Şefik Taylan, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2011.
- Akıncı, Abdulvahap, “Modern Ulus-Devletlerin Doğuşu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.34, Aralık 2012.
- Aksakal, Hasan, “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, C.6, S.21, Bahar 2009.
- Aksoy, Osman, *Etnografya Müzesi Rehberi*, İstanbul, 1980.
- Aksoy, Numan Durak; ARSLANTAŞ, Halis Adnan, “Ulus, Ulusçuluk Ve Ulus-Devlet”, *TÜBAR-XXVIII/ Güz* 2010.
- Aktürk, Şener, “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili ve Çok Etnili ve Gayri Etnili Rejimler”, *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, Ağustos-Eylül-Ekim 2006.
- Alakel, Murat, “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiyesi Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar”, *Akademik Bakış*, C.5, S.9, Kış 2011.
- Alkan, Mehmet Ö, “II. Meşrutiyette Resmi ideoloji, Resmi Tarih ve Eğitim”, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Arat, Reşit Rahmeti, “Türklerde Tarih Zaptı”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Arı, Bülent – Arslantaş, Selim, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Öncüsü: Fuad Köprülü”, *Doğu-Batı*, S.12, Ağustos-Eylül-Ekim 2000.
- Arık, Remzi Oğuz, “Proto-Etilere Dair”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Arsal, Sadri Maksudi: “Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I-III. Ankara, 1997.
- Atsız, Hüseyin Nihal, “Türk Tarihini Görüş Tarzımız Yanlıştır”, *Orhun*, S.3, 1934.
- , “Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır?”, *Çınaraltı*, S.1, Ağustos, 1941.
- , “Türkiye Tarihinin Meseleleri”, *Yeni Sabah*, 4 Aralık 1948.
- , “Türkçü Kimdir?”, *Orkun*, S.3, 20 Ekim 1950.
- , “Devletimizin Kuruluşunu Sağlayan Savaş”, *Orkun*, S.10, 15 Kasım 1962.
- , “Türkçülük”, *Orkun*, S.17, Haziran 1963.
- , “Turancılık”, *Ötüken*, S.6, 30 Nisan 1973.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C.II. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Aydın, Suavi, “20.Yüzyıl Başlarında Türkçülük, Türkoloji Çalışmaları ve Fuat Köprülü”, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

Ayvazoğlu, Beşir, *Tanrı Dağından Hira Dağına,(Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar)*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.

-----, “Tanrıdağ’dan Hira Dağına Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Aytürk, İlker, “Türk Dil Milliyetçiliğinde Batı Meselesi”, *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006.

Bahar, İlhan, *Vaktiyle Bir Atsız Varmış*, Kamer, Yayınları, İstanbul, 2017.

Baykara, Tuncer, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı, 1989.

Ersanlı, Büşra, *İktidar ve Tarih “Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu” (1929-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Berkes, Niyazi, “Atatürk’ün Milliyetçiliğı ve Tarih Tezi”, *Yön Dergisi*, S.9, Nisan-1965.

Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

Berktaş, Halil, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul,1983.

Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milliden Lozan’a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

-----, “Modernleşme Açısından Atatürk’ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi”, *İlmi Araştırmalar*, S.4, İstanbul, 1997.

Bradenstın, Wilhelm, “Limni’de Bulunan Kitabe, Etrüsklerin Anadolu’dan Neşet Ettiklerine Dair Dil Bakımından En Ehemmiyetli Delil”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

Copeaux, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

-----, “Türk Milliyetçiliğı: Sözcükler, Tarih ve İşaretler”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

- Çağaptay, Soner, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Kemalizm*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çağrııcı, Utku, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- Çalen, Mehmet Kaan, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013.
- Delannoi, Gil, “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz”, Jean Leca, (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev.: Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- Dilmen, İbrahim Necmi, “Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisinin Yeri ve Değeri”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Dressler, Markus, “Fuad Köprülü’nün Tarih Yazısına Milliyetçiliğin Etkisi”, *Mehmet Fuat Köprülü*, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Dönmezer, Sulhi, “Atatürk İnkılâpları ve Sosyal Değişim Teorileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.15,1989.
- Duran, Murat, *Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- Durgun, Şenol, *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, Binyıl Yayınevi, Ankara, 2014.
- Düstur*, İkinci Tertip, 2. C., Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1330.
- Ekinci, Yusuf, *Gaspıralı İsmail*, Ocak Yayınları, Ankara,1997.
- Eraslan, Cezmi, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul,1995.
- Erözden, Ozan, *Ulus-Devlet*, On iki Levha Yayınları, Ankara, 1997.
- Esmen, Can Tankut, *Tek Parti Dönemi Tarihçiliğinde Avrupa Hunları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.

Feher, Geza, “Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü- Türk Kültürünün Avrupa’ya Tesiri”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

Feyzioğlu, Turhan, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Ankara, 1979.

-----, *Atatürk ve Tarih*, (Atatürk Haftası Armağanı), Genel Kurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

Galip, Reşit, “Türk Irkı ve Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Bakış”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çev.: Büşra Ersanlı - Günay Göksu Özdoğan), Hil Yayınları, İstanbul, 1992.

Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Yusuf Akçura (1876-1935)*, (Çev.: Alev ER), İstanbul, 1999.

Giritli, İsmet, “Atatürk Kültür ve Sanat”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.4, S.10, Ankara, 1987.

Göcek, Fatma Müge, “Osmanlı Devletinde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yayınları, İstanbul, 1999.

Göleç, Mustafa, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Politikaları (1876-1930)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Gömeç, Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

Görücü, Fatih, *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

- Günaltay, Şemseddin, “İslam Dünyasının İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilası mıdır?”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Greenfeld, Liah, “Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu”, *Doğu-Batı*, S.39, Ankara, Kasım-Aralık-Ocak 2006-2007.
- Güldiken, Nevzat, “Ulus, Ulus-Devlet Ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.7, S.2, 2006.
- Gümüšoğlu, Firdevs, “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Güneş, Hasan Hüseyin, “Bir Üstad-ı Âlem: Fuad Köprülü”, *Tarih Okulu*, S.11, Eylül-Aralık 2011.
- Hacısalihioğlu, Fuat, “Azerbaycan’da Ulusal Tarih Yazımı”, *History Studies*, (Enver Konukçu Armağanı), C.4, 2012.
- , “Anadolucu Tarih Yazımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.40, Ekim 2015.
- Hamit ve Muhsin, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1930.
- Hobsbawn, Eric J., *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Horata, Osman, “Romanya’daki Türkoloji Çalışmaları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.2.
- İggers, Georg G., *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- İkinci Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- İnalcık, Halil, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- , “Türk İlmi ve M. Fuad Köprülü”, *Türk Kültürü*, S.65, 1968.
- , *Rönesans Avrupası, Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

-----, “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu-Batı*, S.20, Ankara, Ağustos-Eylül-Ekim 2012.

-----, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kuruluşu ve Zeki Velidi Togan”, Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

İnan, Abdülkadir, “Altay’da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini, Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

İnan, Afet, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara, 1969.

-----, “Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

İrem, Nazım, “Aydınlanma ve Sınırlılık Siyaseti Olarak Ulus-Devlet Modernliği”, *Doğu-Batı*, S.39, Ankara, Kasım-Aralık-Ocak 2006-2007.

Jaffrelot, Christophe, “Bazı Ulus Teorileri”, Jean Leca, (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev.: Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Kafesoğlu, İbrahim, “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”, *Tarih Dergisi*, S.17-18, 1963.

Kanlıdere, Ahmet, “Zeki Velidi Togan’ın Fikri İnkişafı”, Serkan Acar (Ed.), *Zeki Velidi Togan, İlmi Hayatı-Eserleri-Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

Kansu, Şevket Aziz, “Türklerin Antropolojisi”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

Kaplan, Mehmet, “*Hilmi Ziya Ülken*”, *Edebiyatımızın İçinden*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.

Karakaş, Mehmet, *Küreselleşme Ve Türk Kimliği*, Elips Yayınları, Ankara, 2006.

-----, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006.

- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Karpat, Kemal H., “Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı: Muhafazakâr Bir Tarihçi”, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Kaya, Emine Erden, “Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Irk ve Irkçılık (1923-1938)”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.2, S.3, 2015.
- Kedourie, Elie, “Milliyetçilik ve Self-determinasyon”, Mümtazer Türköne, (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kili, Suna, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.
- Kılıç, Murat, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, Aralık, 2007.
- Kılıçbay, M. Ali, *Uyruktan Vatandaşa, Geçimden İktisada*, İmge Yayınları, Ankara, 1996.
- Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1981.
- Koppers, Wilhelm, “Halk Bilgisi ve Cihanşümül Tarih Tetkiki Karşısında Öz Türklük ve Öz İndo-Germenlik”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Koşay, Hamit Zübeyir, “Türk Tarih Kurumu Tarafından Alacahöyük’te Yapıtılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- KÖKEN, Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002.

Köprülü, M. Fuad, “Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumi Meseleler”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

-----, “Ortazaman Türk Hukuki Müesseselerinin Tarihi Gelişimi”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

-----, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

-----, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

Leca, Jean, “Neden Bahsediyoruz?”, Jean Leca, (Haz.), *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev.: Siren İdemen), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Leiser, Gary, “Çağdaş Türkoloji Çalışmalarında Köprülü’nün Yeri”, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Maksudyan, Nazan, *Türklüğü Ölçmek-Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi (1925 - 1939)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Marinatos, Spyridon, “İkinci Binyılda Girid Adası ve Girid – Anadolu Dünyası”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

Nişanyan, Sevan, “Kemalist Düşüncede “Türk Milleti” Kavramı”, *Türkiye Günlüğü*, S.33, Mart-Nisan, 1995.

Nureddin, Tevfik, “Türk İptidai Mektep Kitapları”, *Türk Yurdu*, Yıl:1, S.22, Eylül 1328.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Postmortem Eleştirilerin Odağında “Kült” Bir Tarihçi”, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

- Oğuz, Alaattin, “Rusya Türklerinin Türk Milliyetçiliğiyle İlişkileri”, *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006.
- Oral, Mustafa, *İmparatorluktan Ulusal Devlete Türkiye’de Tarih Anlayışı (1910-1940)*, Asil Yayınları, Ankara, 2006.
- Ortamektep İçin Tarih* (3 Cilt), Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Özbek, Nadir, “Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi”, *Toplumsal Tarih*, Eylül 1997, C.8,S.45.
- Özer, Yusuf Ziya, “Son Arkeolojik Nazariyeler ve Subarlar”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Özkan, Asaf, “Millet- Milliyetçilik- Milli Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları (1911-1918)”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.37, Erzurum, 2008.
- Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013.
- Palabıyık, M. Hanefi, “Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü”, Yahya Kemal Taştan (Ed.), *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Pittard, Eugene, “Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Renan, Ernest, “Millet Nedir?”, *Milletler ve Milliyetçilikler*, Mümtazer Türköne (Der.), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Rıfat, Samih, “Türkçe ve Diğer Lisanlar Arasındaki İrtibatlar”, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2-11 Temmuz 1932*, TTK Basımevi, Ankara, 2010.

- Rustow, Dankwart A., “At ve Araba Kullanmanın Tarih ve Sosyoloji Bakımından Ehemmiyeti”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Sadullah, Midhad, *Mücmel Tarih-i Umumi Dersleri*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1329.
- Saray, Mehmet, *Atatürk ve Dış Türkler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- , *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.
- Sarıay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.
- Smith, Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Yayınları, Ankara, 2002.
- , *Milliyetçilik-Kuram, İdeoloji, Tarih*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara, 2013.
- Şimşek, Ahmet, “Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, S.111, 2012.
- Soysal, Gün, “Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkıları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- , “Zeki Velidi Togan”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Milliyetçilik*, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tek, Ahmet Ferit, “Türk Ocakları”, *Nevsal-i Milli*, İstanbul, 1330 (1914).
- Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1994.
- Togan, Zeki Velidi, *On Yedi Kumaltı Şehri ve Sadri Maksudi Bey*, İstanbul, 1934.
- , *Hatıralar*, İstanbul, 1969.
- , *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1970.

- , *Türklerin Mukadderatı Üzerine*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1977.
- , *Tarihte Usul*, İstanbul, 1981.
- Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler, Kitaplar*, TTK Basımevi, Ankara, 1982.
- Tarih I, (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar), Tarih II, (Orta Zamanlar), Tarih III, (Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı Türk Tarihi), Tarih IV (Türkiye Cumhuriyeti)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Türküne, Mümtazer, “İttihad-ı İslam, İttihad-ı Osmani ve Milliyetçilik”, Mümtazer Türküne (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- Uluskan, Seda Bayındır, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Türk Tarihi Yazılırken”, *Belleten*, C.3, S.3, 1939.
- , “Ondört ve Onbeşinci Yüzyılda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937, Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Weber, Max, “Millet”, Mümtazer Türküne, (Der.), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Vincent, Andrew, *Modern Politik İdeolojiler*, (Çev.: Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yazıcı, Fatih, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Tarih Yazımı”, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

Yazıcı, Nevin, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Yeniçeri,  zcan, *Bağlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*, Kripto Yayınları, Ankara, 2016.

Yıldırım, Ergün, “Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik”, *Doğu-Batı*, S.38, Ankara, 2006.

Yılmaz, Murat, “Nihal Atsız’ın Tarih Algısı ve Türk Tarihi Hakkındaki Görüşleri”, *Turkish Studies*, Volume 10/9, Summer 2015.

Zürcher, Erik J., *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletiflim Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Hüseyin KANBUR
Doğum Yeri-Tarihi	TİREBOLU-1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	2000 yılından beri MEB’de tarih öğretmeni
İletişim	
E-Posta Adresi	huseyinkanbur@hotmail.com
Tarih	11.02.2019